Bahar 2020
Cilt 1 Sayı 2

BRIQ

Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi

Uluslararası Güvenliğin Yolu

H. E. M. SULTAN • DEGANG SUN
Çin'in "Yaratıcı Arabuluculuğu": Sudan ve Güney Sudan Örneği

EBRU ŞAHİN
Geleneksel Olmayan Güvenlik Anlayışı: ŞİÖ Örneği

YANG CHEN
Ortadoğu'da Güvenlik İkileminin Kuşak-Yol Girişimi'ne Etkisi

EMİN GÜRSES
Avrasya'da Ayrılıkçı Hareketlerin Jeopolitiği

EFE CAN GÜRCAN
Arap Baharı Sonrası Uluslararası Güvenlik (2011-2020)

CEM GÜRDENİZ
Deniz ve Asya Yüzyılında Türkiye

GONG JİANHUA
Çin'in Yeni Koronavirüs Zatürresine Karşı Savaşı

50 TL • KKTC 60 TL
ISSN 0268-7585

Havadan İpek Yolu'nu kuruyoruz.

onurair.com

28.YIL Onurair

BRIQ

Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi

Cilt 1 Sayı 2 **Bahar 2020**

BRIQ, Türkçe-İngilizce yayınlanan
üç aylık uluslararası siyaset, ekonomi ve kültür dergisidir.

ISSN 2687-5896

Genel Yayın Yönetmeni
(Sorumlu Müdür)
Fikret Akfırat

Yayın Kurulu Koordinatörü • Dr. Öğr. Üyesi Efe Can Gürcan, İstinye Üniversitesi

Yayın Kurulu
Mehmet Adnan Akfırat, Türk-Çin İş Der • Salih Ertan, Elektrik Mühendisi • Dr. Öğr. Üyesi Efe Can Gürcan, İstinye Üniversitesi
Hüseyin Haydar, Şair • Doç. Dr. Şiir Kılkış, TÜBİTAK, ODTÜ • Dr. Handan Konar, Şanghay Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur Murat Leloğlu, ODTÜ • Prof. Dr. Ufuk Tutan • Dr. Öğr. Üyesi Yang Chen, Şanghay Üniversitesi

Danışma Kurulu
Cankut Bagana, Onur Air Yönetim Kurulu Başkanı • Prof. Dr. Cheng Enfu, Çin Sosyal Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Guo Changgang, Şanghay Sosyal Bilimler Akademisi • Cem Gürdeniz, Emekli Tümamiral • Prof. Dr. Emin Gürses, Yeditepe Üniversitesi
Doç. Dr. Han Zhimin, Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi • Faik Işık, Avukat • Beyazıt Karataş, E. Hv. Pt. Tümgeneral
Prof. Dr. Birol Kılkış, Hacettepe Teknokent • Prof. Dr. Semih Koray, Bilkent Üniversitesi • Ethem Sancak, BMC Yönetim Kurulu Başkanı
Prof. Dr. Sun Degang, Fudan Üniversitesi • Prof. Dr. Yang Guang, Tsinghua Üniversitesi • Selim Yaşar, Yaşar Holding Yönetim Kurulu Başkanı
Wu Keming, Emekli Büyükelçi

Editörler
Deniz Eren Erişen, Çin Bilimler Akademisi, Doktora öğrencisi • Orçun Göktürk, Pekin Ekonomi Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi
Bedii Gürcan, Renmin Üniversitesi, Doktora öğrencisi • Ebru Şahin, Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesi öğrencisi
Arda Tunçel, Şanghay Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi • Serdar Yurtçiçek, Zhejiang Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi

Grafik Tasarım • Mehmetcan Öztürk

Yönetim Yeri • Aksaray Mah. Cerrahpaşa Cad. No: 5 D: 9 Fatih-İstanbul +90 212 5867231
www.briqjournal.com • editor@briqjournal.com

Yayın Türü • Süreli Bilimsel Dergi

Sahibi ve Genel Müdür
Çin İş Geliştirme ve Dostluk Derneği (Türk-Çin İş Der) adına Emine Sağlam

Baskı Sorumlusu ve Dağıtım • Ajans Gala
+90 312 2321075 +90 546 7893832

Baskı • Öztepe Matbaa
Zübeyde Hanım Mah. Kazım Karabekir Cad. İskitler Özer Han D: 95 Altındağ-Ankara

/briqdergi

Yayın İlkeleri

Dünya siyasetinin çok kutuplulaşması ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğinin hız kazanması, Amerika Birleşik Devletleri'nin tek kutuplu bir dünya düzeni yaratma arzusunu boşa çıkarmıştır. İşte böyle bir dönemde, emperyalist devletlerin küreselleşmeciliğini reddeden yeni bir dünya düzeninin şekillendiği gözlemlenmektedir. Şekillenmekte olan yeni dünya düzeni, kamusal ağırlıklı projeler üzerinden ortak kalkınma ve dayanışma sağlamaya meyilli gelişmekte olan ülkelerin gereksinim ve özlemlerine yanıt vermelidir. Özellikle Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping'in 2013'te ortaya attığı Kuşak ve Yol Girişimi, bu temelde yeni bir işbirliği modeli için uygun bir fırsat ve zemin oluşturmuştur.

Kuşak ve Yol Girişimi, İpekyolu kavramını yeniden uygulamaya yönelik çığır açıcı bir hamledir. İpekyolu, 2 bin yıl öncesine kadar Çin'in küresel refaha, ticarete ve işbirliğine yoğun şekilde katkı koyduğu bir dönemi betimlemektedir. Günümüzün İpekyolu projesi ise bu kez demir ve deniz yollarının yanı sıra dijital sistemleri de içermektedir.

Kuşak ve Yol Girişimi; Çin'in teklifi ve desteğiyle Asya, Avrupa, Afrika ve Latin Amerika'dan 60'ın üzerinde ülkeyi ortak refah ve kalkınma gayesiyle bir araya getirmeyi öneriyor. Bütün bu ülkeler, günümüzde dünya gayri safi milli hasılasının neredeyse yarısını gerçekleştirmektedir. Kuşak ve Yol Girişimi; Batı merkezli dünya düzeninden farklı olarak, insanlığın ortak çıkarları adına küresel üretim ve ticareti ilerletmeye yönelik barışçıl bir işbirliği yaratma arzusundadır. Emperyalist sömürü düzenini kesin olarak reddetmektedir. Barut, baharat, ipekliler, pusula ve kâğıdı 2 bin yıl önce insanlığa sunan Asya merkezli İpekyolu; bugün de yapay zekâ, kuantum bilgisayarı, yeni enerji ve malzeme teknolojileriyle uzay vizyonunu yaygınlaştırmayı, gelişmekte olan ülkelere teklif ediyor. Bunun yanı sıra, Kuşak ve Yol Girişimi, ekosistemi yok olmanın eşiğine getiren iklim değişikliği ve diğer çevresel tehditlere karşı biyoekonomik planların oluşturulup harekete geçirilmesi için paydaş ülkelere teşvik ve fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasındaki işbirliğini ilerletmede kilit bir konuma sahiptir. Tıpkı eski İpekyolu'nda olduğu gibi, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Asya'dan batıya açılan en ileri kapısı konumunda olacaktır. Yine Türkiye, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ekseninde son derece önemli bir konumdadır. Ancak genel olarak Çin'in gelişmesi ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin insanlığın geleceğine katkıları; Türkiye'de akademide, medyada ve siyaset dünyasında çok yüzeysel bir şekilde bilinmektedir. Bu durumun başlıca nedeni, Türk akademi ve medyasının, buna bağlı olarak da siyasi karar vericilerin, Çin'i Batı kaynaklarından takip etmeleridir. Aynı şekilde Türkiye'deki değişim ve dönüşümlerle ilgili bilgiler, Batı kaynakları süzgecinden geçerek Çin'e ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin potansiyel ortakları olan diğer ülkelere ulaşmaktadır.

BRIQ, Asya Yüzyılı'na doğru ortaya çıkan yeni olanak ve güçlükleri derinlemesine anlama amacıyla yayın hayatına atılmıştır.

BRIQ, öncelikle Çin ve Türkiye'nin akademisyen, aydın ve karar vericileri arasında doğrudan görüş ve bilgi alışverişini sağlayacaktır. Aynı zamanda insanlığın ortak geleceği için tarihsel olanaklar sağlayan Kuşak ve Yol Girişimi temelinde bütün dünyanın, özellikle de gelişmekte olan dünyanın entelektüel birikimini bir araya getirecek bir platform olma iddiasındadır.

Dergi, bireysel kâr ve çıkar sistemine karşı halkın yararının temel ilke olarak benimsendiği kamucu ekonomilerin dönüştürücü gücünü ortaya koyan entelektüel katkıların yayımlanmasına adanmıştır. Özellikle Kuşak ve Yol Girişimi'nin kamucu ekonomi modelinin uygulanmasındaki rolünü ve bu girişimin gelecekteki ortaklarının mevcut dönüştürücü potansiyele katkılarını anlamak derginin öncelikleri arasındadır.

BRIQ, adil bir uluslararası dünya düzeni altında insanlığın birliğini savunmaktadır. Dolayısıyla Avrasya, Afrika ve Amerika başta olmak üzere tüm dünyadan seçkin akademisyen ve aydınların buluştuğu bir yayın organı olacaktır. Barış, kardeşlik, işbirliği, refah, toplumsal fayda ve ortak kalkınma ilkeleri temelinde yeni bir uygarlığın savunucuları BRIQ çatısı altında buluşacaklardır.

Yazım Kuralları

BRIQ, akademik makalelerden kitap incelemelerine, araştırma/inceleme yazılarına, röportajlara, haber bültenlerine ve ana makalelere uzanan geniş bir içerik dizisini yayımlar.

Yayın Kurulu, özel konular için bildiri çağrısı yayınlayabilir; yazılara katkı sağlaması için yazarları davet edebilir. Ayrıca talep edilmemiş gönderileri de memnuniyetle karşılar.

Gönderiler İngilizce ya da Türkçe kabul edilir. Tüm gönderiler kısa bir biyografi (en fazla 150 kelime) içermeli ve briq@briqjournal.com adresine Microsoft Word dosya eki olarak gönderilmelidir. Daha önceden yayımlanmış olan ya da başka dergiler tarafından incelenmekte olan makaleler ve diğer içerikler yayımlama için dikkate alınmayacaktır.

BRIQ, American Psychology Association (APA, 6th edition, https://www.apastyle.org) yöntemini izler ve İngilizce makalelerde Amerikan İngilizcesi yazımını kullanır.

BRIQ, tüm "akademik makaleler" için çift kör hakem değerlendirme sürecini uygular.

Akademik makaleler özler, notlar, referanslar ve diğer tüm içerikler dahil 5000 ila 9000 kelime aralığında olmalıdır. Bir özet (en fazla 200 kelime) ve 5 anahtar kelime içeren tamamen isimsizleştirilmiş yazının ve tam yazar bilgisinin dahil olduğu bir kapak sayfası da dergiye ulaştırılmalıdır.

Kitap incelemeleri 1000 kelimeden uzun olmamalıdır. İki ya da daha fazla çalışmayı içeren araştırma/inceleme yazıları en fazla 3000 kelime olabilir.

Haber gelişmelerinin kısa analizini içeren haber bültenleri, 1500 kelimeden uzun olmamalıdır. Rapor ve analizi birleştiren ana makaleler en fazla 3500 kelime olabilir.

Röportaj önerileri için lütfen Yayın Kurulu ile iletişime geçiniz.

EDİTÖRDEN

"Dünya gittikçe daha az Batılı hale geliyor!"

Bu saptama, dünyadaki güvenlik ortamındaki değişimleri liderler düzeyinde masaya yatıran Atlantik sisteminin en prestijli oluşumlarından Münih Güvenlik Konferansı'nın 2020 yılı toplantısının raporunda yer aldı. Raporda, "Batısızlık" diye yapay bir kavram ortaya atılıyor ve Batı'nın liberal değerlerinin artık hükmünün kalmadığı belirtiliyor. 2019 yılı raporunda da temel sorun "uluslararası sistemin yeniden düzenlenişi"ndeki sancılar olarak gösteriliyor ve "liberal dünya düzeninde bir yönetim boşluğu"ndan söz ediliyor. Bu gelişmelerin küresel güvenlik ortamında bir belirsizliğe neden olduğu savunuluyor.

Avrupa devletleri, özellikle Türkiye, Rusya, Çin ve İran ile, genel olarak Asya ve Latin Amerika ile ilişkilerinde Washington'un dayatmalarından bağımsız bir yol tutabilmek için seçenekleri tartışmaktadır.

Dünyada çok kutupluluğun ilerlemesine koşut olarak, Atlantik'ten Asya'ya doğru bir güç kaymasının gerçekleştiği görülmektedir. 11 Eylül 2001 sonrasında ABD'nin "teröre karşı küresel savaş" doktrinini ve uygulamasını, aslında çok kutupluluğun gelişmesini önleme çabası olarak değerlendirmek mümkündür. 2000'li yılların başından itibaren giderek artan ölçüde, Afrika'dan Çin'e uzanan coğrafyada, gelişmekte olan ülkelerin neredeyse tamamı, etnik ayrılıkçı ve dini istismar eden terörizme sahne olmaktadır. Ayrıca Afganistan, Irak, Libya, Suriye başta olmak üzere, onlarca ülkede ABD/NATO'nun dış müdahaleleriyle yönetimler devrilmiş, ülkeler bölünmüş ya da kargaşalığa sürüklenmiştir.

Bu durum, gelişen dünya ülkeleri arasında ekonomik alandaki ortaklıkların yanı sıra güvenlik alanında işbirliği eğiliminin güçlenmesine neden olmaktadır. 1991 öncesinde farklı kamplarda yer alan gelişmekte olan ülkeler arasında, ortak tehditlere karşı ortak yanıt verme çabasının geliştiği görülmektedir. Atlantik cephesinin hedefinde yer alan ülkeler, sorunları kendi aralarında çözme konusunda başarı gösterdikleri oranda, milli devletlerini koruyabilmekte ve güçlendirebilmektedir. Suriye krizinde Türkiye, Rusya ve İran'ın geliştirdiği Astana ortaklığı bunun son dönemdeki en başarılı ve sonuç alıcı örneği olarak görülebilir.

Kuşak ve Yol'un kurulması için söz konusu güzergâhta güvenliğin sağlanması zorunludur. Kuşak ve Yol Girişimi'nin gündeminde, kaçınılmaz olarak güvenlik alanında işbirliği ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Kuşak ve Yol Girişimi'nde öngörülen işbirliğinin hayata geçirilmesi, sadece işbirliğinin tarafı olan ülkeler için güvenli bir ortam yaratmakla kalmayacak, aynı zamanda genel anlamda uluslararası güvenliği de sağlayacaktır. Gelişmiş ülkelerde güvenlik kaygıları büyürken, Kuşak ve Yol Girişimi, uluslar arasında güveni sağlama potansiyeliyle öne çıkmaktadır.

FİKRET AKFIRAT
Genel Yayın Yönetmeni

İÇİNDEKİLER

06-23

H. E. M. SULTAN • DEGANG SUN

Çin'in "Yaratıcı Arabuluculuğu": Sudan ve Güney Sudan Örneği

24-36

EBRU ŞAHİN

Geleneksel Olmayan Güvenlik Anlayışı: ŞİÖ Örneği

37-48

YANG CHEN

Ortadoğu'da Güvenlik İkileminin Kuşak-Yol Girişimi'ne Etkisi

49-66

EMİN GÜRSES

Avrasya'da Ayrılıkçı Hareketlerin Jeopolitiği

67-83

EFE CAN GÜRCAN
Arap Baharı Sonrası Uluslararası Güvenlik (2011-2020)

84-89

CEM GÜRDENİZ
Deniz ve Asya Yüzyılında Türkiye

90-102

GONG JİANHUA
Çin'in Yeni Koronavirüs Zatürresine Karşı Savaşı

Çin'in Sudan ve Güney Sudan'daki Çatışma Çözümüne Katılımı: Bir "Yaratıcı Arabuluculuk" Örneği*

HEND ELMAHLY MAHHOUD SULTAN
Doktora Öğrencisi,
Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü

DEGANG SUN
Prof. Dr.
Siyaset Bilimi, Şanghay Fudan Üniversitesi

Hend ElMahly Mahhoud SULTAN, *Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nde doktora öğrencisidir. İleri düzeyde Arapça, Çince ve İngilizce ve temel düzeyde İspanyolca bilmektedir. Genç bir Sinolog olan Hend'in ilgilendiği araştırma konuları; Afrika Boynuzu'nda güvenlik, Afrika Boynuzu'nda Çin'in barış misyonu, ve Körfez güvenliğidir. Journal of West Asia and Africa, Journal of Contemporary Arab Affairs, Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies gibi önde gelen Çinli ve uluslarası dergilerde kapsamlı makaleleri yayınlanmıştır. Çinceden Arapçaya çevirdiği 6 kitabi bulunmaktadir.*

Degang SUN, *Şanghay Fudan Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Enstitüsü'nde siyaset bilimi profesörüdür. Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (Routledge, Taylor & Francis) dergisinin Genel Yayın Yönetmeni'dir. Şanghay Uluslararası Çalışmalar Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü Müdür Yardımcısı'dır. Harvard Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Merkezi'nde misafir öğretim üyesi (Eylül 2018-Eylül 2019), Oxford Üniversitesi St. Antony's College'da Kıdemli Uzman Üye olarak bulunmuş, ayrıca Oxford İslami Çalışmalar Merkezi (2012-2013), Denver Üniversitesi (2007-2008) ve Hong Kong Üniversitesi'nde (2004-2005) misafir akademisyen olarak görev yapmıştır. İlgilendiği araştırma konuları; Ortadoğu siyaseti ve uluslararası ilişkiler, Ortadoğu'da büyük güçlerin stratejileri ve Çin'in Ortadoğu diplomasisidir. Mediterranean Politics, Journal of Contemporary China ve Africa Spectrum gibi dergilerde makaleleri yayınlanmıştır.*

* Çevirmen: Diltra Çeviri Bürosu

ÖZ

Bu makalede, Çin'in Sudan ve Güney Sudan'daki çatışmaya, bölgedeki pratik çıkarlarını korumak için ihtiyatlı katılımıyla verdiği yanıt irdelenmektedir. Pekin, Darfur ve Güney Sudan'daki çatışmayı çözmek için büyük çabalar gösterirken yapıcı angajman ve yaratıcı arabuluculuk için yeni bir paradigma benimsemeye çalışmıştır. Çin'in Sudan ve Güney Sudan'daki çatışmaya yanıtı, bir yandan başka bir devletin içişlerine karışmama ilkesine riayet ederken bir diğer yandan da ulusal çıkarlarını koruma ve büyük güç kimliğini şekillendirme ikileminden etkilenmektedir. Bu makalede, Çin'in bölgedeki ulusal çıkarlarının türü ve kapsamı ile bunun Çin'in çatışmaya verdiği yanıt ve sürece katılım araçlarıyla olan ilgisi analiz edilmektedir. Çin'in çatışma çözümüne dahil olmasını yaratıcı arabuluculuğun karışmama ilkesiyle nasıl bağdaştığını açıklamak için çok taraflı güvenlik konularına iştirakinde yeni bir "yaratıcı arabuluculuk" kavramı ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arabuluculuk diplomasisi, çatışma çözümü, Çin, Güney Sudan, Sudan.

ÇİN-SUDAN İLİŞKİLERİNİN GEÇMİŞİ, Sudan'ın doğu limanlarının Ortadoğu ile ticarete açılan kapısı olan Tarihi İpek Yolu'na dayanmaktadır. İlişkiler 10. ve 15. yüzyıllar arasında gelişmiştir. İki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler Ocak 1959'da başlamıştır. Sudan, Sahra Altı Afrika'da Çin Halk Cumhuriyeti'ni (ÇHC) tanıyan ilk ülke olmuştur. 1989 askerî darbesinden önce, Sudan'ın yöneticileri, halkı ve seçkin kesimi arasında, Çin'in Sudan'ın uzlaşmasına ve kalkınmasına olan katkılarıyla ilgili olumlu bir algı vardı. Bu dönemde Çin, Sudan'a 95.6 milyon $ tutarında kalkınma yardımı sağlamış ve Sudan'da tekstil endüstrisinin kurulmasına, yolların, köprülerin ve hastanelerin inşasına katkıda bulunmuştu (Large, 2008). Sudan aynı zamanda Çin'in Afrika ve Kızıldeniz'deki stratejik çıkarlarının desteklenmesine aktif olarak katkıda bulunmuştu.

1989'daki askerî darbenin ardından, Sudan'ın iç işleri Çin-Sudan ilişkileri üzerinde ciddi bir etkisi olan üç önemli aşamadan geçmiştir: 1) Askerî İslami rejim; 2) 2006'daki Darfur krizi ve Çin'in yanıtı; 3) 2011'de Güney Sudan'ın bağımsızlığı. Çin, 1989'den bu yana, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve müttefiklerinin uyguladığı uluslararası izolasyonu kırmak için yeni Sudan rejimiyle ilişkilerini güçlendirmeye önem vermiştir. Daha da önemlisi, Pekin, 1993'te petrol ürünlerinin, 1996'da ise ham petrolün net ithalatçısı haline gelmiştir. O zamandan beri, oluşan yeni durum, enerji arama, petrol ve doğalgaza yatırım için "dışarıya açılma" (going out) stratejisinin benimsenmesini gerektirmiştir. 1994'te, Sudan, kendi petrol sektörü hakkında bir ön araştırma yapması için Çin Ulusal Petrol Şirketi'ne (China National Petroleum Corporation- CNPC) davette bulunmuştur. Başkan el-Beşir'in 1995'in sonlarında Pekin'e ziyareti sonucunda, Sudan'a düşük faizli yumuşak krediler sağlayan bir anlaşma yapılmış ve Sudan'da petrol kalkınmasını finanse etmeye yönelik bir sözleşme imzalanmıştır. Bunu takiben CNPC, Blok 6'da (Güney Darfur ve Kordofan'ın Al-Mamas'ı) operasyonlara başlamış ve 1996'nın sonlarında diğer petrol şirketleri de ortaya çıkmıştır. Mart 1997'nin başlarında, Güney Sudan'da petrol arama operasyonu başlamıştır; CNPC, üç petrol bloğu geliştirmek ve yatırım risklerini paylaşmak için Petronas, Talisman (sonradan

Arakis oldu) ve Sudapet ile bir işbirliği anlaşması imzalamıştır (Abdalla, Siti-Nabiha&Shahbudin, 2013). Çin'in Sudan'daki ekonomik genişlemesi de "Darfur ve Güney Sudan'da terörün desteklenmesi ve insan hakları ihlalleri" mazeretiyle, uluslararası toplumun Hartum'a uyguladığı uluslararası izolasyonu kırmıştı. 12 Ağustos 1993'te, ABD Dışişleri Bakanlığı Sudan'ı "terör destekçisi devlet" ilan etti (U.S. Department of the Tresuary, 2017). Hartum da Pekin'i cazip bir siyasi ve ekonomik ortak olarak görüyordu. Çin ile Sudan arasındaki ilişki karşılıklı olarak faydalıydı: Sudan, petrol endüstrisinin gelişiminde hızlı adımlar atmış ve Çin, teknik açıdan büyük uluslararası petrol şirketlerinin gerisinde kalan kendi petrol şirketlerinin teknik gelişimi için önemli test noktaları elde etmişti. Çin, Sudan'ın dış ekonomik ilişkilerinin "Asya"ya doğru yeniden yönlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştı. Sudan'ın başlıca ihracat noktaları Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) (1.71 milyar $), Çin (611 milyon $), Suudi Arabistan (600 milyon $), Hindistan'dır (426 milyon $). Başlıca ithalat merkezleri ise Çin (2.34 milyar $), Birleşik Arap Emirlikleri (972 milyon $), Hindistan (834 milyon $), Suudi Arabistan (638 milyon $) ve Rusya'dır (636 milyon $) (OEC, t.y.).

Çin, siyasi çözümü, krizi ele almanın tek yolu olarak gördü ve BM-Afrika Birliği karma misyon güçlerinin konuşlandırılmasını kabul etmek üzere Sudan rejimine baskı yapmak için BM'deki nüfuzunu kullandı.

Ancak 2005'teki Darfur krizi, Çin'in ulusal çıkarlarını ve ulusal kimliğini, bir yanda karışmama doktrinine riayet etme ve Sudan'daki ulusal çıkarlarını koruma ile diğer yanda Pekin üzerindeki uluslararası baskı ve uluslararası toplumda sorumlu güç olarak ulusal kimliğini güçlendirme arasında çıkmaza soktu. Uluslararası toplum, Çin'in Sudan'daki politikasını eleştirmiş ve iki ülke arasındaki petrol ilişkilerinin Sudan hükümetinin Darfur bölgesinde "soykırım" yapmasını desteklediğini ve teşvik ettiğini ileri sürmüştür. Bu fikre göre, Sudan hükümeti, petrol gelirlerini silah satın almak için kullanıp Darfur'daki muhalifleri öldürmüş ve dolayısıyla Çin, bölgedeki halkın öldürülmesini dolaylı olarak desteklemiştir.

Çin, siyasi çözümü, krizi ele almanın tek yolu olarak gördü ve Birleşmiş Milletler-Afrika Birliği karma misyon güçlerinin konuşlandırılmasını kabul etmek üzere Sudan rejimine baskı yapmak için Birleşmiş Milletler'deki (BM) nüfuzunu kullandı. Pekin, kendini Sudan'ın iç işlerine derinlemesine müdahil olmaktan da uzaklaştırmaya başladı ve Hartum hükümetinin, Mısır Cumhurbaşkanına suikast düzenlemeye yönelik yaptığı varsayılan girişimler için uluslararası toplum tarafından cezalandırılmasının önünü açtı. Pekin, Hartum hükümeti aleyhinde üç BM Güvenlik Konseyi ilke kararının alınmasını kabul etti. Bunlar, Sudan üzerinde bir tür diplomatik tehdit ve baskı uygulanmasını içeren, 1044, 1054 ve 1070 sayılı kararlardı. Çin, aynı zamanda, 2005'te Kapsamlı Barış Anlaşması (Comprehensive Peace Agreement- CPA) ile sonuçlanan, Sudan ile Sudan Halkının Kurtuluş Hareketi/Ordusu (Sudan People's Liberation Movement/Army-SPLM/A) arasındaki süreçte bir arabulucu rolü de üstlendi. 9 Temmuz 2011'de, Güney Sudan dünyanın en yeni ülkesi oldu ve Çin hemen bu yeni ülkeyi tanıdığını ilan edip Güney Sudan ile diplomatik ilişkiler kurdu.

Şurası açık ki Çin, Sudan ve Güney Sudan'da ekonomik fayda sağlamayı amaçlamaktadır ve dolayısıyla gönülsüzce de olsa çatışma çözümüne ilişkin siyasi sorumluluğundan ka-

çınması zordur. Çin'in arabuluculuk gayreti, ekonomik çıkarını azamiye çıkarıp siyasi girişimini asgariye indirmeye yönelik ihtiyatlı tedbirlerinin bir aynasıdır.

1. Uluslararası Çatışma Çözümünde Çin Usulü Yaratıcı Arabuluculuk Kavramı

Devletlerin denizaşırı topraklardaki çıkarlarını korumanın iki tür yöntemi vardır: Birincisi, bir devletin, çeşitli tehditlerle karşı karşıya olan ulusal çıkarlarını korumak için ev sahibi devletin rızası olmaksızın ve bazen de BM Güvenlik Konseyi'nin izni çerçevesinde güç kullanmasıdır. İkincisi ise, ev sahibi devletin rızasına dayanarak ve BM Güvenlik Konseyi'nin izni çerçevesinde, arabuluculuk, yapıcı müdahil olma, dolaylı angajman ve ilgili devletle istişare gibi diplomatik araçların kullanılmasıdır. Yaratıcı arabuluculuk diplomasisi, uluslararası hukuk ve ev sahibi devletlerin rızası çerçevesinde denizaşırı topraklardaki çıkarları koruma hakkına dayanmaktadır. Çin'in yaratıcı arabuluculuk diplomasisinin diplomatik araçları, başkalarının iç işlerine karışmama doktrinine bağlı olmakla birlikte, Sudan ve Güney Sudan'daki ulusal çıkarlarının türlerine (stratejik, siyasi, güvenlikle ilgili, ekonomik ve ideolojik) ve derecelerine (hayati, önemli, beka) dayanmaktadır.

Batılı akademisyenler arabuluculuk kuramı ile bu kuramın dinamiklerinin, kavramlarının ve yönteminin, ayrıca arabulucuların ve anlaşmazlığın taraflarının anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır (Bercovitch, 1991a; Bercovitch, 1991b). Arabuluculuk, çatışan tarafların, uluslararası hukuk veya devletin egemenliği çiğnenmeden harici tarafların müdahilliğini ve yardımını kabul ettiği müzakerelerin bir uzantısı ya da harici güvenlik aktörleri ve uluslararası örgütler tarafından meşru ve yaratıcı bir şekilde benimsenen düşük maliyetli ve esnek bir stratejidir. Arabuluculuğun başarısı, arabulucunun deneyimi ve verimliliğine ve çatışma hakkında tüm yönlerden başarılı bir muhakemeye bağlıdır. Bu nedenle, arabuluculuk süreci çoğu kez çatışmayı yönetememekte ve çözememektedir. Nadiren olumlu sonuçlar getiren karmaşık bir süreçtir. Çatışmalar, arabulucuların hesaplamaları ve saikleri sonucunda kolaylıkla savaşa dönüşebilir. Bir bakıma, tüm harici aktörler resmî veya gayrı resmî arabulucular haline gelebilir.

Bercovitch, arabulucuyu üç kategoriye ayırır: Kişiler, ülkeler ve kurumlar (örgütler). Uluslararası arabulucu, kaynakları ve diplomatik araçları vasıtasıyla çatışma sistemini etkilemeyi veya değiştirmeyi amaçlar. Bu kaynaklar, arabulucunun davranışını ve stratejisini göstermekte olup, iyi niyeti, yaratıcı uzlaşmayı, arabuluculuğu, yapıcı angajmanı, müzakereyi ve tahkimi içerir (Bercovitch, 1996; Bercovitch&Houston, 1996). Ravan da altı tür kaynağı veya sözde "etkileme kurallarını" ileri sürmüştür:

Ödül Kaynakları: Arabulucunun savaş halindeki taraflara, ekonomik yardım biçimlerindeki gibi, maddi taahhütler ve faydalar sağlayabilmesi.

Cebir Kaynakları: Arabulucunun, savaş halindeki tarafları çatışmanın çözümüne zorlamak için ekonomik nüfuzunu kullanması gibi, arabuluculuktan çekilme ya da bir veya her iki tarafı cezalandırma tehdidinde bulunması.

Referans Kaynakları: Arabulucu ile çatışan taraflar arasındaki ortak kimlik ve ideolojilerin kullanılması.

Deneyim Kaynakları: Arabulucunun çatışmayı yönetmeye ve çözmeye yönelik deneyimi ve üstün yeteneği.

Bilgi Kaynakları: Arabulucunun çatışmanın sonucunu değiştirebilecek değerli bilgiler sağlayabilmesi.

Meşruiyet Kaynakları: Meşruiyet kaynakları, çatışma kapsamında arabulucunun değiştirme veya etkileme hakkı olduğu, tarafların iç değerleriyle bağlantılıdır.

Bu kaynakların seçimi, çatışmanın ve savaş halindeki tarafların niteliğine, çatışma yönetiminin özelliklerine ve yöntemlerine de bağlıdır. Aynı zamanda, arabulucunun ev sahibi devletteki çıkarlarının türüne ve derecesine de bağlıdır. Devam eden çatışma arabulucunun çıkarlarını tehdit ettiğinde, arabulucu savunmacı bir tutum takınır ve hatta müşterek arabuluculuğa girişir (örneğin Suriye krizindeki Rusya, İran ve Türkiye işbirliği).

Ayrıca iki tür arabulucu vardır: Negatif bir arabulucu, daha fazla kaosa yol açar veya diğer harici aktörlerin ya da diğer arabulucuların çıkarlarına zarar vermek için savaşan tarafların biriyle güvenlik ittifakları oluşturacak şekilde müdahil olur; pozitif bir arabulucu ise kendi çıkarlarını korumak ve uluslararası barış ve güvenlik ortamını geliştirip şiddetli çatışmaların neticelerini hafifletmek için çözüm arar. Özel saikler ise genellikle, sorunlu bir ülkede ticaret sıkıntılarının ve mülteci akımlarının çıkarlarını tehdit etmesi gibi, arabulucuların dolaylı etkilerinin azaltılmasıyla ilgilidir. Çıkara dayalı yaklaşımın yanında, insani kaygılar veya insan hakları da arabulucuyu, uluslararası toplumdaki statüsünü ve ulusal kimliğini güçlendirmeye yönelten önemli bir faktördür. Pozitif bir arabulucunun tarafsız olması beklenir ve adil bir çözüm önerir. Uluslararası prestijini kullanarak uzlaşma ve müzakereyi kabul etmeleri için savaşan taraflar üzerinde nüfuz sağlar ve çatışma sürecini etkili bir konuma getirir.

Sun ve Zoubir (2018), Çin'in, kendi güvenliğini ve siyasi çıkarlarını korumak için çatışma çözümünde proaktif bir arabuluculuk üstlendiğini savunmaktadır. Kuzey Kore nükleer sorununda yaptığının aksine Pekin, ekonomik ve stratejik çıkarlarını korumak için Ortadoğu ve Afrika güvenlik konularında Yarı Arabuluculuk Diplomasisi'ni benimsemiştir. Çin'in Sudan ve Güney Sudan'daki yaklaşımı, tüm savaşan taraflara ekonomik yardım ve ithal mallar üzerinde daha düşük tarifeler gibi ticari imtiyazlar sağlamış ve tüm tarafların liderlerini Çin'i ziyaret etmeye davet edip, bazı durumlarda çatışan taraflar arasında bir anlaşmaya varılması için askerî yardım sağlamıştır. Pekin, çatışmayı çözmek istemeyen savaşan tarafları zorlamak için ekonomik güç ve uluslararası statü de kullanmıştır.

Bu çalışma, Çin'in Sudan ve Güney Sudan'ın çatışma çözümündeki müdahilliğini anlamak için yeni bir "yaratıcı arabuluculuk diplomasisi" kavramı ortaya koymakta ve bu kavramın dolaylı katılım, ihtiyatlı katılım, müzakere ve çok taraflı katılım dahil olmak üzere kademeli adımlardan geçtiği savını öne sürmektedir. Bu adımlar, Çin'in bölgedeki çıkarlarının türüne ve derecesine de bağlıdır. Ayrıca, çatışmanın ve savaşan tarafların niteliğinin değişken unsurları ve özellikleri, çatışma yönetiminin özellikleri (çatışmanın derecesi) de arabuluculuk diplomasisinin araçlarını etkilemektedir. Bu kavram, Çin'in başkalarının iç işlerine karışmama politikasının ana ilkelerine uyulmaksızın bu politikanın evrimini gösteriyor olmasına rağmen, Çin'in çatışma çözümündeki dinamik yaklaşımı hakkındaki tartışmalar, Çin'in çatışma çözümüne dinamik bir şekilde dahil olma sürecinin karışmama ilkesine hâlâ riayet edip etmediği konusunda pek çok soru işareti doğurmaya devam etmektedir; bu soru işaretleri başta, Çin'in denizaşırı topraklardaki artan çıkarları, stratejik bölgelerde BM barışı koruma misyonlarına artan katılımı, insanlık için ortak bir gelecek anlayışını paylaşan bir toplumu gözeten yeni çağın yeni kavram

Tablo 1: Farklılaşan Çin ve Batı Arabuluculuk Diplomasileri

	Batı Arabuluculuk Diplomasisi	Çin'in Yaratıcı Arabuluculuk Diplomasisi
Arabulucunun İlgili Çıkarları	Güvenlik Çıkarları ve Stratejik Çıkarlar	Ticari ve Siyasi/Diplomatik Çıkarlar
Arabulucuların Tutumları	Proaktif	Duruma Göre Seçici Yaklaşım
Konumlar	Hükmedici	Katılımcı
Arabulucuların Rolleri	Öncü	Takip Eden
Arabuluculuk Süreci	Gündem Belirleyen	Gündem Değiştiren
Arabulucuların Başvurduğu Kaynaklar	Başlıca Kaynaklar	Diğer Kaynaklar
Başlıca Hedefler	Çatışmanın Çözümü	Çatışmanın Hafifletilmesi

Kaynak: Sun & Zoubir, 2016: 240.

ve çağrıları ve de çok taraflılığa ve kazan-kazan stratejisine dayalı yeni bir uluslararası sistemin oluşturulması gibi hususlara dayanmaktadır.

2. Sudan'da Darfur Krizini Çözmek için Çin'in Benimsediği Yaratıcı Arabuluculuk Diplomasisi

Soğuk Savaş sonrasında, Çin-Sudan ilişkileri, özellikle enerji sektöründe olmak üzere ticaret ve yatırımın istikrarlı genişlemesiyle şekillenmiştir. CNPC, Sudan'da petrol sektörünün en büyük yabancı yatırımcısı olmuş ve en büyük yurtdışı projelerini almıştır. Küçük ölçekli Çinli özel işletmeler de Sudan piyasasına girmiş ve tarım, içecek, ayakkabıcılık ve girişimcilik gibi çeşitli sektörlere yatırım yapmışlardır. Birleşmiş Milletler'e göre; Çin, Sudan'ın ticaret hacminin %64'ünden sorumludur. 1990 ile 2006 arasında, Sudan'ın Çin'e petrol ihracatı 266 bin 126 tondan 6.5 milyon tonun üzerine çıkmıştır. 2005 ve 2006'da Çin, Sudan'ın toplam petrol üretiminin %47'sini ithal etmiştir (UN Comtrade Database, 2007). Ancak Çin'in ekonomik çıkarları Sudan'daki değişken güvenlik ortamından etkilenmişti. 2004'te isyancılar Çinli vatandaşları kaçırıp onları ülkenin güneyine göndermişler ve bu durum Pekin'i Sudan'ın çatışma çözümüne dahil olmaya itmiştir. Çin'in Darfur krizine dahli, karışmama ilkesinin evrimi ile paralel olarak, yaratıcı arabuluculuk diplomasisinin kademeli aşamalarından geçmişti.

- *Pasif Katılım*

Darfur krizinin başlangıcında Çin, krize doğrudan yanıt vermedi veya pek ilgi göstermedi. Sudan hükümeti, Pekin'i krizin yalnızca bir iç kaos olduğuna ve ordunun onu kontrol altına alabileceğine ikna etti. Uluslararası toplum bu iç kaosu "soykırım" olarak gördü ve rejimin Darfur'daki suçlarını kınadı. Çin, Sudan hükümetini dış müdahaleye karşı destekledi ve devlet egemenliğine saygının ve Sudan'ın iç işlerine karışılmamasının önemini vurguladı. Örneğin; Çin, Sudan'a yaptırımlar uygulanmasına ilişkin ABD destekli bir karar alınmasına yönelik BM tarafından planlanan yaptırımlara karşı direndi (Human Rights Watch, 2005). Birleşmiş Milletler'deki Çinli temsilciler, Darfur krizinin bir soykırım değil, Sudan Özgürlük Ordusu'nun (Sudan Liberation Army- SLA) ve Adalet ve Eşitlik Hareketi'nin (Justice and Equality Movement- JEM) doğal kaynaklara ilişkin uyguladığı bir iç şiddet olayı olduğunu teyit ettiler ve Birleşmiş Milletler'e Sudan'daki Afrika Birliği (African Union-AU) barışı koruma misyonuna mali yardım sağlama çağrısında bulundular (Large, 2011).

• *Çifte Arabuluculuk*

Çin'in Darfur krizine müdahil olması, bu katılımı pasif bir tutumdan aktif bir tutuma dönüştürmüştür. Hartum'u ortak bir anlaşmayı ve barışı koruma güçlerinin konuşlandırılmasını kabul etmeye ikna etmek üzere, Sudan hükümeti ile uluslararası toplum arasında çok taraflı arabuluculuk oluşturulmuştur. Nisan 2004'te, Sudan hükümetinin İnsani Ateşkes Anlaşması'nı imzalamasından ve isyancı hareketlerin Darfur'dan çekilmesinden sonra, Sudan hükümeti, Afrika Birliği barış koruyucularının Darfur'da bir izleme misyonu (Afrika Birliği Sudan Misyonu [African Union Mission in Sudan- AMIS]), olarak konuşlanmasına izin verdi (De Waal, 2007). Muhalefet, Çin'in Hartum hükümetini desteklediğini vurguladı ve krizi Hartum'daki hükümetin iç işlerinin bir parçası olarak gördü. Olaydan sonra Çin hükümeti, Dışişleri Bakanlığı'nın öncülüğünde, Ticaret Bakanlığı'ndan ve CNPC'den temsilciler içeren bir değerlendirme misyonu gönderdi ve çatışmanın çözümü için yeni tedbirler önerdi. Çin, Birleşmiş Milletler Sudan Misyonu'nun (United Nations Mission in Sudan- UNMIS) Darfur'u özerk bir bölge olarak belirleyen 2010 referandumunun planlamada rol almasını da destekledi. Pekin, 2006'dan itibaren, Sudan hükümetini 1706 sayılı BM kararını kabul etmeye ikna etmek için gösterdiği çabaları giderek artırdı. Pekin, tarafsız bir tutumun veya dostane ilişkilerin Darfur'da barış ve güvenliğe yönelik kararlı ilerleyişi baltalayacağı görüşündeydi. Devlet egemenliğine saygı göstermeye, özel ikna çabalarına ağırlık vermeye ve sürekli istişareye dayanan *"müdahale etmeden etkileme"* stratejini benimsedi. Özellikle Başkan Beşir'in isteklerine aykırı düşen, Darfur'daki Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Operasyonlarına (United Nations Peacekeeping Operations- UNPKO) olan desteği bu tutumunu yansıtıyordu. Bunun yanında, Çin temsilcileri ve kıdemli danışmanlar resmi olarak, taşlaşmış Sudan rejiminin krizin çözümünü baltalayan politikalarını eleştirmiş ve çatışma çözümüne yönelik olmazsa olmaz tavsiyelerini vurgulamışlardı. Daha sonra Çin Başkanı Hu Jintao, Başkan Beşir'e Çin'in 1706 sayılı BM Kararını desteklediğine dair bir mesaj gönderdi ve Şubat 2007'deki Sudan ziyareti sırasında Sudan hükümetinin karma BM-Afrika Birliği barışı koruma misyonunu kabul etmesi konusundaki isteğini dile getirdi (Embassy of People's Republic of China in the Republic of Estonia, 2005).

Çin, Sudan hükümetini çatışma çözümüne ikna etmek için yaratıcı meşru arabuluculuk yöntemini kullandı; yaptırımlar ve askerî müdahaleler gibi sert siyasi araçlar yerine siyasi diyalog ve istişare çağrısında bulundu.

Çin'in çabaları, Sudan hükümetini BM-Afrika Birliği barışı koruma misyonunun konuşlanmasını kabul etmesi için ikna etmeye ve muhalefet gruplarını merkezî hükümetle müzakerelere girmeye yöneltmeleri için arabuluculuk aktörlerini ve uluslararası örgütleri teşvik etmeye odaklanmıştı. Muhalefet gruplarıyla teması olmaması nedeniyle Çin hükümeti, Sudan hükümetine büyük ilgi göstermiş, bunu yaparken de karışmama politikası taahhüdünün öngördüğü tarafsızlıktan daha az seviyede bir tarafsızlık sergilemiştir.

• *Yaratıcı Arabuluculuk Diplomasisi*

Çin, Sudan hükümetini BM kararlarını kabul etmeye ikna etti ve Hartum üzerinde baskı uygulama konusunda daha akılcı ve proaktif bir hale geldi. Sudan rejimi, Afrika Birliği birliklerinin BM birlikleri ile değiştirilmesini ve Güvenlik Konseyi'nin özel toplantısına katılma davetini reddetti. Çin, Sudan hükümetini çatışma çözümüne ikna etmek için yaratıcı meşru arabulu-

culuk yöntemini kullandı, yaptırımlar ve askerî müdahaleler gibi sert siyasi araçlar yerine siyasi diyalog ve istişare çağrısında bulundu. Çin, Sudan'daki Birleşmiş Milletler Misyonu için 275 mühendislik birliği, 100 nakliye birliği ve 60 tıbbi personel ile Darfur'daki Afrika Birliği/BM Karma Operasyonu (United Nations-African Union Hybrid Operation in Darfur- UNAMID) için 315 mühendislik birliği sevk etmişti.

Çin'in girişimleri Hartum'u, 16 Kasım 2006'da Addis Ababa'daki Afirika Birliği genel merkezinde Darfur'daki durum hakkında yüksek düzey istişarede bulunmak üzere görüşme masasına oturmaya ikna etmiştir. BM Genel Sekreteri Kofi Annan da karma bir Afrika Birliği-BM barışı koruma gücü ve 22000 polis gücü konuşlandırılmasını önerdi. Ancak Sudan tutumunda diretti ve planı reddetti. Başkan Ömer El Beşir Çin-Afrika İşbirliği Forumu için Pekin'e geldiğinde, Çin Başkanı Hu Jintao Darfur'da barışa ve güvenliğe yönelik resmi bir çağrıda bulundu. Ayrıca Sudan hükümetine, Pekin'in Annan planını desteklediğini ve saygı duyduğunu belirten bir mesaj gönderdi (UN News, 2006).

Ayrıca çatışma çözümü için dört ilke önerdi: Sudan'ın egemenliğine saygı gösterme, bölgedeki yerel istikrarı muhafaza etme, eşitlik esasına göre siyasi diyaloğu ve koordinasyonu destekleme ve son olarak Afrika Birliği'nin ve BM'nin krizdeki yapıcı rolünü güçlendirme (Pen, 2007). Çin, Darfur bölgesine yardım olarak 40 milyon Renminbi (RMB) sağlamaya karar vermiştir. Çin'in diplomasisi, bir elçi gibi mesajları iletmekten aktif iknaya ve uluslararası toplumla birlikte çalışmaya doğru giden bir değişim gösterdi (China Daily, 2007). Nisan 2006'da, Çin Dışişleri Bakanı Yardımcısı ve Özel Temsilcisi Zhai Jun kıtayı ziyaret etti ve Hartum'u Annan planını kabul etmeye ikna etmek için yararlı çabalar gösterdi. Çin, krizin temelinde kalkınma sorunlarının yattığını vurguladı. Bu sebeple Sudan hükümetinden kalkınma planını uygulamasını ve ülkenin ekonomik planını yeniden biçimlendirmesini istedi. Ayrıca uluslararası topluma Sudan'a mali yardım sağlama çağrısında bulundu.

165 Çinli barış gücünden oluşan bir grup, 11 Eylül 2018'de Çin'in merkezindeki Henan Eyaletinin başkenti Zhengzhou'dan Güney Sudan'ın başkenti Juba'ya gitmeye hazırlanıyorlar. (Xinhua)

ABD ve Batı ülkeleri, "Çin" Olimpiyatlarını boykot etmek için Çin'e karşı korkunç kampanyalar başlattı ve Hartum üzerinde daha kısıtlayıcı tedbirler uygulamaya karar verdi. Mayıs ayında Çin Büyükelçisi Liu Guijin bazı Afrika ülkelerini ziyaret etti ve çatışma çözümü için birtakım ortak görüşlere varmak üzere Sudan hükümeti, Arap Ligi, Afrika Birliği ve birçok Batı ülkesi ile görüştü. Çin, 2001'den beri Darfur krizi hakkındaki 22 BM Güvenlik Konseyi Kararı'nın sekizinde çekimser kalmıştı. Haziran 2006'da, Çin hükümeti AMIS'e 3.5 milyon $'lık bağışlar gibi mütevazı yardımlarla Darfur'a destek oldu. (Permenant Mission of the People's Republic of China to UN, 2008)

Bazı gözlemciler ve akademisyenler, Pekin'in iç işlerine karışmama doktrinini terk ettiğini ve Darfur'daki arabuluculuk rolünün Pekin'in geleneksel dış politikasının değişimini gösterdiğini iddia etmişlerdir. Ancak Çin'in Darfur'un çatışma çözümündeki yaratıcı arabuluculuk diplomasisi çok taraflı çabaları kapsamaktadır. Örneğin;

BM'nin ve Afrika Birliği'nin müşterek izni ve Sudan'ın rızası çerçevesinde barışı koruma güçleri konuşlandırılmıştır. Pekin, Sudan hükümetinin BM ve Afrika Birliği ile işbirliğindeki rolünü vurgulamış ve Afrika Birliği'nin üstlendiği göreve ayrıca dikkat çekmiştir.. Buna ilaveten Çin, Afrika Birliği'ne yardım sağlamış ve Sudan hükümetini çatışma çözümüne zorlamak için ekonomik nüfuzunu kullanmıştır. 2011'de, Çin, Doha'da Özgürlük ve Adalet Hareketi ile Sudan hükümeti arasında imzalanan, Darfur'da Barış için Doha Belgesi'ni olumlu karşıladı ve Katar hükümeti ve Arap Ligi'nin devam eden çabalarını takdir etti.

Çin'in Darfur krizine yönelik yaratıcı arabuluculuk diplomasisinin kademeli adımları, temel olarak stratejik ekonomik ve siyasi çıkarlardan etkilenmiştir.

Çin, Darfur'daki UNAMID barışı koruma operasyonu için 315 üyeli, çok işlevli bir mühendislik birimi konuşlandıran Afrika dışındaki ilk ülke oldu. UNAMID, çeşitli milliyetlerden 20.000'den fazla birlik, askerî personel, polis ve hizmetliyle, 2014 yılı verilerine göre 1.4 milyar $'lık bütçe ile, BM Demokratik Kongo Cumhuriyeti Misyonu'nun (United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo- MONUC) ardından dünya genelindeki ikinci en büyük barışı koruma misyonu oldu (UNAMID, t.y.). Bu adımlar, Çin'in Darfur'daki yaratıcı arabuluculuk diplomasisinin, iç işlerine karışmama politikasında bazı gelişmelere yol açtığını ortaya koymaktadır. Fakat yaşanan değişim bu politikanın, Sudan'ın egemenliğine saygı, rejimi değiştirmeme ve ülkeye kaos getirmeme gibi temel ilkelerine halel getirmediğini kanıtlamaktadır.

10 Temmuz 2017'de, UNAMID, asker sayısını %44 ve polis sayısını %33 azaltmaya yönelik bir planın uygulamaya konulduğunu duyurmuştur. Misyonu tamamlamak için hedef tarih 30 Haziran 2020'dir (United Nations, 2017). Çin, Misyon'a, temel olarak 24 saat hava devriyesi, savaş sahası keşfi, barışı koruyucu güçlerin nakliyesi, kurtarılan personelin tahliyesi ve hava malzemelerinin temini ile görevli dört Mi-17 helikopteri tahsis etti. Bugüne kadar, Darfur'a bağlı Çin helikopterleri 636 sorti yaparak 280 kişiyi kurtardı. Ayrıca 3800 yolcu, 220 ton yük taşıdı ve 16.6 tonluk silah ve cephane gibi tehlikeli mal teslimi yaptı (Yang, 2019).

12 Aralık 2018'de Çin, Darfur'daki bir yıllık barışı koruma misyonunda yer almak üzere 100 barış gücü askeri sevk etti. Temmuz 2019'da, 2. Çin Genel Maksatlı Helikopter Birimi'nin (CMUHU02) 140 askeri, BM barış madalyaları ile ödüllendirildi (Sudan Tribune, 2018a). Bu birim, kamplar, koruyucu çitler ve nöbetçi kuleleri inşa ederek, Darfur'daki toplum projelerinin yürütülmesini sağlayarak UNAMID'in altyapısının kurulmasına yardım etmişlerdir. En kayda değeri Güney Darfur'daki Nyala ve Doğu Darfur'daki Al-Da'een havaalanlarının geliştirilmesi ve bakımı olmuştur.

Haziran 2019'da, BM Güvenlik Konseyi, Darfur'da konuşlandırılmış barışı koruma gücünün geri çekilmesi konusunda ikiye bölündü. Rusya ve Çin Misyon'un devam etmesini desteklerken; Avrupalılar ve Afrikalılar ise Misyon'un sona ermesinden yana olmuşlardır. 2018'den bu yana, Sudan ordusunun Ömer el-Beşir'i Sudan Devlet Başkanlığından uzaklaştırmasından sonra Sudan'daki siyasi manzara ciddi biçimde değişmiştir. İktidarın Geçici Hükümet'e geçmesinden önce, bazı Avrupalı üyeler Sudan'ın söz konusu tarihte hükümetin mevcut olmamasına dikkat çekmiş; Çin ve Rusya ise, iç krizin yalnızca Sudan devletinin sorumluluğu olduğunu vurgulamıştır.

Çin'in Darfur krizine yönelik yaratıcı arabuluculuk diplomasisinin kademeli adımları, temel olarak stratejik ekonomik ve siyasi çıkarlardan etkilenmiştir. Çin'in diplomasisi, Sudan'daki kısa vadeli kazançları uzun vadeli istikrarla ve diğer aktörlerin beklentisiyle uzlaştırmaya odaklanmıştır. Çin, şiddeti tırmandırmanın Sudan'daki ekonomik çıkarlarını tehlikeye düşüreceğinin ve Darfur'dan gelen mültecilerin ve isyancıların tehditleri devam ettiği sürece Darfur'da huzursuzluk olasılığının barışın tesis edilmesinden sonra Güney Sudan'a ulaşabileceğinin ve Çin'in Çad, Libya ve Etiyopya'ya uzanan petrol çıkarlarının etkilenebileceğinin farkındaydı. Bu nedenle Darfur'un istikrarının sırrı bölgesel güvenlikte saklıydı. Çin'in devlet egemenliğine saygısı ve Sudan'ın iç işlerine karışmayı reddetmesi Batı'nın bu politikaya karşı sert eleştirisine ve Pekin Olimpiyatları'nı boykota yönelik büyük bir kampanya başlatmasına neden olmuştu ki bu durum Çin'in uluslararası toplumdaki ulusal kimliği hakkında kaygı duymasına neden oldu. Çin, tek taraflı bir tutum benimsemedi veya kendini uluslararası toplumdan soyutlamadı; başka bir ifadeyle, Çin'in arabuluculuğu toplumla işbirliğine dayanmaktaydı ve çok taraflı çabaları desteklemekteydi.

3. Güney Sudan'ın Ateşkesinde Çin'in Yaratıcı Arabuluculuk Diplomasisi

Çin, kendini Afrika kıtasında bir ekonomik ortak olarak göstermeye önem vermiştir; ancak Güney Sudan ile Sudan arasındaki çatışma, Pekin'in Afrika Boynuzu'nun güvenlik işlerine müdahil olmasına neden olmuştur. Çin'in bölgedeki artan çıkarları ve kıtadaki BM barışı koruma operasyonlarına katılımıyla gelişen büyük güç diplomasi bu duruma sebep olmuştur. Nitekim, Güney Sudan'a yardım etmek üzere tarım uzmanlarından oluşan ilk tıbbi ekibini gönderdiği 1970'lerde Çin, Güney Sudan ile dostane ilişkilere sahipti. Ocak 2005'te Çin, 22 yıllık iç savaşı sona erdiren ve Güney Sudan'ın bağımsızlığına ilişkin referandumun yolunu açan Kapsamlı Barış Anlaşması'nın imzalanması sırasında Kuzey ile Güney Sudan arasındaki arabuluculardan biriydi. Mart 2005'te, yüksek düzey bir SPLM delegasyonu Pekin'e, iki taraf arasındaki ilk resmî temas olarak kabul edilen resmî bir ziyarette bulundu. Şubat 2007'de, Başkan Hu Jintao, Sudan ziyareti sırasında Başkan Yardımcısı Salva Kiir ile bir araya geldi ve kendisini ortak işbirliğini ve kalkınma projelerini görüşmek üzere Pekin'e davet etti (Zhang, 2011). Eylül 2008'de Çin, Juba'daki konsolosluğunu açtı. Güney Sudan Hükümeti, 2005 anlaşmasının sonucunda 9 Temmuz 2011'de Sudan'dan bağımsızlığını kazandı.

Bunun üzerine Çin, doğrudan iletişim kanallarını güçlendirmek üzere Güney Sudan ile diplomatik temaslara başladı. Çin hükümeti referandumun sonuçlarına saygı gösterdi ve bu yeni ülkeyi tanıyan ilk ülkelerden biri oldu. Temmuz 2011'de, Çin Konut ve Kentsel-Kırsal Kalkınma Bakanı Jiang Weixin, Güney Sudan Devlet Başkanı'na tebrik mesajı yollayan ve ülke ile diplomatik ilişkiler kuran Başkan Hu Jintao'nun özel temsilcisi olarak Güney Sudan bağımsızlık kutlamalarına katıldı (Munene, 2019). Nisan 2012'de, Güney Sudan Devlet Başkanı Çin'i ziyaret etti. Pekin'deki Güney Sudan Büyükelçiliği, yatırım ve ticaret olanaklarını belirlemek üzere Juba ile Pekin arasındaki ilk yatırım forumuna ev sahipliği yaptı. Petrol, Kuzey ile Güney Sudan arasındaki zenginliklerin paylaşımı protokolünde çok önemli bir unsur olmuştur. CPA, mevcut sözleşmelere saygı gösterilmesini ve Güney Sudan'a güney petrol alanlarında üretilen tüm petrol gelirlerinin %50'sinin verilmesini öngörmektedir.

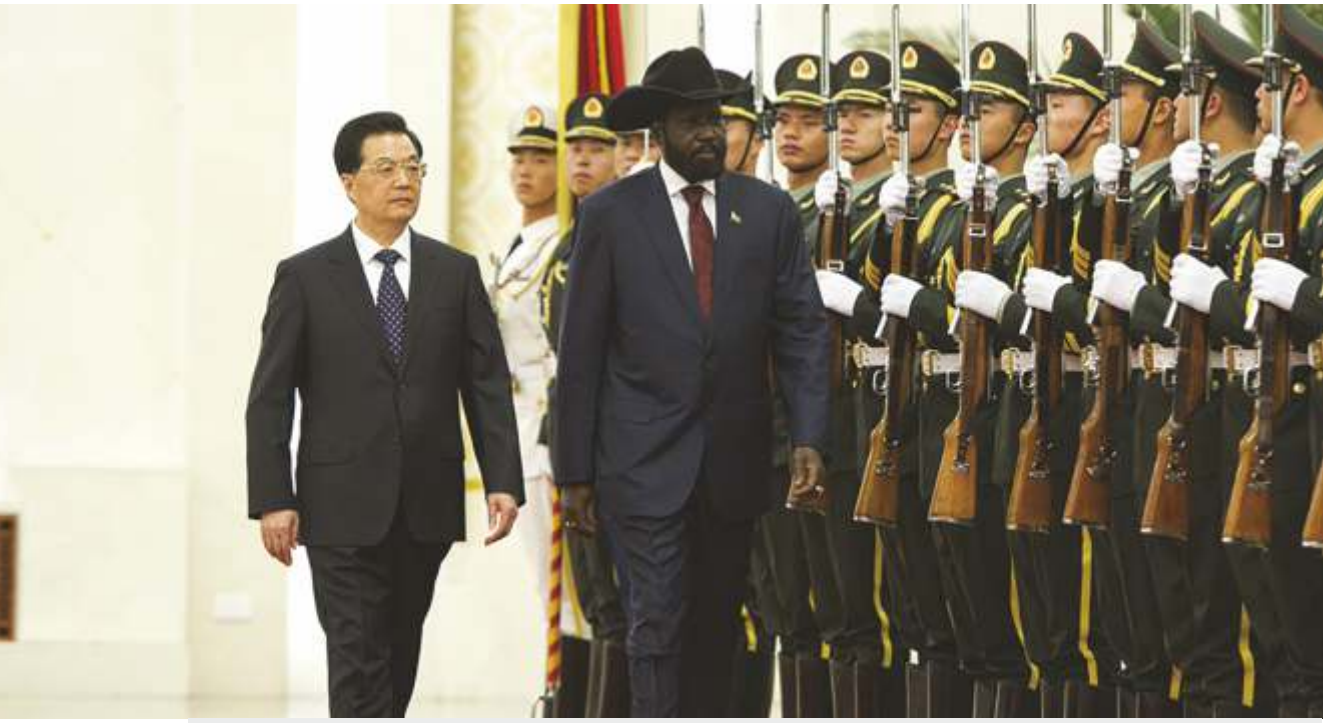

Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao, 24 Nisan 2012 tarihinde Pekin'deki Büyük Halk Salonunda Güney Sudan Cumhurbaşkanı Salva Kiir Mayardit'i ağırladı. (Xinhua)

Çin hükümetine gelince; geleneksel iç işlerine karışmama prensibine ve devlet birliğini korumada merkezi devletin uygun ve meşru rolüne bağlı kalmıştır. Siyasi bölünmeden kaçınarak siyasi istikrarın önemini kabul etmiş ve "rejim değişikliğini" savunan dış güçlerin müdahalelerini reddetmiştir. Ancak, Sudan'ın iç durumu, merkezî hükümetin tam yargı yetkisi ve devletin egemenliği üzerindeki kontrolünün zayıflığından dolayı sıkıntılıydı ki bu durum Darfur ve Güney Sudan'da silahlı çatışmalara neden oldu. CPA, SPLM'yi, isyancılardan oluşan bir yapıdan, merkezî hükümetle iktidarı paylaşan ulusal bir birliğe dönüştürdü. Bu anlaşma, Çin'in Güney Sudan ile müzakere ve iletişim sürecini başlatabilmesini sağladı.

Çin ile SPLM arasındaki siyasi iletişim, savaş zamanında Çin'in Hartum'daki merkezî hükümete siyasi, ekonomik ve askeri destek sağlamasından ve SPLM ile anlaşmayı reddetmesinden dolayı son derece hassastı. Ancak iki taraf da, karşılıklı fayda temelinde karşılıklı ihtiyaçları ve beklentileri geliştirmenin yolunu açan pragmatik çıkar noktaları bulmuştur.

4. Çin'in Sudan ile Güney Sudan arasındaki Çatışmada Yaratıcı Arabuluculuk Diplomasisi

Petrol, Sudan ve Güney Sudan için hayati bir emtia olmakla birlikte, iki ülke, güneyin, petrol ihracatını kuzey limanları üzerinden göndermek için geçiş ücreti olarak ne ödemesi gerektiği konusunda anlaşamamışlardır. Bu nedenle, petrol üretimi, Güney Sudan'ın hem içeride hem dışarıda siyasi karışıklıklarla yüzleşmesine yol açmıştır. Sudan tarafından ekonomik baskıyı hafifletmek için kullanılan, 2012 Petrol Gelirleri Paylaşımı Anlaşması petrol boru hatlarını kullanmanın bedeli üzerinde doğan bir anlaşmazlıktan dolayı

duraklamaya girdi. Bu durum, Güney Sudan'a giden ve günde 350000 varil üreten boru hattının kapatılmasına neden oldu (Sudan Times, 2017).

Ocak 2012'de, Güney Sudan Hükümeti, petrol boru hatlarını kapatma yönünde radikal bir karar aldı ve iki taraf arasındaki ilişkiler o denli keskin bir biçimde kötüleşti ki Nisan 2012'de sınır ötesi gerilimleri arttı ve Heglig petrol sahasına Sudan Halk Kurtuluş Ordusu (Sudan People's Liberation Army- SPLA) tarafından saldırılarda bulunuldu. Petrol tesisleri ağır zarar gördü ve üretim bir aydan uzun bir süre durdu; bu durum Sudan ve Güney Sudan'daki ekonomik krizi şiddetlendirdi. 27 Eylül 2012'de, Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir ve Güney Sudan Devlet Başkanı Salva Kiir çatışmayı çözmek için varil başına 1 $'lık görece düşük geçiş ücretleri öngören, işleme ve iletim harçlarının ise ticari tarifelere yakın olduğu bir dizi anlaşma imzaladılar. Bunun yanında, üç buçuk yıllık bir süre içerisinde Sudan'a ödenmesi gereken 3.028 milyar $'lık geçici bir mali düzenleme yapılmıştır ve Sudan Limanı'ndan sevk edilen petrol varil başına 15 $'lık bir bedelle transfer edilmektedir (United to End Genocide, 2012).

Ancak Eylül 2012 anlaşması hemen uygulanmadı. Çünkü Sudan, sınırların güvenliği konusunda anlamlı bir iyileşme görmek istiyordu. Sonunda bu açmazın üzerine gidildi ve Güney Sudan'daki petrol üretimi Nisan 2013'te yeniden başladı. Eylül 2013'te, Güney Sudan Devlet Başkanı Salva Kiir, çatışmaları çözmek ve işbirliğini pekiştirmek üzere bir zirve için Sudan'ı ziyaret etti. Zirve, iki ülke arasındaki ilişkilerde anlamlı bir iyileşmeyi de beraberinde getirdi. Ancak Sudan ve Güney Sudan'ın güvenlik sorunları, devletler arası çatışmalardan devlet içi çatışmaya dönüşmüştü. Güney Sudan, kötüleşen ekonomik koşulların sonucunda başkaldırılarla karşılaştı ve 2013'te de iç savaş patlak verdi.

Güney Sudan kuzeyden bağımsızlığını ilan ettiği için Çin, iki ülkeyle de iyi ilişkiler sürdürmek istemiştir.

Çin, denizaşırı topraklardaki çıkarlarından ve vatandaşlarından dolayı bölgenin istikrarına ve huzuruna daha fazla ilgi göstermektedir. Sudan'la boru hattı ücretleri üzerindeki müzakerelerde Juba'nın konumunu desteklemek için Çin Ulusal Petrol Şirketi'ne ve ortaklarına baskı yapmak üzere Güney Sudan, egemen bir devlet olmasıyla kazandığı siyasi nüfuzunu kullanmıştı. Güney Sudan Hükümeti (Government of Southern Sudan- GRSS) ile Pekin arasında iyi ilişkilerin gelişimine rağmen, Çin, Sudan ile Güney Sudan arasındaki petrol tedarikini tehdit eden, iki ülke arasındaki petrol geçiş harçlarına dair anlaşmazlıklara müdahil oldu. Güney Sudan kuzeyden bağımsızlığını ilan ettiği için Çin, iki ülkeyle de iyi ilişkiler sürdürmek istemiştir. Fakat çıkan anlaşmazlıklar Çin'in iki ülkeyi dengeleme kabiliyetini sınamıştır. Çin, her iki tarafı anlaşmayı uygulamaya davet etmiştir. Petrol tedarikini tehdit eden, petrol sevkiyatları arasındaki geçiş ücretleri konusundan kaynaklanan iki hükümet arasındaki anlaşmazlıkları çözmek üzere Afrika eski özel temsilcisi Liu Guijin'i gönderdi. Güney Sudanlı yetkililer, Çin-Malezya petrol şirketi Petrodar'ın başkanını sınır dışı etti ve Çinli petrol şirketlerini, Güney Sudan'ın bir Petrodar boru hattı aracılığıyla ihraç ettiği petrolüne el koyan Sudan'a yardım etmekle suçladı.

SPLA, Sinohydro'da bir karayolu inşaatında çalışan yirmi dokuz Çinli vatandaşı kaçırdı. Petrol üretimini durdurma kararı, Sudan'ın petrole bağımlı ekonomisinde gelirlerde ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'da (GSYİH) büyük bir açığa ve

hükümetin petrol gelirlerinin %90'ından fazlasını anında kaybetmesine neden olmuştu. Karar, aynı zamanda Güney Sudan'da birbirine bağlı bir dizi ekonomik ve mali, siyasi, insani ve güvenlikle ilgili krizlere yol açtı. Mart 2015'te, Juba, dünya ham petrol fiyatlarının varil başına 30 $'ın altına düşmesinden dolayı petrol geçişinin mali sonucunun azaltılmasını talep etti. Fakat kendisi de ekonomik krizde olan Sudan bunu reddetti. Aralık 2016'da, Sudan ve Güney Sudan petrol bakanları Hartum'da güney petrol geçiş ücretlerinin revizyonu konusunda görüşmeler yaptılar. (Sudan Tribune, 2016).

Güney Sudan'ın üretimi, bağımsızlık sonrasında mevcut olan 350.000 günlük varil adedinden (barrels per day- BPD) 150.000 BPD'ye düştü. Bu duruma, ülkede Aralık 2013'te Başkan Salva Kiir ile eski Başkan Yardımcısı Riek Machar'ın liderliğindeki isyancılar arasında iç savaşın patlak vermesi sebep olmuştur. Sudan ve Güney Sudan, yüksek düzey Afrika arabuluculuğunun destekleriyle, Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da 2012'de imzalanan bir petrol anlaşmasını da içeren birtakım anlaşmalar imzaladı. Eylül 2017'de, Hartum ve Güney Sudan bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmayla, güneyde faaliyeti durmuş olan petrol sahalarını yeniden aktifleştirmek için her iki tarafın Hartum'un güneydeki petrol sahalarına teknik yardım ve elektrik sağlayacağı konusunda uzlaşıldı (Sudan Tribune, 2018b). Ağustos 2019'da, Güney Sudan Petrol Bakanı, ülkesinin petrol üretimini 6 bin varil artırarak toplam üretimi günde 180 bin varile çıkardığını açıkladı. Bu artışın, ülkenin kuzey bölümlerindeki güvensizlik nedeniyle altı yıl önce kapatılan Manga sahasındaki 1. ve 2. bloklarda petrol üretimine yeniden başlamasından sonra elde edildiğine dikkat çekti (Sudan Tribune, 2019).

5. Güney Sudan'ın İç Savaşında Çin'in Yaratıcı Arabuluculuk Diplomasisi (2013-2019)

Çin, kendini Güney Sudan çatışma çözümüne yeni katılan bir taraf olarak görmüştür. Yatırımlarının ve vatandaşlarının korunması, Aralık 2013 ortalarından itibaren Çin'in çatışmaya verdiği yanıtın bir parçası haline geldi. Çin ile Güney Sudan arasındaki ikili ticaret 2012'de 534 milyon $'a ulaştı. Güney Sudan'da enerji, mühendislik, telekomünikasyon ve altyapı dahil olmak üzere 140'tan fazla Çinli şirketin kaydı bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra (Xinhua, 8 Ekim 2013) iç savaştan önce Güney Sudan'da 23000'den fazla da Çinli mukim bulunuyordu (African Development Bank Group, 2013). Çinli şirketler ve işçiler soyulmuş, kaçırılmış, küçük suçlar ve mal tehditleriyle karşılaşmışlardı. Çinli yetkililer, geri çekilmenin kendi ulusal çıkarları lehine mi olacağı yoksa kayıpların denizaşırı topraklardaki çıkarlarına zarar mı vereceği konularını tartıştılar. Çin yönetimi, Libya deneyiminin, petrol sahalarını terk etmenin ve diğer yatırımların büyük bir hata olduğunun farkına varmıştır. Güney Sudan'ın ekonomisi büyük ölçüde petrol gelirlerine dayanmaktadır. Dünyanın en büyük petrol şirketlerinden biri olan CNPC, ülkedeki iki ana petrol konsorsiyumunun yaklaşık %40'ını kontrolünde bulundurmaktadır (Kuo, 2017).

Bu nedenle, Çin, Güney Sudan Hükümeti'ne petrol sahalarını koruması ve düşmanlıklara son verip ateşkes uygulaması için yaratıcı arabuluculuk diplomasisinin baskı unsuru olarak ekonomik nüfuzunu kullandı. Çin'in katılımı, Güney Sudan'ın ekonomisinin ve güvenliğinin geleceğini korumak için sorumluluk bilinciyle üstlenilen bir rol olarak da düşünülebilir. Sorumluluk bilinciyle hareket eden bir büyük ülke olarak Çin'in Güney Sudan'da çatışma çözümündeki arabulucuğunun diplomatik araçları, uluslararası ve bölgesel ör-

gütlerle işbirliğidir. Bu bağlamda Çin'in kaynakları; ekonomik nüfuz, insani yardım ve Çin barışı koruma güçleridir. Pekin, Güney Sudan'daki siyasi ve ekonomik nüfuzundan faydalanarak hükümeti ve isyancı grubu aynı masaya oturtabilmiştir.

Güney Sudan'daki Çin barışı koruma piyade taburu lideri Yu Peijie, 30 Nisan 2018'de Juba, Güney Sudan'da çocuklarla şarkı söylüyor. (Xinhua)

Güney Sudan iç savaşının patlak vermesinden sonra, Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi (2013), Aralık 2013'teki Suudi Arabistan ziyareti sırasında Çin'in, Güney Sudan hükümeti ile isyancı gruplar arasındaki barış ve güvenlik müzakerelerini sürdürmek için çabalar göstereceğinin altını çizdi. Ocak 2014'te, Wang Yi (2014), Etiyopya'da Güney Sudan'ın çatışan taraflarının temsilcileriyle buluştu. Güney Sudan'ın istikrarının ve gelişen ekonomisinin önemini dile getirerek, Güney Sudan Hükümeti'ne ve isyancı gruba derhal ateşkes ilan edip çatışma dalgasını sonlandırmak için barış görüşmelerini başlatma çağrısında bulundu. Ağustos 2014'te Çin, iç savaşı sona erdirmek için dört maddeli bir çözüm önerisinde bulundu ve daha sonra Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi'nin (Intergovernmental Authority on Development- IGAD) angajmanını destekledi. Ocak 2015'te Pekin, Hartum'da Güney Sudan'ın çatışan tarafları, Etiyopya, Sudan ve IGAD'ın yer aldığı bir toplantı düzenledi. Bu toplantı, Sudan'ın Güney Sudan isyancılarını desteklemesinden doğan Sudan - Güney Sudan ilişkilerindeki anlaşmazlıkları çözmeye yönelik bir girişimdi.

Pekin, petrol altyapılarını korumaya, Sudan ve Güney Sudan ile ekonomik çıkarlarını bütünleştirmeye ilişkin taahhütlerini dile getirmiştir. Çin, Mayıs 2011'de, harici aktörlerin Sudan ile Güney Sudan arasında Abyei'deki çatışmaya karışma teşebbüslerini durduran BM ve Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi bildirisinde olduğu gibi, bölgesel örgütleri çatışma çözüm yöntemlerini tartışmaya çağırdı.

İç savaşın patlak vermesinden itibaren Pekin, Güney Sudan Hükümeti'ne isyancı grubu püskürtmek ve petrol tesislerini güvenlik altına almak için askerî destek sağlamıştır. Finans ve Ekonomik Planlama Bakanlığı'na göre, GRSS, Çin Kuzey Endüstrileri Grubu'ndan (China North Industries Corporation- NORINCO) yaklaşık 46.8 milyon $ değerinde silah tedariği almıştır. İsyancı grup, petrol tesislerinden bazılarını imha etmiş ve diğer tesislere saldırıp bunları imha etme tehdidinde bulunmuştur. İsyancılar ve hükümetle müzakereler yoluyla Çin, sorunlu Büyük Nil bölgesindeki petrol tesislerini korumaya çalışmış ve petrol altyapısını güvenlik altına almak için mali destek sağlamıştır. Askerî destek, Çin'in Güney Sudan'ın çatışma çözümündeki arabuluculuğu hakkında pek çok tartışma ve şüphe doğurmuştur. Nisan 2014'te, Juba'daki Çin büyükelçiliğinden yapılan açıklamada, Pekin'in silah anlaşmasının geri kalanının uygulanmasını durduracağını belirtmiş ve Çin Dışişleri Bakanı, Pekin'in Güney Sudan'daki Birleşmiş Milletler Misyonu'na bir tam piyade taburu sevk edeceğini duyurmuştur (Zhao, 2014) . Büyükelçi Zhong Jianhua 27 Aralık 2013'te Güney

Sudan'daki özel bir IGAD oturumuna katılmak üzere Kenya'ya geldi ve daha sonra Güney Sudan ve Etiyopya'yı ziyaret edip Çin'in barış görüşmelerini sürdürme amacında olduğunu ve sorunlu alanlardaki petrol tesislerinin, Çinli vatandaşların ve yatırımların korunmasını istediğini dile getirdi. Temmuz 2018'de, Güney Sudan Devlet Başkanı, IGAD Zirvesi sırasında isyancılarla bir barış anlaşması imzalamıştır (United Nations, 2019). Çin, taraflara anlaşmanın uygulanmasını hızlandırma ve bölgedeki çatışmayı sonlandırma çağrısı yapmıştır. Güney Sudan'daki Çin Büyükelçisi şu sözleri dile getirmiştir: "Pekin, Güney Sudan'da barış ve istikrarı yeniden sağlama çabalarını destekliyor ve Güney Sudan'daki ilgili tarafların şahsi sorunlarını bırakıp halkın çıkarlarına odaklanabilmesini, barışı tesis edebilmesini, barış anlaşmasına riayet edip bunun uygulanmasını hızlandırabilmesini ve bölgede kalıcı barışı elde edebilmesini içtenlikle ümit ediyor" (China Daily, 2019). Juba'da iç savaşın patlak vermesinden bu yana, Çin, 10 milyon $'ı Dünya Gıda Programı'na (World Food Programme- WFP) ve diğer gıda ve tıbbi yardımlar dahil olmak üzere en az 49 milyon $'lık insani yardım sağlamıştır (FOCAC, 2018a).

İnsan hakları açısından Çin, görünür ve etkili katkılarda bulunmuştur. Örneğin, Pekin bir Juba Eğitim Hastanesi ve bir de ayakta tedavi ve acil merkezi inşa etmiştir. Şubat 2017'de, iki taraf, Juba Hastanesi'ni geliştirmek ve Güney Sudan'ın Rumbek şehrindeki Care Mayardit Kadın Hastalıkları Hastanesi'ni restore etmek için bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma, Çin hükümetinin Güney Sudan'ın sağlık sektörünü iyileştirmeyi taahhüt ettiği 33 milyon $'lık tıbbi yardımın bir parçasıdır. 2017'de Çin, Güney Sudan'a 100 milyon RMB değerinde acil insani yardım amaçlı gıda bağışında bulundu ve Güney Sudan'daki acil duruma hızlı yanıt verebilmek için WFP'ye 5 milyon $ değerinde katkı sağladı.

Eylül 2018'de, Çin-Afrika İşbirliği Forumu (Forum on China-Africa Cooperation- FOCAC) Pekin Zirvesi'nin bir yan etkinliği olarak Devlet Başkanı Salva Kiir ile yapılan toplantıda, Başkan Xi Jinping, Çin Hükümeti'nin Güney Sudan'a 100 milyon RMB değerinde acil insani yardım sağlayacağını duyurdu (FOCAC, 2018b). Ocak 2019'da WFP, Güney Sudan'daki gıda yardımını desteklemek ve sürdürmek için Pekin'den 7 milyon $'lık katkıyı memnuniyetle karşıladı. Nisan 2019'da iki taraf, Gore Nehri Köprüsü'nü ıslah etmek ve köprüyü Wau'ya bağlayan 1.48 kilometrelik bir yol inşa etmek için Güney Sudan'a bir hibe verilmesini içeren iki altyapı geliştirme anlaşması imzaladı (Al Ain, 2019). Çin ayrıca, ülkenin en büyük halk sağlığı tesisi olan Juba Eğitim Hastanesi'ni geliştirmek ve modernize etmek için bir hibe sağladı. Bu yatırımlar sonucunda Juba, başkenti ve diğer şehirleri bağlayan yol inşaatı projelerini desteklemek için Çin İhracat-İthalat Bankası'na petrol miktarını üç katına çıkardığını duyurmuştur.

Çin, Güney Sudan'da barışı koruma operasyonunda da önde gelen bir rol oynamıştır. Örneğin, Aralık 2015'te Çin, Güney Sudan'daki UNPKO'lara, barışı koruma operasyonuna giden 700 askerlik ilk taburu göndermiştir. Ayrıca Güney Sudan'da hem yerel mültecilere hem de barışı koruma güçlerine tıbbi yardım sağlayan tıbbi personel, mühendislik birimleri ve irtibat görevlileri dâhil olmak üzere 350 barışı koruma birimi konuşlandırmış ve uluslararası insani yardım örgütlerine lojistik destek sağlamıştır.

Sonuç

Çin'in Sudan ve Güney Sudan'ın çatışma çözümlerine müdahil olmasını analiz eden bu

makale, yeni "yaratıcı arabuluculuk diplomasisi" kavramını gündeme getirmektedir. Bu arabuluculuk, çatışmaları ele almak ve çatışan tarafları müzakere masasına oturtup barışçıl bir çözüme ulaşmak için diplomatik kaynaklara (ekonomik nüfuz, Çin'in Birleşmiş Milletler'deki rolü, kalkınma ve askerî yardım, çoklu işbirliği çabaları) dayanmaktadır. Bu arabuluculuk, Çin'in bölgedeki çıkarlarını korumayı amaçlamakta ve iç işlerine karışmama politikasının temel ilkelerine riayet etmektedir.

Yaratıcı arabuluculuk diplomasisi, Çin'in bölgedeki çıkarlarının derecesini ve türünü temel alarak belirlenen arabuluculuk araçları olarak da adlandırılan kademeli adımlardan geçmiştir. Çin'in arabuluculuğu, dev yatırımlarını ve vatandaşları korumaya odaklanan pragmatik arabuluculuk veya özel arabuluculukla, iki ülkenin ekonomisini sürdürmek ve Afrika Boynuzu'nda bölgesel bir güvenlik ortamı sağlamak için çatışmayı çözmeyi içeren genel arabuluculuğu birleştirmektedir. Çin'in Afrika'nın güvenlik meselelerine müdahilliği, kendi ulusal çıkarları ve ulusal kimliğiyle bağlantılı olan dinamik bir süreçtir. Kullandığı diplomatik araçlar, çatışmanın ve savaşan tarafların niteliğinin değişkenleri ve bu tarafların özellikleri ve de çatışmanın derecesi ile ilgilidir. Bu nedenle, Sudan ve Güney Sudan'daki yaratıcı arabuluculuk diplomasisi, Çin'in ulusal çıkarlarıyla yakından bağlantılı olan karışmama politikasının temel ilkesine bağlı kalmıştır. Ayrıca bu diplomasi, çok taraflılığa, bölgesel ve uluslararası çabalara, BM barışı koruma misyonlarına katılıma, siyasi diyaloğa ve istişareye vb. yöntemlere dayanmaktadır.

Çin'in tüm çatışan taraflarla işbirliği yapması, Sudan hükümetini çatışmayı çözmeye zorlamak için cebri kaynaklar kullanmış olması ve petrol tesislerini korumak için askerî yardım sağlamış olması gibi bazı değişikliklere rağmen Pekin, ev sahibi devletin egemenliğine saygı göstermeyi amaçlayan, rejimi devirme veya kaosu yayma amacı gütmeyen, temel ilkelere ve "başkalarının iç işlerine karışmama" doktrinine riayet etmiştir. Ancak Çin'in arabuluculuğu, Pekin'in denizaşırı topraklardaki çıkarlarının türü ve derecesi, çatışan taraflar arasındaki çatışmanın türü ve derecesi ile yakından bağlantılı olan dinamik bir süreçtir. Bu nedenle, Afrika kıtasında, uluslararası toplumda ve bölgedeki diğer harici güvenlik aktörlerinin politikalarında meydana gelen değişimler ve Çin'in Afrika'daki artan çıkarları ile birlikte, tüm bu gelişmeler, bu süreç üzerinde bir etkiye sahiptir. Afrika Boynuzu'ndaki yeni bir çözüm tarafı olarak, Çin'in yaratıcı arabuluculuğu deneyseldir ve ihtiyatlı bir şekilde giderek daha fazla uygulanacaktır.

Kaynakça

Abdalla, Y. A., Siti-Nabiha, A. K. & Shahbudin, A. (2013). Examining the Regulatory Frameworks for the Oil and Gas Industry in Sudan. *Journal of Environmental Assessment Policy and Management*, 15(1), 1-23.

African Development Bank Group. (2013). South Sudan: An Infrastructure Action Plan- A Program for Sustained Strong Economic Growth. https://www.afdb.org/sites/default/files/documents/projects-and-operations/south_sudan_infrastructure_action_plan_-_a_program_for_sustained_strong_economic_growth_-_full_report.pdf adresinden alındı.

Al Ain. (2019). الدوافع:السودان بجنوب الصراع في الصيني الانخراط التحليلات, https://al-ain.com/article/south-sudan-china adresinden alındı.

Alao, A. & Alden, C. (2018). Africa's security challenges and China's evolving approach to Africa's peace and security architecture. C. Alden, A. Aloa, C. Zhang & L. Barber (Ed.), *China and Africa: Building Peace and Security Cooperation on the Continent* içinde (13-39). Cham: Palgrave Macmillan.

Alden, C. & Large, D. (2013). China's Evolving Policy towards Peace and Security in Africa: Constructing a new paradigm for peacebuilding? M. G. Berhe

& H. Liu (Ed.), *China Africa Relations: Governance, Peace, and Security* içinde (16-28). Ethiopia: Institute for Peace and Security Studies.

Bercovitch, J. (1991a). International Mediation and Dispute Settlement: Evaluating the Conditions for a Successful Mediation . *Negotiation Journal*, 7(1), 17-30.

Bercovitch, J. (1991b). International Mediation. *Journal of Peace Research*, 28(1), 3-6.

Bercovitch, J. (1996). *Resolving International Conflicts: The Theory and Practice of Mediation*. London: Lynne Reinner Publishers.

Bercovitch, J. & Houston, A. (1996). The Study of International Mediation: Theoretical Issues and Empirical Evidence. In *Resolving international conflicts: The theory and practice of mediation* (11-35). London: Lynne Reinner Publishers.

China Daily. (2007, Ağustos 26). China Continues Humanitarian Aid to Darfur. http://www.chinadaily.com.cn/china/2007-08/26/content_6056535.htm adresinden alındı.

China Daily. (2019, Temmuz 31). China Urges South Sudan Parties to Accelerate Peace Implementation. http://www.chinadaily.com.cn/a/201907/31WS5d418c6ca310d830564020ee.html adresinden alındı.

De Waal, A. (2007). Darfur and the Failure of the Responsibility to Protect. *International Affairs*, 83(6), 1039-1054.

Embassy of People's Republic of China in the Republic of Estonia. (2005). Hu Jintao Meets with Sudanese President Bashir. http://ee.china-embassy.org/eng/xnyfgk/t193867.htm adresinden alındı.

Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC). (2018a, Ekim 16). China Provides Humanitarian Aid to South Sudan. https://www.focac.org/eng/zfgx_4/rwjl/t1604337.htm adresinden alındı.

Forum on China-Africa Cooperation. (2018b, Ekim 16), Speech by Amb. He Xiangdong at the Reception for the 69th Anniversary of the Founding of the People's Republic of China. https://www.focac.org/eng/zfzs_1/t1604336.htm adresinden alındı.

Human Rights Watch. (2005). Sudan Events of 2005. https://www.hrw.org/world-report2006/country-chapters/sudan adresinden alındı.

Kuo, L. (2017, Kasım 21). There's at Least One Place in Africa Where China's "win-win" Diplomacy is Failing. *Quartz Africa*. https://qz.com africa/1111402/south-sudan-china-win-win-diplomacy-struggles/ adresinden alındı.

Large, D. (2008). China's Sudan Engagement: Changing Northern and Southern Political Trajectories in Peace and War. *The China Quarterly*, 35(115), 93-106.

Large, D. (2011). China and Post-Conflict Reconstruction in Africa: The Case of Sudan. *The South African Institute of International Affairs (SAIIA)*, Policy Briefing 36. https://saiia.org.za/research/china-and-post-conflict-reconstruction-in-africa-the-case-of-sudan/ adresinden alındı.

Munene, D. (2019). Peaceful Resolution in S. Sudan Promoted by China.*China Daily*. http://www.chinadaily.com.cn/global/2019-09/20/content_37511356.htm adresinden alındı.

Pen, Q. (2007). Efforts called to resolve Darfur issue. *China Daily*. http://www.chinadaily.com.cn/china/2007-07/20/content_5439783.htm adresinden alındı.

Permenant Mission of the People's Republic of China to UN. (2008, Subat 21). China Has Done «A Great Deal» for Solving Darfur Issue: Chinese Envoy. http://www.china-un.org/eng/chinaandun/securitycouncil/regionalhotspots/africa/darfur/t468255.htm adresinden alındı.

Sudan Times. (2017, Mayıs 11). اتفاق النفط يعيد نفوذ الخرطوم على جوبا :خبراء http://sudantimes.net/index.php/2017-04-11-09-32-00/item/2336-khartjuba adresinden alındı.

Sudan Tribune. (2016). بين النفط اتفاقية تمديد يبحثان السودان وجنوب السودان البلدين http://www.sudantribune.net/اتفاقية-تمديد-يبحثان-السودان-وجنوب-السودان adresinden alındı.

Sudan Tribune. (2018a, Aralık 12). China Sends 100 Peacekeepers to Darfur. https://www.sudantribune.com/spip.php?article66757 adresinden alındı.

Sudan Tribune. (2018b, Ağustos 7). السودان جنوب سلام من الكبرى الخرطوم جائزة..النفط http://www.sudantribune.net/جنوب-سلام-من-الكبرى-الخرطوم-جائزة-النفط- adresinden alındı.

Sudan Tribune. (2019). برميل6000جنوب السودان يزيد إنتاج النفط :مسؤول http://www.sudantribune.net/ط6000-النفط-إنتاج-يزيد-السودان-جنوب-مسؤول adresinden alındı.

Sudan Tribune. (2019). مسؤول: جنوب السودان يزيد إنتاج النفط 6000 برميل. http://www.sudantribune.net/مسؤول-جنوب-السودان-يزيد-إنتاج-النفط-6000 adresinden alındı.

Sun, D. & Zoubir, Y. (2015). China's Economic Diplomacy towards the Arab Countries: Challenges Ahead? *Journal of Contemporary China*, 23(95),

903-921.

Sun, D. & Zoubir, Y. (2016). The Eagle's Nest in the Horn of Africa: US Military Strategic Deployment in Djibouti. *Africa Spectrum*, 51(1), 111-124.

Sun, D. & Zoubir, Y. (2018). China's Participation in Conflict Resolution in the Middle East and North Africa: A Case of Quasi-Mediation Diplomacy? *Journal of Contemporary China*, 27(110), 224-243.

The Observatory of Economic Complexity (OEC). (t.y.). Sudan. https://oec.world/en/profile/country/sdn/ adresinden alındı.

United Nations (UN). (2017, Haziran 29). Security Council Renews Mandate of African Union-United Nations Hybrid Operation in Darfur, Unanimously Adopting Resolution 2363 (2017). https://www.un.org/press/en/2017/sc12893.doc.htm adresinden alındı.

United Nations (UN). (2019, Eylül 18). South Sudan Peace Process 'Precarious' but Advancing after Leaders Recommit to Transitional Government, Top Official Tells Security Council. https://www.un.org/press/en/2019/sc13954.doc.htm adresinden alındı.

UN African Union Hybrid Operation in Darfur (UNAMID). (t.y.). United Nations peacekeeping. https://unamid.unmissions.org/ adresinden alındı.

UN Comtrade Database. (2007). https://comtrade.un.org/ adresinden alındı.

UN News. (2006, Kasım 28). Sudan Set to Respond Tomorrow on Planned UN-African Union force in Darfur – Annan. https://news.un.org/en/story/2006/11/201082-sudan-set-respond-tomorrow-planned-un-african-union-force-darfur-annan adresinden alındı.

United to End Genocide. (2012). The Sudan–South Sudan Agreements: A Long Way to Go. http://endgenocide.org/wp-content/uploads/2012/10/Sudan-South-Sudan-Agreements-Final.pdf?866be2 adresinden alındı.

U.S. Department of the Tresuary. (2017, Ekim 12). *Sudan and Darfur Sanctions*. https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/pages/sudan.aspx adresinden alındı.

Wang, Y. (2013, Aralık 26). China and Saudi Arabia Enjoy All-dimensional Strategic Cooperative Relations. *Embassy of The People's Republic of China in Antigua and Barbuda*. http://ag.china-embassy.org/eng/zgxw/t1113187.htm adresinden alındı.

Wang, Y. (2014). Wang Yi Meets with Representatives of the Two Conflicting Parties of South Sudan. *Embassy of The People's Republic of China in Antigua and Barbuda*. http://ag.china-embassy.org/eng/zgxw/t1118335.htm adresinden alındı.

Yang, Y. (2019). Chinese Peacekeeping Helicopter Unit to Sudan's Darfur Awarded UN Peace Medals. *Xinhua*. http://www.xinhuanet.com/english/2019-07/18/c_138237598.htm adresinden alındı.

Zhang, X. (Ed.) (2011, Temmuz 9). China Establishes Diplomatic Tie with South Sudan. Forum on China-Africa Cooperation. https://www.focac.org/eng/zfgx_4/zzjw/t838262.htm adresinden alındı.

Zhao, L. (2014, Eylül 26). Foreign Ministry Spokesperson Hua Chunying's Regular Press Conference. Embassy of The People's Republic of China in the United States of America. http://www.china-embassy.org/eng/fyrth/t1195557.htm adresinden alındı.

Çok Kutuplulaşan Dünyada Geleneksel Olmayan Güvenlik Anlayışı: ŞİÖ Örneği

EBRU ŞAHİN

Uluslararası İlişkiler Bilim Uzmanı

Ebru Şahin, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2015 yılında mezun olmuştur. 2016 yılında Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başlamış, "Çin'in Küresel Güç Olma Sürecinde Uluslararası İşbirliklerinin Rolü" adlı tezini başarıyla sunarak 2019 yılında mezun olmuştur. BRIQ editörlerinden olan Ebru Şahin, aynı zamanda 2018 yılından beri Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenim görmektedir.

ÖZ

21. yüzyıl, uluslararası sistemin tek kutuplu anlayışının çatırdamaya başladığına tanıklık etmektedir. Çok kutuplu dünya düzeni anlayışı ile daha adil bir düzenin yaratılması fikri, uluslararası ve bölgesel düzeydeki işbirliği platformlarında kendisine gittikçe daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Şanhay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) de bu kapsamda ele alınabilecek bölgesel düzeydeki platformlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makale, ŞİÖ anlaşma metinlerine, bildirilerine ve diğer metinlere odaklanarak içerik analizi ve süreç analizi yöntemlerini kullanır. Araştırma, ŞİÖ'nün geleneksel güvenlik anlayışlarından farklı olarak uluslararası güvenliğe nasıl yeni bir açıdan baktığını ortaya koymayı amaçlar. ŞİÖ, güvenlik temelli bir örgüt olmakla birlikte ekonomi, kültür, enerji gibi alanlarda işbirliği hedefleri ortaya koyan bir bakış açısına sahiptir. Bu düşüncenin altında yatan sebebin, güvenlik kavramının salt askeri boyutta ele alınmasının bölgesel düzeyde güvenliğin sağlanmasında yetersiz olacağı endişelerinden doğduğu ileri sürülebilir. Güvenli yolların olmadığı yerde ticaret yapmanın zorlaşacağı, ticaret yapmanın zorlaştığı yerde ise kalkınmanın gerçekleşemeyeceği ve bölgenin terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık faaliyetlerine (ki bunlar aynı zamanda ŞİÖ'nün önemli mücadele noktalarından birini oluşturmaktadır) karşı kırılgan hale geleceği açıktır. Dolayısıyla, güvenlik ve ekonomi eşgüdümlü olarak ele alınması gereken ve birbirini tamamlayan unsurlardır. Bu çerçevede ŞİÖ, bir yandan terörizm, aşırılık ve ayrılıkçılıkla mücadele ederken; diğer yandan ekonomik işbirliği ile birlikte kalkınmayı sağlayarak bölgesel güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunabilecektir. Örgüt üyeleri bölge çıkarlarını gözeterek daha geniş perspektifte çok kutuplu dünya düzeninin oluşmasına da katkı sağlayabileceklerdir.

Anahtar Kelimeler: Çok kutupluluk, ekonomik güvenlik, güvenlik, karşılıklılık, ŞİÖ.

20. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİNDEN İTİBAREN küreselleşmenin ve terör faaliyetlerinin artması, teknolojinin gelişmesi gibi uluslararası alanda yaşanan değişimler güvenlik kavramının içeriğini etkilemiştir. Bu değişiklikler göstermiştir ki; tehditler ulusal alanda sınırlanmamakta, güvenliğin tesisinde yalnızca ulusal çabalar ve askeri girişimler yeterli olmamaktadır. Günümüzde güvenlik kavramı, askeri boyutunun yanı sıra ekonomi, enerji, kültür, çevre gibi boyutları da olan daha geniş içeriğe sahip bir kavram haline gelmiştir. Özellikle konvansiyonel olmayan tehditlerin (uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, dini aşırılık, terörizm gibi) artması ile birlikte istihbarat paylaşımı, ekonomik yardımlar, diplomatik girişimler gibi bölgesel işbirliği çabaları bu tehditlerin etkin bir biçimde ortadan kaldırılabilmesi için ihtiyaç haline gelmiştir (Caballero-Anthony, Emmers & Acharya, 2016).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte komünist tehdit algısı ortadan kalkan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kendisini uluslararası alanın hakimi olarak görmüş ve tek kutuplu bir dünya düzeni kurmak, müdahale alanını genişletmek için yeni bir tehdit algısı geliştirmiştir (Gürcan, 2019/2020). Bu çerçevede terörizmi (özellikle de İslami terörizmi) ortaya koyarak uluslararası alanda herhangi bir yere müdahale edebilme imkanını genişletmiştir. Ancak, on yıl kadar süren bu sisteme Asya ülkelerinden işbirliği örgütleriyle karşı duruşlar gelmeye başlamış ve tek kutuplu dünya düzeni reddedilmiştir.

ŞİÖ Güvenlik ve ekonominin birbirini tamamlayan unsurlar olduğunu temel alarak uluslararası güvenliğe geleneksel olmayan bir yaklaşım sunar.

Bu işbirliği örneklerinden birini Şanhay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)[1] oluşturmaktadır. Bu makale, ŞİÖ anlaşma metinlerine, bildirilerine ve diğer metinlere odaklanarak içerik analizi ve süreç analizi yöntemlerini kullanır. Araştırma, geleneksel güvenlik anlayışlarından farklı olarak ŞİÖ'nün uluslararası güvenliğe nasıl yeni bir açıdan baktığını ortaya koymayı amaçlar. Metinsel analizde sıkça başvurulan bir teknik olarak bilinen içerik analizi, bu makalede de uygulanacağı üzere "verileri sistematik olarak kategorize edebilmek için araştırmanın amaçlarına uygun şekilde bir kodlama"ya dayanır (Gökçay, 2019/2020: 58). Süreç analizi ise mantıksal çıkarımlar üzerinden verili bir toplumsal olguya yön veren belirleyici tarihsel gelişmelere odaklanır (Gürcan, 2017; Tutan, 2019/2020) Bu çerçevede araştırma, güvenlik temelli örgüt olmasına rağmen ŞİÖ'nün ekonomi, kültür, enerji boyutlarıyla uluslararası işbirliğine çok daha kapsamlı bir bakış açısı sunduğunu ileri sürmektedir (Aris, 2009; Song, 2014; Gürcan, 2019a; Gürcan, 2019b; Gürcan 2019/2020). Bu bakış açısı, askeri unsurlarla sınırlandırılmış geleneksel güvenlik anlayışını reddeder. ŞİÖ, güvenlik ve ekonominin birbirini tamamlayan unsurlar olduğunu temel alarak uluslararası güvenliğe geleneksel olmayan bir yaklaşım sunar.

Güvenli yolların olmadığı yerde ticaret yapmanın zorlaşacağı, ticaret yapmanın zorlaştığı yerde ise kalkınmanın gerçekleşemeyeceği ve bölgenin terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık faaliyetlerine (ki bunlar aynı zamanda ŞİÖ'nün önemli mücadele noktalarından birini oluşturmaktadır) karşı kırılgan hale geleceği açıktır. Bu çerçevede ŞİÖ, bir yandan terörizm, aşırılık ve ayrılıkçılıkla mücadele ederken; diğer yandan ekonomik işbirliği ile birlikte kalkınmayı sağlayarak bölgesel güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunabilecektir. Örgüt üyeleri bölge çıkarlarını gözeterek daha geniş perspektifte çok kutuplu dünya düzeninin oluşmasına da katkı sağlayabileceklerdir.

Literatürde Uluslararası Güvenliğin Yeniden Değerlendirilmesi

Güvenlik kavramının, uluslararası ilişkiler literatürü içinde iki temel ayrım üzerinden ele alındığı söylenebilir. Bunlardan ilkini geleneksel (traditional / conventional) güvenlik anlayışı oluştururken; diğerini geleneksel olmayan (non-traditional) güvenlik anlayışı oluşturmaktadır (Swanström, 2010). Devletleri sıfır toplamlı bir sistemde mutlak güç arayışında olan aktörler olarak gören realist teorilerin ağırlıkla benimsediği geleneksel güvenlik anlayışında, ulusal güvenlik askeri tehditlerle sınırlandırılmakta ve güvenliğin tesisi için askeri güçlerin analizi, savunma araştırma geliştirme (AR-GE) çalışmaları, devletlerin askeri güvenlik politikaları, nükleer politikaları gibi unsurlar öncelikle dikkate alınmaktadır (Walt, 1991). Devletlerin sıfır toplamlı bir sistemde, güçlerini maksimize etme arayışında olan aktörler olarak kabul edildiği klasik realist söylemlerin hakim olduğu geleneksel güvenlik anlayışı, 21. yüzyılın meydan okumalarına yeterince cevap verememektedir.

Richard Ullman (1983), güvenliğe yönelik klasik bakış açısının yeniden düşünülmesi ge-

1 Literatürde "Şangay" ya da "Şanghay" ifadeleri sıklıkla kullanılsa da Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından "Şanhay" ifadesi kullanıldığı için bu şekli tercih edilmiştir.

rektiğini ve ulusal güvenliğin askeri unsurlarla sınırlandırılamayacağını dile getirmiştir. Bu doğrultuda; çevrenin, ekonominin ve ticaretin de güvenliğinin sağlanmasının ulusal güvenlik için önemli olduğunu ileri sürmüştür. Güvenliğin geleneksel olmayan kavranışında önemli bir adım olan bu fikir, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile daha belirgin hale gelmiş ve literatürde de daha çok yer bulmuştur. Soğuk Savaş ile birlikte Doğu ve Batı Bloğu arasındaki silahlanma yarışının sona ermiş olmasının, askeri unsurların güvenlik kavramı içindeki yoğunluğunu azalttığı söylenebilir (Miller, 2001; Swanström 2010). Dolayısıyla, geleneksel olmayan güvenlik anlayışı, güvenliği çok boyutlu değerlendirir. Bunun sonucunda, ulusal güvenliğin salt askeri tehditlerden oluşmadığını yanı sıra; ekonomik, çevre, enerji güvenliği gibi farklı boyutlarının da olduğunu ileri sürer.

Geleneksel olmayan güvenlik anlayışına sahip bazı gözlemciler, küreselleşme ile birlikte değişen dinamikler nedeniyle, ulusal sınırların belirsizleştiği ve devletlerin zayıfladığı fikri üzerinde yola çıkarak güvenliği devlet merkezli olmaktan çıkarmışlardır (Buzan, Wæver & De Wilde, 1998). Ancak küreselleşmenin ulusal sınırları henüz önemsiz kılmadığı, iç ve dış politikaların hâlâ devletler tarafından belirlendiği gerçeği ayakta dururken; devletin güncel önemini reddeden güvenlik anlayışının gerçeği tam olarak yansıtmadığı görülmektedir. Günümüz kapitalist uluslararası ilişkilerinde ulus-devletler gerek yerel politikaları oluşturmada gerekse uluslararası ticaret ve rekabette belirleyici bir rol oynamaktadırlar (Desai, 2013; Gürcan, 2019b; Pratschke, 2015). Dolayısıyla, salt askeri vurgular yapan geleneksel güvenlik anlayışının 21. yüzyıl koşullarına cevap veremediği ve güvenliğin çok boyutlu bir hal aldığı doğru olmakla birlikte, güvenliğin değişen ve genişleyen içeriği ulus-devletleri zayıflatmamaktadır. Aksine ulus-devletlerin çok kutuplu dünya düzeninin oluşturulması yönündeki istekleri, uluslararası sistemin yapısını değiştirebilecek etkilere sahiptir. Burada dünya düzeni kavramı, bir ülke veya ülkeler grubu liderliğinde uluslararası işbirliğini kurumsallaştıran bir küresel yönetişim sistemi olarak anlaşılmaktadır (Gürcan, 2019/2020).

Geleneksel olmayan güvenlik yaklaşımının ulus-devletlerin önemini yitirdiğine ilişkin fikri dış müdahaleleri meşrulaştıran hegemonyacı tezlerle benzer bir düşünsel zemine yaslanır görünmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde bu söylemlerin arttığı ve ABD'nin 11 Eylül saldırılarından sonra müdahaleci bir dış politika benimsediği (Gürcan, 2019b) göz önünde bulundurulduğunda daha anlaşılır bir resim ortaya çıkmaktadır. Çünkü ulus-devletlerin önemini yitirdiğini ileri süren bakış açısı, özellikle "rejim güvenliği"ni (Koblentz, 2013) sağlama vaatleriyle, hegemonyanın ulus-devletlere müdahalesini mümkün kılmakta ve iç işlerine karışmaya doğru giden bir müdahaleciliğe yol açmaktadır. Rejim güvenliği kavramı; "otoriter" olarak tanımlanan devletlerin yerel ayrılıkçı unsurlara karşı biyolojik ve kimyasal silahlar kullanmaya eğilimli olduğunu, orantısız güç kullandığını ileri sürer ve bu "otoriter" devletlere müdahale edilerek rejim güvenliğinin sağlanması gerektiğini savunur (Koblentz, 2013). Bu teorinin iki temel sorunu bulunmaktadır: ilki; devletleri otoriter olarak tanımlamadaki muğlak yorumudur. İkincisi ise; yerel unsurların ayrılıkçılık boyutuna varan faaliyetlerinin kendi içinde "demokratik talepler" olarak nitelendirilmesidir. Bu teori çerçevesinde rejim güvenliği kavramı, hegemonyanın mevcut sistemi koruması için bir araç olarak kullanılmaktadır.

Buzan'ın (2008) da benimsediği bu bakış açısı, ulus-devletlerdeki ayrılıkçı faaliyetlerin desteklenmesine yol açmakta, devletlerin egemen-eşitliği ilkesine zarar vererek, iç işlerine karışmaya varan müdahalelere sebep olmaktadır.

Geleneksel olmayan bir güvenlik anlayışını benimseyen, güvenlik temelli bir örgüt olarak ŞİÖ'nün müdahale karşıtı bir tutum izlemesi, onun tek kutuplu sistemi sürdürmeye yarayan güvenlik örgütlerinden ayrı bir konumda olduğunu göstermektedir.

Tam da bu noktada, mevcut makalenin ana konusunu teşkil eden ŞİÖ, güvenlik kavramlarını araçsallaştırarak hegemonyacı dünya düzenine karşı konumlanır. Burada siyasal ekonominin düzenlenmesinde bir ulus-devletin baskın rol oynaması durumunda ortaya çıkan hegemonya, Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF), Dünya Bankası gibi küresel yönetişim araçlarını kullanarak mevcut dünya düzenini sürdürmeye çalışırken; bu sisteme karşı konumlanan devletler alternatif kurumlar yaratarak çok kutuplu dünya düzeninin inşası için zemin hazırlamaya çalışmaktadır (Gürcan, 2019b). Geleneksel olmayan bir güvenlik anlayışını benimseyen, güvenlik temelli bir örgüt olarak ŞİÖ'nün müdahale karşıtı bir tutum izlemesi, onun tek kutuplu sistemi sürdürmeye yarayan güvenlik örgütlerinden ayrı bir konumda olduğunu göstermektedir (Gürcan, 2019a, 2019b). Ayrıca, ŞİÖ'nün geleneksel olmayan güvenlik anlayışı çerçevesinde, bölgesel güvenliğin sağlanmasında askeri güvenlikle birlikte ekonomi güvenliği, enerji güvenliği, çevre güvenliği gibi çok boyutlu bir hedef koyması onu farklı kılan ve bu çalışmada da ele alınacak olan bir diğer özelliğidir. Bu farklılıkları anlamak için öncelikle örgütün oluşumuna, amaçlarına ve faaliyetlerine değinmek gerekir.

1989 sonlarından itibaren, Rusya ve Çin arasında başlayan askeri nitelikli ve güvenlik konularına ilişkin ikili görüşmelerin bir uzantısı olduğu (Yuan, 2010: 855; Bekcan, 2012: 74) da kabul edilen 'Şanhay Beşlisi'; Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Çin arasında sınır güvenliğinin korunmasına yönelik bir anlaşmanın, 26 Nisan 1996 tarihinde, Şanhay'da imzalanmasıyla oluşturulmuştur (Koppel, 1996). 15 Haziran 2001 tarihinde Özbekistan'ın katılımıyla Şanhay İşbirliği Örgütü adını almıştır. Örgütün kuruluşuna ilişkin anlaşma, 2002 St. Petersburg Zirvesi'nde imzalanmış, Eylül 2003'te ise uygulamaya konulmuştur (SCO, 2003a). Ayrıca, Mayıs 2003'te Moskova'da düzenlenen ŞİÖ Devlet Başkanları Toplantısı sonrasında yayımlanan bildiriyle, örgütün kalıcı yapılarının oluşturulması hedeflenerek kurumsallaşma yönünde adımlar atılmıştır (SCO, 2003b). 2004 yılından itibaren ise örgütün genişletildiği, farklı üye statülerinin (gözlemci üye, diyalog ortaklığı) oluşturulduğu görülmektedir. Moğolistan'ın gözlemci üyeliğe kabulü ile başlayan süreç, 2005 yılında Hindistan, Pakistan ve İran'ın gözlemci üye yapılması ile devam etmiştir (Norling & Swanström, 2007: 429). 2017 yılında Hindistan ve Pakistan tam üye statüsüne alınmıştır (SCO, 2017a). 2019 yılı itibariyle gözlemci üye sayısı dörde ulaşan (Moğolistan, İran, Belarus, Afganistan) örgütün aynı zamanda altı ülke (Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya, Nepal, Türkiye ve Sri Lanka) ile de diyalog ortaklığı bulunmaktadır.

ŞİÖ ve Uluslararası Güvenlik

ŞİÖ'nün kuruluş belgesine baktığımızda, ilk maddede örgütün kurucu üyeleri sayıldıktan sonra, ikinci maddede örgütün amaçlarına yer verilmektedir. Buna göre örgüt, karşılıklılık vurgusuyla siyaset, ekonomi, bilim, teknik, kültür gibi çeşitli alanlarda işbirliğini geliştirmeyi; bölgede barış, güvenlik ve istikrarı sağlamayı; adil ve makul bir uluslararası siyasi ve ekonomik düzenin kurulması için çaba göstermeyi hedeflemektedir (SCO, 2001a). Ayrıca üye devletler,

2019 Şanghay İşbirliği Örgütü Zirvesi

Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırılıkla Mücadele Hakkında Şanhay Sözleşmesi'ni uygulamak için yakın işbirliği yapmayı kabul etmişlerdir. Bu sözleşmeye göre taraflar, sözleşmenin birinci maddesinde tanımlamış oldukları terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılık faaliyetlerini engelleme konusunda kendi ulusal yasaları uyarınca işbirliği yapmayı kabul etmektedirler (SCO,2001b). Sözleşme çerçevesinde, Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı (Regional Anti-Terrorist Structure- RATS) kurulmuş, 'üç kötülük' olarak da ifade edilen terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılık ile mücadele hedeflenmiştir. Bu kapsamda, ortak hareket noktaları belirlenmiş ve buna ilişkin faaliyetlerin yürütülmesi için Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te ana merkez kurulmuştur (SCO, 2001b; SCO, 2002).

2002 yılında ŞİÖ kurucu antlaşmasının imzalarının atıldığı St. Petersburg Devlet Başkanları Zirvesi'nde; 21. yüzyılın kolektif çözümler mekanizması temelinde işleyeceği inancıyla, ortaya çıkmakta olan çok kutuplu uluslararası ilişkiler sistemi çerçevesinde örgütün üye ülkeler arasında işbirliğini geliştirmeyi hedeflediği ifade edilmiştir.

Örgütün herhangi bir devlet, grup ya da bloğa karşı oluşturulmuş bir yapı olmadığı vurgulanmıştır (SCO, 2002). ŞİÖ gerçekten de bir kamplaşmanın parçası değildir. Sadece dünyaya dayatılan tek kutuplu sistemi kabul etmemektedir. Yayımlanan birçok toplantı bildirisinde çok kutuplu dünya düzeni vurgularından açıkça ulaşılabildiği gibi örgütün asıl tutumu, dış müdahaleciliğe karşıtlık ve ulus-devlet vurgusunda anlamını bulmaktadır. ŞİÖ, kurulmakta olan çok kutuplu dünya düzeninin bir parçasıdır ve bu yüzden mevcut sistem içerisinde bir bloklaşma unsuru olarak pek görülmez.

Nitekim örgütün amaçları ve bakış açısı incelendiğinde, çok kutuplu dünya düzenine uygun bir çerçeve çizildiğini ve ŞİÖ'nün ancak böyle bir sistemde yaşam alanı bulabileceğini söyleyebiliriz. Örneğin, 2002 yılında ŞİÖ üyesi devlet başkanları tarafından yayımlanan bildiri metninde yer alan şu ifade yukarıdaki bakış açısını destekler niteliktedir:

"Küreselleşme ve devletlerin çıkarları, gelişmekte olan dünya düzenin birbirini dışlayan değil birbirini tamamlayan yapısal öğeleridir.

Uluslararası toplum, güvenliği sarsan unsurların etkili bir şekilde zayıflatılmasına ve yeni tehdit kaynaklarının yok edilmesine olanak sağlayan, karşılıklı güven, karşılıklı yarar, eşitlik ve işbirliği ilkeleri üzerinde temellenen yeni bir güvenlik kavramını geliştirmeye ihtiyaç duyar" (SCO, 2002: 3).

ŞİÖ'nün güvenlik boyutuna baktığımızda, terör faaliyetleri üzerine yoğunlaştığını görmekteyiz. Çünkü bölgede ağırlıklı olarak, devlet dışı aktörlerin devletlerin güvenliğini tehdit eden unsurlar olarak ortaya çıktığı dikkat çekmektedir. ŞİÖ üyesi ülkelerin haritadaki konumları göz önüne alındığında, bölgenin etrafının terörist, ayrılıkçı ve aşırı faaliyetlerle çevrili olduğu görülmektedir. Afganistan, Kırgızistan'da Andican, Hindistan ve Pakistan arasında Keşmir Bölgesi, Çin'de Sinciang Uygur Özerk Bölgesi gibi yerler, terörist, aşırı ve ayrılıkçı faaliyetlerin yoğun olduğu yerlerden bazılarıdır ki bu bölgeler aynı zamanda ticaret yollarının, petrol ve doğalgaz boru hatlarının güzergahını da oluşturmaktadır. Dolayısıyla, geleneksel güvenlik anlayışı çerçevesinde salt askeri unsurlarla güvenliğin tesis edilmesi girişimleri, bölge için uzun vadeli bir çözüm getirmemektedir.

2002 Bildirisi'nde güvenliği geleneksel olmayan yeni bir bakış açısıyla ele alma gereği üzerinde durulmaktadır. Bu doğrultuda yapılacak olan; güvenlik kavramını, askeri boyutlarının yanı sıra ekonomi, enerji, çevre, kültür, sağlık gibi farklı boyutlarıyla birlikte değerlendirmektir. Bu açıdan bakıldığında, ŞİÖ'nün, devletlerin egemen eşitliği ilkesini koruyarak, geleneksel olmayan güvenlik anlayışına somut bir zemin hazırladığını söyleyebiliriz. Bu anlayışta vurgulanması gereken önemli hususlardan biri, ŞİÖ'nün bölge içindeki çatışmalarda, Batılı anlayışta yer alan "koruma sorumluluğu" *(responsibility to protect- R2P)* doktrini yerine, iç işlerine karışmama ilkesi çerçevesinde anti-müdahaleci bir yöntemi benimsemiş olmasıdır (Aris, 2012). Özellikle BM Güvenlik Konseyi olarak Rusya ve Çin, koruma sorumluluğu doktrini çerçevesinde, ABD önderliğindeki Birleşmiş Milletler (BM) çözümlerini reddetmektedir Çin ve Rusya, 2006 Sudan ve 2011 Libya barış koruma operasyonlarını onaylamaktan kaçınmıştır. ŞİÖ üyesi ülkeler ise örgüt çatısı altında bölge ülkelerinin işbirliğiyle, iç işlerine karışmama ilkesini gözeterek alternatif bir yöntem sunmaktadır. Bu çerçevede ŞİÖ, barış koruma operasyonu yerine RATS içinde istihbarat paylaşımına ve güçlü diplomatik ve siyasi işbirliğine odaklanmaktadır (Aris, 2012: 452-453).

ŞİÖ İş Konseyi ve Bankalararası Konsorsiyum oluşturularak, örgütün özellikle altyapı, yatırım projelerini yürütmesi için görevlendirilmiştir.

ŞİÖ'nün ekonomik boyutu, üye ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesi temennileriyle aslında kuruluşundan beri var olsa da, örgüt üyeleri arasında anlaşmalar yapılarak daha ciddi bir düzeyde ele alınmasının 2009 yılından itibaren gerçekleştiği söylenebilir. 2008 ekonomik krizinin de etkisiyle küresel krizlerin aşılmasında çok taraflı işbirliğinin gerekli olduğu görülmüştür. Bu ihtiyaç doğrultusunda, bölgesel güvenliğin sağlanması için ekonomik kalkınmanın önemi vurgulanmıştır (SCO, 2009: 1; SCO, 2011: 1). ŞİÖ İş Konseyi ve Bankalararası Konsorsiyum oluşturularak, örgütün özellikle altyapı, yatırım projelerini yürütmesi için görevlendirilmiştir. ŞİÖ İş Konseyi, bölge içinde yatırımlar aracılığıyla kalkınmanın sağlanmasında ihtiyaç duyulan projelerde koordinasyon sağlamada; Bankalararası Konsorsiyum ise altyapı yatırımlarının finansmanına yönelik üye ülkelerin bankaları arasında koordinasyonu sağlamada görevlendirilmiştir (Gürcan, 2019a, 2019b).

2013 Devlet Başkanları Toplantısı'nda üye ülkeler arasında daha hızlı kalkınmanın sağlanmasına katkıda bulunacak olan ulaştırma ağlarına dikkat çekilmiş, uluslararası ve bölgesel ulaşım koridorlarının rekabet gücünün ve cazibesinin arttırılması planlanmıştır. Uluslararası ulaşım yollarının inşası ve yeni jenerasyon lojistik merkezlerinin kurulması için işbirliği hedeflenmiştir (SCO, 2013). 2014 yılında ise uluslararası karayolu taşımacılığı için uygun koşullar yaratma konusunda, örgüt üyeleri arasında bir anlaşma imzalanarak altı güzergahın açılması konusunda uzlaşılmıştır (SCO, 2014). Planlanan yolların açılmasıyla birlikte, üye ülkeler arasındaki ticaretin hacminin artmasının yanı sıra, yolların geçtiği kentlerin kalkınması da sağlanmış olacaktır. Anlaşmada belirtilen ve 2020'den sonra açılması beklenen altı güzergah şöyledir:

1- Barnaul-Veseloyarsk (Rusya)/Auyl (Kazakistan)-Semey-Bakhty (Kazakistan)/Bakhtu (Çin)-Tacheng Havaalanı-Kuitun-Urumçi.
2- St. Petersburg-Orenburg-Sagarchin (Rusya)/Zhaisan (Kazakistan)-Aktobe-Kızılorda-Çimkent-Taraz-Almati-Khorgos (Kazakistan)/Horgos (Çin)-Urumçi–Lianyungang.
3- Urumçi-Kaşgar-Karasu (Çin)/Kulma (Tacikistan)-Murghab-Khorog-Duşanbe (Vahdat).
4- Urumçi-Khorgos (Çin)/Korgas (Kazakistan)-Almatı-Taraz-Çimkent-Konysbaeva (Kazakistan)/Yallama (Özbekistan)-Çinaz.
5- Kant-APT "Ak-Tilek" (Kırgızistan)/Karasu (Kazakistan)-Taraz-Çimkent-Kızılorda-Aktobe- Zhaisan (Kazakistan)/Sagarchin (Rusya)-Orenburg-Saint Petersburg.
6- At-Başı-Torugart (Kırgızistan)/Turugart (Çin)-Kaşgar-Urumçi-Lianyungang.

ŞİÖ haritası: Yeşil: Üyeler; Açık mavi: Gözlemciler; Koyu mavi: Diyalog Ortakları.

Bu dönemde 2025 Kalkınma Stratejisi belirlenmiş, gelecek dönemde uluslararası ilişkiler sisteminin önemli değişimler yaşayacağı ve çok merkezli bir dünya sisteminin oluşacağı öngörülmüştür. Yeni dünya düzeninde güvenlik ve refah arasında güçlü bir ilişki bulunduğundan yola çıkılarak, bölgenin istikrarlı bir güvenlik alanına sahip olması için ekonomik kalkınmanın önemli olduğu ve ŞİÖ ile bu hedeflerin gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir (SCO, 2015).

Xi Jinping, 13. ŞİÖ Devlet Başkanları Konsey Toplantısı'nda Kuşak ve Yol Girişimi'nin ŞİÖ ile aynı hedefleri paylaştığını dile getirmiştir. Bu bağlamda, ŞİÖ'nün ulaştırma ve lojistik güzergahları yaratmaya, ticaret ve yatırımı kolaylaştırmaya yönelik anlaşmalarının Kuşak ve Yol Girişimi ile birlikte ele alınmasının bölge kalkınması için önemli katkılar sunacağını ortaya koymuştur. (Xi, 2017: 399; Gökçay, 2019/2020; Gürcan, 2019/2020; Koray, 2019/2020; Tutan, 2019/2020; Yi, 2019/2020). Kuşak ve Yol Girişimi'ne dahil ülkelerin bugün, dünya nüfusunun %65'ine ve küresel Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın (GSYH) %40'ına karşılık geldiği (Kaptan, 2019: 31) dikkate alınırsa bölge kalkınması için olduk-

ça büyük bir proje olduğu görülmektedir (Şahin, 2019: 102). O dönemde ŞİÖ Genel Sekreterliği görevinde bulunan Raşid Alimov, CCTV2'ye verdiği röportajda, ŞİÖ ve Kuşak Yol Girişimi arasındaki ilişkinin örgütün geleceğine önemli katkıda bulunacağını ve bölgesel işbirliği yoluyla üye ülkelerin kalkınmasının hızlandırılacağını ifade ederek, Çin'den gelen talebe olumlu yanıt verdiğini söyleyebiliriz. (SCO, 2017b; Şahin, 2019). Bu birleşmenin sağlanması ile bölge ülkelerinin ekonomilerinin gelişeceğini ve ülke kalkınmasının sağlanacağını, buna bağlı olarak bölgede istikrarı bozan unsurların zayıflatılacağını söyleyebiliriz. 2015 Kalkınma Stratejisi'ndeki ekonomik refah ve güvenlik arasındaki ilişki vurgusuyla birlikte düşünüldüğünde, ŞİÖ'nün ekonomik güvenliği için Kuşak ve Yol Girişimi'nin dikkate alınması gerekmektedir (Sadovnikova vd., 2019).

2017 yılında Pakistan ile birlikte ABD ve Çin'den sonra dünyanın üçüncü büyük ekonomisi olan Hindistan'ın tam üye olmasıyla ŞİÖ, kuzeyde Arktik'ten güneyde Hint Okyanusu'na, batıda Kaliningrad'dan doğuda Lianyungang'a uzanan oldukça geniş bir alanda işbirlği hedefleyen Avrasya'nın en önemli örgütü haline gelmiştir (Alimov, 2018: 116). 2016 yılında ŞİÖ içinde ortalama GSYH %4.84 büyüyerek küresel ortalamanın yaklaşık iki katına ulaşmıştır. 2018 yılında sekiz üyeli haliyle ŞİÖ, küresel GSYH'nın dörtte birine ulaşmıştır. ŞİÖ üye devletleri yaklaşık 4 milyar ABD doları olan döviz ve altın rezervlerini düzenli bir şekilde arttırmaktadırlar (Alimov, 2018: 117). Ayrıca üye ülkelerin dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturduğu dikkate alındığında, ŞİÖ'nün bölgesel ve de uluslararası önemi ortaya çıkmaktadır.

ŞİÖ coğrafyası, dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %25'ine, doğalgaz rezervlerinin %50'den fazlasına, kömürün %35'ine ve bilinen uranyum rezervlerinin yaklaşık yarısına sahiptir.

Hindistan'ın üye olmasıyla, Hindistan'dan Rusya'ya kara, deniz ve demir yolları bağlantılarıyla ulaşmayı hedefleyen "Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru" (International North- South Transport Corridor- INSTC) projesinin ŞİÖ sınırları içine girdiğini söyleyebiliriz. Proje, ŞİÖ'nün "Ticaret Yollarına Ulaşımın Kolaylaştırılması" kapsamında yaptığı anlaşmalar sayesinde bölge ülkeleriyle eşgüdümlü bir şekilde ilerletilebilir (Alimov, 2018: 120; Hillman, 2017). Bu projenin Kuşak ve Yol Girişimi ile de oldukça uyumlu olduğu dile getirilmektedir. Hem Kuşak ve Yol hem de Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru ŞİÖ coğrafyasını birbirine bağlamaktadır. Bu sayede üye ülkelerin ekonomik araçlarının ve ulaşım yollarının çeşitlendirilmesini sağlayarak sosyo-ekonomik kalkınmasına katkıda bulunacaktır.

ŞİÖ coğrafyasının, bölgenin enerji güvenliği açısından da üye ülkeler için dikkate değer bir önemi bulunmaktadır. ŞİÖ coğrafyası, dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %5'ine, doğalgaz rezervlerinin %50'den fazlasına, kömürün %35'ine ve bilinen uranyum rezervlerinin yaklaşık yarısına sahiptir. Dolayısıyla bu coğrafya dünyanın enerji tedariki için önemli bir noktada bulunmaktadır. Hem enerji talep eden ülkelerin (Çin, Tacikistan, Kırgızistan, Hindistan, Pakistan ve Moğolistan) hem de tedarikçi ülkelerin (Rusya, Kazakistan, Özbekistan ve İran) ŞİÖ içerisinde yer alması, örgütün bu konudaki işbirliğini derinleştirecektir (InfoSCO, 2015). Enerji konusunda projeler önermek, fikir alışverişinde bulunmak için danışma niteliğinde olan ŞİÖ Enerji Kulübü oluşturulmuştur. Kulüp herhangi bir proje uygulama görevine sahip değildir. An-

cak üye ülkelere ikili ya da çok taraflı işbirlikleri yapmaları için ortam sağlamaktadır (Mastepanov, 2017). Enerji Kulübü de İş Konseyi ve Bankalararası Konsorsiyum gibi uygulamadan ziyade fikir birliği düzeyinde kalsa da, ideolojik ve kültürel planda Avrasyacılığı güçlendirmede yararlı olabilecek bir atılımdır (Gürcan, 2019: 74).

ŞİÖ, sağlık konularında da üye ülkeler arasında işbirliği mekanizmasını işletmektedir. Örgütün, üye ülkelerinin kalkınmasına yalnızca ekonomik merkezli bakmadığı, sosyo-ekonomik bir çerçeveden bakarak toplumsal kalkınmayı da önemli gördüğü söylenebilir. Bu bakış açısına uygun bir biçimde, sağlık alanında özellikle salgın hastalıklarla mücadele konusunda işbirliği yapma isteklerini 2018 yılı ŞİÖ Devlet Başkanları Toplantısı'nda özel olarak dile getirmişlerdir (SCO, 2018). 2020 yılı Ocak ayında ise Çin böyle bir salgınla yüzleşmek durumunda kalmış, yeni korona virüsü ile mücadelede örgüt üyelerinin desteklerini kabul etmiştir. ŞİÖ üyelerinden Çin'e malzeme ve teknik yardım sağlanmıştır (SCO, 2020). Henüz salgın tamamıyla önlenmiş olmamakla birlikte acil müdahalenin etkili bir biçimde uygulandığı görülmüştür. "Şanhay Ruhu" ile bölge ülkeleri, gerek askeri gerekse de ekonomi, sağlık, enerji alanlarındaki güvenlik tehditlerine karşı, birbirlerini kaderlerine terk etmemekte, birlikte kalkınma ve karşılıklı yarar çerçevesinde hareket etmektedirler.

ŞİÖ'nün güvenlik tesisine ilişkin bir diğer boyutu, kültür alanında ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda ŞİÖ'nün 2009 yılında oluşturmuş olduğu ŞİÖ Gençlik Konseyi, bölge ülkelerinin geleceğine yönelik atılmış önemli bir adımdır. Ayrıca, ŞİÖ'nün geleceğin çok kutuplu uluslararası sistemine ilişkin beklentilerinin gerçekleşmesine katkı sunabilecek nitelikte bir adımdır. Üye ülkeler bölgedeki "üç kötülük" ile mücadele ederken; ŞİÖ Gençlik Konseyi ile, bedenen, ruhun ve zihnen gelişmiş bir gençliğin yetiştirilmesi teşvik edilerek bölgesel güvenliğin sürdürebilirliği sağlanmak istenmektedir (Kazakh TV, 2019). Bunun yanı sıra Konsey aracılığıyla kurulan gençlik ağı ile, Kuzeyin hükümet dışı örgütler kanalıyla renkli devrimlere yönlendirilen gençlik örgütlenmelerinin etkisinin önüne geçilmesine katkıda bulunabilecektir (Gürcan, 2019: 75).

Sonuç

Yeni binyılla birlikte değişmekte olan dünya düzeni, güvenlik kavramının da içeriğini etkilemiştir. Günümüzde salt askeri içerikli tehditler söz konusu değildir ve bu nedenle tek başına askeri girşimler aracılığıyla güvenlik tesis edilememektedir. Güvenlik; ekonomi, siyaset, çevre, kültür gibi boyutlarıyla birlikte ele alındığında sürdürülebilir bir mevcudiyete kavuşabilir. Güvenliğin çok boyutlu ele alınması ve askeri unsurların ağırlığının görece azalması fikrini birey güvenliğine indirgeyerek, ulus-devletlerin egemen eşitliği ilkesini yok sayan ve tek kutuplu sistemin sürdürülmesine olanak sağlayan müdahaleci bakış açısı post-modern literatürde kabul görse de günümüz gelişmelerini eksiksiz biçimde okuyamamaktadır. Ulus-devletler, uluslararası sistemin temel politika belirleyicileri arasında olmaya devam etmektedir. ŞİÖ mevcut makalede geleneksel olmayan güvenlik anlayışı ve ulus-devletlerin egemen eşitliği bağlamını örnekleyen bir durum olarak ele alınmıştır.

Geleneksel olmayan güvenlik anlayışı çerçevesinde baktığımızda, ŞİÖ, bölgedeki en önemli tehdit unsuru olan "üç kötülük" (terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık) ile mücadelede askeri, ekonomi, enerji ve kültür konu başlıklarıyla karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu alanlarda işbirliğini hedeflerken ŞİÖ'nün öne çıkan iki vurgusu bulunduğu söylenebilir: karşılıklılık ve iç işlerine karış-

mama. Ulus-devletlerin egemen eşitliğine saygı duyan bakış açısıyla ŞİÖ, güvenlik tehditlerine müdahalede iç işlerine karışmaya varabilecek faaliyetleri reddetmektedir. ŞİÖ, ancak devletin varlığını etkileyebilecek ve bölge güvenliğini sarsabilecek tehditlere müdahale etmeyi kabul etmektedir. Bu yüzden, güvenliğin diğer boyutlarına ağırlık vererek tehditlerin oluşmaması için çaba sarf etmektedir. İnsan sağlığı üzerinden bir benzetmeyle ifade edecek olursak, ŞİÖ'nün hastalıkların ortaya çıkmaması için bağışıklık sistemini güçlendirmeyi hedeflediğini söyleyebiliriz. ŞİÖ; ekonomi, kültür, enerji ve çevre gibi konuları askeri konularla birlikte ele alarak gelişmekte olan çok kutuplu sistemi güçlendirmeye çalışmaktadır (Gürcan, 2019a, 2019b). Dolayısıyla sıfır toplamlı bir yapıyı değil, kazan-kazan odaklı bir sistemi kurarak bölge güvenliğini tesis etmeye çalışmaktadır. Örgütün, yaptığı anlaşmalarla ideolojik olarak benimsediği sistemi, tam anlamıyla uygulamaya dökmesi için gereken adımları hızlandırması gerekmektedir. Ulus-devletler çağında devletlerin çıkarlarının çatışması olağandır. Ancak bu çıkarların kazan-kazan prensibinde uzlaştırılması ise gerekli olandır. ŞİÖ üyeleri açısından bakacak olursak, bölge güvenliği için ortak bir tehlike bulunmaktadır. O da terörizm, aşırılık ve ayrılıkçılık faaliyetleridir. Buradan doğacak zararlar terör faaliyetlerinin olduğu ülke ile sınırlı kalmayacak, tüm bölgeyi de etkileyecektir ki günümüzde ticaret ve enerji güzargâhları ile birbirine bağlanmış bölgede terörizmin sonuçları tüm ülkeler açısından yıkıcı olabilir. Bu yıkımı önlemek için gerekli olan çok boyutlu işbirliği ortamının, ŞİÖ ile oluşturulmak istendiği söylenebilir. Örgüt, hem bölgesel hem de uluslararası boyutta sosyo-ekonomik kalkınmanın sağlanmasına ve çok kutuplu dünya düzeninin inşasına katkıda bulunabilecek bir zemine sahiptir.

Kaynakça

Alimov, R. (2018). The Shanghai Cooperation Organisation: Its role and place in the development of Eurasia. *Journal of Eurasian Studies*, 9, 114–124. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1879366518300216 adresinden alındı.

Aris, S. (2009). The Shanghai Cooperation Organisation: 'Tackling the three evils'. A regional response to non-traditional security challenges or an anti-Western Bloc? *Europe-Asia Studies*, 61(3), 457-482. https://doi.org/10.1080/09668130902753309 adresinden alındı.

Aris, S. (2012). The Response of the Shanghai Cooperation Organisation to the Crisis in Kyrgyzstan. *Civil Wars*, 14(3), 451-476. https://doi.org/10.1080/13698249.2012.706954 adresinden alındı.

Bekcan, U. (2012). Yeni Dünya Düzeninde Rusya-Çin İlişkileri. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Ankara.

Buzan, B. (2008). Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 107-123. https://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2011/06/Askeri-Guvenligin-Degisen-Gundemi.pdf adresinden alındı.

Buzan, B., Wæver, O. & De Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, Colo: Lynne Rienner Pub.

Caballero-Anthony, M., Emmers, R. & Acharya, A. (2016). *Non-traditional security in Asia : dilemmas in securitization*. New York: Routledge.

Desai, R. (2013). *Geopolitical economy: After US hegemony, globalization and empire*. London: Pluto Press.

Gökçay, E. Ş. (2019/2020). Building the New Silk Road in the 21st Century: the Belt and Road Initiative from a Sino-Turkish Perspective. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(1), 58- 68.

Gürcan, E. C. (2017). Political geography of Turkey's intervention in Syria: underlying causes and consequences (2011-2016). *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 11(1), 1-10. https://doi.org/10.1108/JACPR-10-2017-0329 adresinden alındı.

Gürcan, E. C. (2019/2020). Building a Fair World Order in a Post-American Age. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(1), 18-29.

Gürcan, E. C. (2019a). Geopolitical Economy of Post-Hegemonic Regionalism in Latin America and Eurasia. *Class History and Class Practices in the Periphery of Capitalism Research in Political Economy*, 34, 59-86.

Gürcan, E. C. (2019b). *Multipolarization, South-South Cooperation and the Rise of Post-Hegemonic*

Governance. New York: Routledge.

Hillman, J. E. (2017). Russia and India's Plan to Skip the Suez Canal: The North-South Transport Corridor Approaches Completion. *Reconnecting Asia*. https://reconasia.csis.org/analysis/entries/russia-india-rail-link-could-undermine-suez-canals-importance/ adresinden alındı.

InfoSCO. (2015). SCO Energy Club: Structure Ready for International Interaction, Not Shanghai Six's Elite Club. http://infoshos.ru/en/?idn=13913 adresinden alındı.

Kaptan, C. (2019). Reanda International Başkanı Huang Jinhui ile Söyleşi: "KYG Gerçek Bir Vizyondur". *Modern İpek Yolu*, (6), 31-35.

Kazakh TV. (2019). SCO Youth Council Boosts Efforts to Address Global Challenges. https://kazakh-tv.kz/en/view/central_asia/page_203567_sco-youth-council-boosts-efforts-to-address-global-challenges adresinden alındı.

Koblentz, G. D. (2013). Regime Security: A New Theory for Understanding the Proliferation of Chemical and Biological Weapons. *Contemporary Security Policy*, 34(3), 501-525. https://doi.org/10.1080/13523260.2013.842298 adresinden alındı.

Koppel, A. (1996). China, Russia Sign Treaty Easing Tensions on Border. *Cable News Network (CNN)*. http://edition.cnn.com/WORLD/9604/26/china.russia/ adresinden alındı.

Koray, S. (2019/2020). The Belt and Road Initiative is Opening up New Horizons. . *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(1), 52-57.

Mastepanov, A. (2017). Energy Cooperation in SCO at a Time of Global Energy Changes. *InfoSCO*. http://infoshos.ru/en/?idn=17559 adresinden alındı.

Miller, B. (2001). The Concept of Security: Should it be Redefined? *The Journal of Strategic Studies*, 24(2), 13-42. https://doi.org/10.1080/01402390108565553 adresinden alındı.

Norling, N. & Swanström, N. (2007). The Shanghai Cooperation Organization, Trade, and The Roles of Iran, India and Pakistan. *Central Asian Survey*, 26(3), 429-444. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02634930701702779 adresinden alındı.

Pratschke, J. (2015). Clearing the Minefield: State Theory and Geopolitical Economy. *World Review of Political Economy*, 6(4), 459-481. URL: https://www.jstor.org/stable/10.13169/worlrevipoliecon.6.4.0459 adresinden alındı.

Sadovnikova, N. A., Zolotareva, O. A., Babich, S. G. & Karmanov, M. V. (2019). SCO Economic Security Factors: Methodological Aspects. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 107, 88-91.

SCO (2018). Statement by the Heads of the Shanghai Cooperation Organisation Member States on Joint Efforts Against the Threat of Epidemics in the SCO space. http://eng.sectsco.org/news/20170502/263379.html adresinden alındı.

SCO (2020). Head of China's National Health Commission sends a message to SCO Secretary-General. http://eng.sectsco.org/news/20200211/626819.html adresinden alındı.

SCO. (2001a). Charter of the Shanghai Cooperation Organization. http://eng.sectsco.org/documents/ adresinden alındı.

SCO. (2001b). The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism. http://eng.sectsco.org/documents/ adresinden alındı.

SCO. (2002). St.-Petersburg Declaration by the Heads of the Member States of the SCO. http://eng.sectsco.org/documents/ adresinden alındı.

SCO. (2003a). Joint communiqué Extraordinary Meeting of the Council of Ministers of Foreign Affairs of the SCO. http://eng.sectsco.org/documents/ adresinden alındı.

SCO. (2003b). Moscow Declaration by the Heads of the Member States of the SCO. http://eng.sectsco.org/documents/ adresinden alındı.

SCO. (2009). Joint Initiative on Accelerated Multilateral Economic Cooperation to Overcome the Global Financial and Economic Crisis Impacts. http://eng.sectsco.org/documents/ adresinden alındı.

SCO. (2011). Joint statement By the Heads of Government of the Member States of the SCO on the Economic Situation in the World and in the SCO Region. http://eng.sectsco.org/documents/ adresinden alındı.

SCO. (2013). Joint statement By the Heads of Government of the Member States of the SCO on Future Development of Cooperation in Transport. http://eng.sectsco.org/documents/ adresinden alındı.

SCO. (2014). Agreement between the Governments of the Member States of the SCO on Creating Favorable Conditions for International Road Transportation. http://eng.sectsco.org/documents/ adresinden alındı.

SCO. (2015). Development strategy of the SCO until 2025. http://eng.sectsco.org/documents/ adresinden alındı.

SCO. (2017a). Press Release on the Extraordinary Meeting of the Council of Ministers of Foreign Affairs of the Shanghai Cooperation Organization. http://eng.sectsco.org/documents/ adresinden alındı.

SCO. (2017b). SCO Secretary General's Interview with CCTV2 on The Belt and Road Forum.

http://eng.sectsco.org/news/20170502/263379.html adresinden alındı.

Song, W. (2014). Interests, power and China's difficult game in the Shanghai Cooperation Organization (SCO). *Journal of Contemporary China*, 23(85), 85-101. https://doi.org/10.1080/10670564.2013.809981 adresinden alındı.

Swanström, N. (2010). Traditional and Non-Traditional Security Threats in Central Asia: Connecting the New and the Old. *China and Eurasia Forum Quarterly*, 8(2), 35 – 51.

Şahin, E. (2019). *Çin'in Küresel Güç Olma Sürecinde Uluslararası İşbirliklerinin Rolü*. (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi'nden alındı. (Tez No. 585406)

Tutan, U. (2019/2020). Political- Economic Configuration of Global Power System from 18th Century up Until Today: A Historical Overview of the Belt and Road Initiative. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(1), 39-50.

Ullman, R. H. (1983). Redefining Security. *International Security*, 8(1), 129-153. https://www.jstor.org/stable/2538489 adresinden alındı.

Viotti, P. R. & Kauppi, M. V. (2012). International Relations Theory (5th edition). New York: Longman Pearson.

Walt, S. M. (1991). The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly*, 35(2), 211-239. http://www.jstor.org/stable/2600471 adresinden alındı.

Xi, J. (2017). *Çin'in Yönetimi*. Ankara: Kaynak Yayınları.

Yi, W. (2019/2020). Starting a New Journey for High-Quality Development of the Belt and Road. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(1), 30-37.

Yuan, J. D. (2010). China's Role in Establishing and Building The Shanghai Cooperation Organization (SCO). *Journal of Contemporary China*, 19(67), 855-869. https://doi.org/10.1080/10670564.2010.508587 adresinden alındı.

Ortadoğu'da Güvenlik İkileminin Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne Etkisi*

YANG CHEN

Dr. Öğr. Üyesi
Tarih Bölümü, Şanghay Üniversitesi

Yang Chen, Şanghay Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi ve aynı zamanda Şanghay Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Merkezi Direktörü'dür. Türkiye üzerine yayınlanmış iki kitabı ve World Religious Culture, West Asia and Africa, Arab World Research, China Social Science Today gibi çeşitli dergi ve gazetelerde birçok makalesi yayınlamıştır. İlgilendiği konular, Türkiye'de siyasal İslam hareketi, Türkiye'deki siyasi parti düzeni, Türk Dış Politikası ve Çin-Türkiye ilişkileri olarak sıralanabilir.

* Bu makale İngilizceden Türkçeye Kurtuluş Özgür Yıldız tarafından çevrilmiştir.

ÖZ

Ortadoğu'nun güvenliği sağlanmadan dünya barışı gerçekleştirilemez. Hal böyle olduğundan, bu makale takip eden sorular ışığında bölgenin mevcut güvenlik sorunlarına odaklanır: Ortadoğu'nun mevcut güvenlik durumu nedir? Ortadoğu'daki güvenlik ikileminin sebepleri nelerdir? Ortadoğu güvenlik sorununun Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne olumsuz etkileri nelerdir? Ve Çin Ortadoğu'daki güvenlik ikilemini çözmek için neler önermektedir?

ORTADOĞU STRATEJİK COĞRAFİ KONUMU, zengin doğal kaynakları,verimli arazileri ve coşkulu medeniyeti olan bir bölgedir. Ancak 20. yüzyılın başlarından beri, bölge siyasi şiddetin ve askeri çatışmaların merkezi olmuştur. Ortadoğu'nun güvensizliğinin ciddiyeti belki de dünyanın herhangi bir bölgesi ile karşılaştırılamayacak düzeydedir. Kesin olan şu ki: Ortadoğu'nun güvenliği sağlanmadan dünya barışı gerçekleştirilemez. Fakat Ortadoğu barışı, sadece bölge halklarının aktif katılımını değil, aynı zamanda uluslararası toplumun ortak çabalarını ve bilgeliğini de gerektirir.

Çin Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü ev sahipliğinde 27-28 Kasım 2019 tarihlerinde iki gün süren ve "Yeni Durumda Ortadoğu'da Güvenlik: Güçlükler ve Beklentiler" temalı Ortadoğu Güvenlik Forumu gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 200 etkili Çinli ve yabancı uzman ve akademisyen yakıcı sorunlara çözümleri ele almış, güvenlik işbirliği planlarını müzakere etmiş ve istikrarlı kalkınma stratejilerini araştırmıştır. Bu, aynı zamanda "güvenlik" odaklı Ortadoğu ilişkilerini konu alan Çin'in gerçekleştirdiği ilk yüksek düzey forumdur. Çin'in Ortadoğu güvenlik sorunlarındaki çıkarlarının nasıl ekonomi odağından, güvenlik ve ekonomiye eşit önem veren bir yaklaşıma doğru geçmekte olduğunu gösterir (Boyi, 2020).

Ortadoğu'nun dünya barışıyla olan ilgisi nedeniyle bu makale şu sorulara dikkat çekerek bölgedeki mevcut güvenlik sorunlarına odaklanır: Ortadoğu'daki mevcut güvenlik durumu nedir? Ortadoğu'daki güvenlik ikileminin nedenleri nelerdir? Ortadoğu güvenlik sorununun Çin'in Kuşak ve Yol Girişimine olumsuz etkileri nelerdir? Ve Çin Ortadoğu'da güvenlik ikilemini çözmek için neler önermektedir?

Ortadoğu'daki Mevcut Güvenlik Durumu

Ortadoğu siyaseti 2019'un son günlerinde kargaşa içindeydi. 27 Aralık 2019'da Çin, Rusya ve İran Umman Körfezi'nde ortak bir askeri tatbikat gerçekleştirdi. Bu alışılmadık bir gelişmeydi: 1979'da İran İslam Devrimi'nden bu yana 40 yıldır ilk defa bu ülkeler bir askeri tatbikatta buluşuyordu. Özellikle ABD'nin İran'a yaptırımlarını artırma bağlamında ortak askeri tatbikatların yapılması açıkça İran'ı desteklemek anlamına gelmektedir (Chenjing, 2019). 29 Aralık'ta ABD Ordusu, İran yanlısı Irak Halk Seferberlik Gücünün 35. ve 36. tugaylarının üslerine büyük çaplı bir hava saldırısı gerçekleştirdi. Bu saldırı, 20'den fazla Iraklı milisin ölümüne yol açtı ve Irak'taki ABD Büyükelçiliği önünde Irak halkının gösteriler yapmasını tetikledi (Hui, 2020). 3 Ocak 2020 sabahı erken saatlerde, İran İslam Devrimi Muhafızlarına bağlı Kudüs Tugayı Komutanı Tümgeneral Kasım Süleymani, ABD hava araçları tarafından suikaste uğradı. Bu durum ABD ile İran arasındaki çatışmanın tırmanmasına yol açtı (Shichun, 2020).

Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, Çin'in başkenti Pekin'deki Ortadoğu Güvenlik Forumu'na katılan yabancı konuklarla bir araya geldi, 27 Kasım 2019. (Xinhua / Li Xiang)

Yukarıdaki olaylar ABD ve İran arasındaki çatışmayı şiddetlendirmişse de zaman çizelgesi uzatılırsa, 2011 Arap Baharı'ndan bu yana Ortadoğu'da güvenlik durumu önemli ölçüde değişti.

Birincisi, Ortadoğu'daki güvenlik durumu genel olarak soğumakta ve kontrol altına alınabilir halde, ayrıca çatışmaları siyasi yollarla çözmek bir eğilim haline geldi. Arap Baharının başlamasından bu yana Çin, çatışmasızlığı ve siyasi çözümleri önerdi ama kimse Çin'in sesine kulak vermedi. Birçok Arap ülkesi bile, Esad hükümetinden yana olmasını ileri sürerek Çin'den yakındı. Şimdi sekiz yıl geçmiş durumda. Suriye, Libya ve Yemen'deki savaşlar hala devam ediyor olsa da, bu savaşlar tamamen iç savaş olarak tanımlanamaz ve bu ülkelerin iç siyasi ve ekonomik güvenliğini de olumsuz yönde etkileyen vekalet savaşlarına dönüşmüşlerdir. Şu anda, tüm taraflar bu çatışmalardan yorulmuş durumda ve durumu dindirmeye çalışmada istekliler.

Bunlar arasında İran, ABD'den gelen azami baskı nedeniyle ciddi ekonomik güçlüklerle karşı karşıyadır ve defalarca iç karışıklıklar patlak vermiştir. Suudi Arabistan, bölgesel savaşa katılımı yüzünden stratejik aşırılıklara neden oldu ve Cemal Kaşıkçı olayı uluslararası saygınlığını olumsuz etkiledi. İsrail, tekrarlanan iç seçimler ve bir kabine kuramama nedeniyle kalıcı siyasi sertliklere maruz kaldı. Türkiye, Doğu Akdeniz'de petrol ve gaz sondajı, Suriye iç savaşı, Libya iç savaşı ve Katar krizi gibi pek çok konuda güçlü bir rol oynuyor ve sert bir duruş sergiliyor, ancak iç siyasi ve ekonomik zorluklar Erdoğan hükümetine büyük baskı yapıyor. Buna ek olarak, ABD İran ile savaşa girmek niyetinde değil, daha ziyade Suudi Arabistan ve İran arasındaki çatışmayı yoğunlaştırarak fayda sağlamayı umuyor. Bu nedenle, tüm taraflar durumu hafifletmeye hazır durumda.

İkincisi, Amerika Birleşik Devletleri hala Ortadoğu'ya hükmediyor ve hala bölgede durumun gelişimini etkileyen en önemli etmendir. Şu anda akademik camiada Ortadoğu'daki güç oyununun karakteristiği hakkında yapılan yorumlara göre Amerika Birleşik Devletleri Or-

tadoğu'daki stratejik yatırımlarını azaltmakta, Rusya ise Suriye sorunu üzerindeki etkisini artırarak Ortadoğu'da bölgesel güçlerle işbirliğini derinleştirmektedir. "ABD çekiliyor ve Rusya ilerliyor" olarak özetlenebilen bu görüş aynı zamanda "Amerika sonrası dönem"in başlangıcını anımsatır (Long, 2020).

Ortadoğu'daki bölgesel güçlerin konumu yükselmeye devam ediyor ve bunlar Ortadoğu satranç tahtasında önemli oyuncular olacaklar.

ABD'nin Ortadoğu üzerindeki etkisinin göreceli olarak azaldığı bir gerçektir (Gürcan, 2019; Gürcan, 2019/2020), ancak bunun hafife alınmasından kaçınmak gerekir. Açıkçası, Ortadoğu'da mevcut ABD-Rus güç mücadelesi "ABD çekiliyor ama zayıflamıyor; Rusya ilerliyor ama güçlenmiyor" biçiminde özetlenebilir. ABD'nin Ortadoğu'dan stratejik çekilmesine karşın hala Ortadoğu'daki en güçlü dış güç. Ortadoğu'dan ABD'nin çekilmesi uzun bir tarihsel süreç olacaktır. Rusya Ortadoğu'ya aslında taktik düzeyde dönmeye devam edecek ancak zayıf ekonomisi nedeniyle Ortadoğu'da stratejik düzeyde tam olarak baskın olmayacaktır. Öngörülebilir gelecekte "güçlü Amerika ve zayıf Rusya" Ortadoğu'daki temel senaryo olmaya devam edecektir (Zhongmin, 2020).

Üçüncüsü, Ortadoğu'daki bölgesel güçlerin konumu yükselmeye devam ediyor ve bunlar Ortadoğu satranç tahtasında önemli oyuncular olacaklar. Arap Baharından önce bölge ülkeleri tam bağımsız olamazdı ama ABD iktidarının geri çekilmesiyle İran, Suudi Arabistan, Türkiye, İsrail ABD hegemonyasına meydan okumaya başlarken Mısır darbe ve ekonomik gerileme nedeniyle sahne gerisinde kaldı. Bu dört bölgesel güç, Ortadoğu'daki sıcak meselelerde, küresel güçlerden bile daha büyük roller oynamıştır. Güç boşluğunu doldurmaya ve bölgesel düzenin hâkimiyeti için rekabet etmeye başlamışlardır.

Ortadoğu fırtınasının gözü İran'dır. 2003 Irak Savaşı ve 2010'da başlayan Arap Baharından beri İran'ın gücü belirgin bir şekilde arttı. İran'ın yükselişi kaçınılmaz olarak bölgedeki diğer ülkelerle, özellikle de Suudi Arabistan gibi ülkelerle çatışmaya yol açacaktır. Ancak sorun şu ki, Ortadoğu'daki tüm ülkeleri bir araya getirebilecek tek bir güç yok. Geçmişte Mısır, Irak ve Suriye gibi Arap milliyetçiliğine sahip geleneksel güçler vardı. Fakat şimdi Irak savaşı ülkeyi yıktı, Suriye 2011'den beri bölündü ve Mısır 2011 devriminden sonra ciddi yara aldı. Bu nedenle sadece Suudi Arabistan bloklarla meşgul olabilir (Shaoxian, 2020). Ortadoğu bir asır önceki kaosa geri döndü.

Dördüncüsü, terörizm, mülteci sorunu, enerji güvenliği ve siber saldırılar gibi geleneksel olmayan güvenlik konuları daha belirgin hale geldi. Bu sorunların her biriyle başa çıkmaya gelince: Ortadoğu terörün sadece kurbanı değil, aynı zamanda terörizmin beslendiği yerdir. İslam Devleti son yıllarda ciddi şekilde zayıflamış olsa da teröre yol açan düşüncelerin kökleri yok edilmemiştir ve cihatçıları geri döndürmek tüm ülkeler için potansiyel bir tehdit olmayı sürdürmektedir. Filistin-İsrail çatışması, Suriye Savaşı, Libya Savaşı ve Yemen krizinin neden olduğu milyonlarca mülteci sadece Ortadoğu ülkelerine ağır bir siyasi ve ekonomik kriz getirmekle kalmadı, aynı zamanda Avrupa ve dünya üzerinde önemli bir baskı yarattı. Enerji güvenliği ve siber saldırıların son örneği Suudi Arabistan'da yaşanıyor. 2019 Eylül ayında Suudi petrol sahasına yapılan insansız hava aracı saldırısı, petrol üretiminde %50 azalmaya neden oldu ve bu da dünya petrol piyasasını ve enerji güvenliğini daha fazla etkiledi. Bu yeni eğilime büyük önem vermeliyiz.

Irak'ın başkenti Bağdat'taki ABD Büyükelçiliği'ni kuşatan protestocular (31 Aralık 2019)
(Xinhua / Khalil Dawood)

Ortadoğu'daki Güvenlik İkileminin Nedenleri

Ortadoğu'daki ülkelerin ABD ile rekabet edebilecek bağımsız siyasi, ekonomik, diplomatik, kültürel ve askeri güçleri neredeyse yoktur ve etkili bir kolektif güvenlik yapısı da kurabilmiş değildirler. Bu nedenle, Amerika Birleşik Devletleri özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana genel olarak dünya ve özel olarak Ortadoğu için bir kamu hizmeti olan güvenliğin başat tedarikçisi olmuştur. Ortadoğu'daki ülkeler, Amerika Birleşik Devletleri tarafından sağlanan güvenlik teminine dayanmaktadırlar (Weijian,2019). ABD Ortadoğu'da birçok ülkede askeri üsler kurdu, çok sayıda barışı savunma anlaşmaları imzaladı ve bu barış anlaşmaları uyarınca askeri personel değişimi ve ortak eğitim gerçekleştirdi, askeri istihbarat paylaşımı ve askeri teçhizat tedariği sağladı. Bu, ABD'nin askeri gücünün Ortadoğu ülkelerine daha fazla nüfuz etmesine imkan verecektir. Özellikle Körfez bölgesinde, Amerika Birleşik Devletleri gücünün himayesinde bir *"Amerikan Barışı"* inşa edildi.

ABD, Ortadoğu'da kimi ülkelere siyasi sistemleri için koruma da sağlar. Örneğin, Körfez ülkeleri petrol üreticileridir ama aynı zamanda dünyada kalan son mutlak monarşilerdir. Amerika Birleşik Devletleri her zaman demokrasinin,özgürlüğün ve insan haklarının savunucusu olmakla övünmesine ve Ortadoğu'da "demokrasiye geçiş" planları başlatmaya meraklı olmasına rağmen Körfez bölgesindeki monarşileri ne değiştirdi ne de eleştirdi. Bunun yerine, ABD, Körfez ülkelerinin enerji kaynaklarından yararlanmadaki çıkarlarını gözeterek bu ülkelerin ko-

ruyucusu olarak hareket etti. Ayrıca, bu mutlak monarşilerin otoriter ülkelere göre kontrol edilmesi çok daha kolaydır, çünkü monarşiyi korumak için isteklidirler ve büyük bir gücün güvencesini arzu ederler. Amerikan karşıtı olan ya da bölgesel hegemonya için savaşan ülkelerin ABD kuşatma ve baskısının hedefi haline gelmesi işten değildir. ABD Körfez politikası bunun açık görünümüdür.

Arap Baharı öncesinde, ABD Körfez politikası beş aşamaya ayrılabilir. İlk aşamada, Amerika Birleşik Devletleri 1969'dan 1979'a kadar İkiz Sütun stratejisini uyguladı. Başlıca stratejik hedefleri, Ortadoğu'da Sovyet nüfuzunu engellemek ve petrol arzını sağlamaktı. Bu nedenle Suudi Arabistan ve İran "Körfez bölgesinde polis" olarak kuruldu. Dönem, İran İslam Devrimi'nin patlak vermesiyle sona erdi (Xinli ve Xiaomin, 2001). İkinci aşamada Amerika Birleşik Devletleri, 1981'den 1990'a kadar Stratejik Dengeleme politikasını uyguladı ve savaşlar sırasında Irak kuvvetlerini zayıflatırken İran'ı frenlemeyi amaçladı. Üçüncü aşamada, ABD bunlara yaptırım uygulayarak İran ve Irak'ı içerecek şekilde 1991'den 2000'e kadar İkili Çevreleme stratejisini uyguladı. Dördüncü aşamada, Amerika Birleşik Devletleri 2001'den 2009'a kadar Ortadoğu'da demokratik bir dönüşüm ve terörle mücadele planı kapsamında bir terörle mücadele stratejisi uyguladı ve böylece Irak savaşını başlatarak İran'a yaptırım uygulamaya devam etti.

Sonuç olarak, İran ve Irak ABD'nin kilit hedefleri haline gelmiştir. Bununla birlikte, Obama yönetimi (2009-2016) sırasında önceki çevreleme politikası, yalnızlaştırmadan ziyade temas yoluyla değişim arayışına dönüştü. Bu dış politikanın kılavuzluğunda ABD, İran ile bir nükleer anlaşma yaptı ve Irak'tan çekilmeye çalıştı, bu da ABD'nin çıkarı olmayan bu konulardan artık endişe etmeyeceğini göstermiştir. Bunun bir nedeni, Ortadoğu'da petrol talebini azaltan ABD'nin kaya gazı devrimi ve ABD'nin Ortadoğu'daki enerji çıkarlarının azalmasıdır (Jikang, 2019). Diğer bir neden de Amerika Birleşik Devletleri on yıldan fazla Irak savaşı bataklığında sıkışmış durumdayken acilen geri çekilip daha sonra Asya'daki stratejik rakiplerini, özellikle Çin'i frenleyecek stratejik yeniden dengeleme arayışına giriyor olmasıydı.

ABD'nin Ortadoğu planına karşı, Irak'ın başkenti Bağdat'ta 31 Ocak 2020'de düzenlenen gösteri. (Xinhua / Khalil Dawood)

Donald Trump göreve geldikten sonra Obama'nın Ortadoğu politikasını revize etti. İlk önce Kudüs'ün Israil'in başkenti olarak tanındığını duyurdu, ABD Büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e taşıyacağını açıkladı, Golan Tepelerini İsrail toprakları olarak ilan etti, "Refah Barışı" planını başlattı ve Filistin-İsrail meselesini ekonomik konulara indirgemek gibi İsrail'i tam olarak destekledi ve Filistin ve Arap dünyası tarafından yoğun olarak eleştirildi (Jin, 2019). İkincisi, müttefikleri birleştirmek ama "Önce Amerika" ilkesi nedeniyle müttefiklerin terörizm ve aşırılık gibi güvenlik konularına karşı mücadele ederken maliyete katlanmaları gerek-

mektedir. Üçüncüsü, İran ana hedeftir. İran nükleer anlaşmasından çekilip çevreleme stratejisini yeniden uygulamaya sokma ve İran'ı ABD'nin Ortadoğu'daki en büyük düşmanı ilan ederek hâlihazırda hafiflemiş olan Ortadoğu güvenlik durumu birden kötüleştirmiştir.

Bu nedenle, Ortadoğu'daki mevcut güvenlik durumu bir ikilemle karşı karşıya. Geçmişte Ortadoğu ülkeleri ABD'ye daha fazla güvenebilirdi ama artık güvenemezler.

Suudi petrol sahasına yönelik saldırıyı örnek olarak alalım. 14 Eylül 2019'da, birkaç insansız hava aracı Suudi Arabistan Ulusal Petrol Şirketi'nin iki petrol tesisine saldırdı. Daha sonra Suudi Arabistan, günde 5.7 milyon varil petrol üretimini yarı yarıya azaltacağını açıkladı ve uluslararası petrol piyasasında fiyatların artmasına yol açtı. Yemen Husi Silahlı Kuvvetleri bu olayın sorumluluğunu üstlendi. ABD saldırıdan İran'ın sorumlu olduğuna inanıyor, ancak Suudi Arabistan, İngiltere, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve diğer ülkeler saldırganları ilan etmediği gibi İran'ı perde arkasında olmakla da suçlamadı. Suudi Arabistan olayın neden olduğu iç ve dış şokları azaltmak niyetinde olduğunu göstermektedir (Huanyu, 2019).

Ancak, Husi Silahlı Kuvvetlerinin önceden defalarca Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiği insansız hava aracı saldırılarında bu tür ileri bir teknoloji yoktu ve bu kez tüm taraflar böyle ileri teknolojiye sahip olup olmadığını merak etti. Buna ek olarak, Amerika Birleşik Devletleri Suudi hava savunma sisteminden sorumlu olduğu için bunların Suudi hava savunma sistemini nasıl aştığı ve uyarı bile olmaksızın saldırıyı gerçekleştirdikleri sorusu ortadadır. Herkes Suudi hava savunmasını aşmanın ne kadar güç olduğunu öngörebilecektir.

Olay, İran'ın askeri gücü konusunda Suudi endişelerini daha da artırdı. İran'ın askeri politikasının önemli bir kısmı Füze Ordusunun gelişmesine odaklıdır. İran, Hava Kuvvetlerini geliştirmek yerine orta menzilli füzelerini geliştirmiştir. İran'ın füze teknolojisi geliştikçe bölgesel etkisi ve tehditleri artmaya devam edecek ve bu da İsrail ile Suudi Arabistan için güvenlik tehdidi oluşturacaktır. Sonrasında her iki ülkenin önemli askeri hedefleri İran füze menzilinde olacaktır. Bunu göz önünde bulundurarak Suudi Arabistan ABD güvenlik korumasına daha da bağımlı hale gelecektir.

Bu nedenle, Ortadoğu'daki mevcut güvenlik durumu bir ikilemle karşı karşıya. Geçmişte Ortadoğu ülkeleri Amerika Birleşik Devletlerine daha fazla güvenebilirdi ama artık güvenemezler. Aynı zamanda, bir güvenlik yapısı sağlamak için ABD'nin yerine bir başka seçenek yok ve Arap ülkeleri aşağıdaki nedenlerden dolayı kolektif bir güvenlik düzeneği kuramazlar. Birincisi, Ortadoğu'da üst üste binmiş çok katmanlı rekabet ilişkileri vardır, şöyle söylenebilir; büyük yabancı ülkeler arasında (özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya), bölgedeki Arap ülkeleri ve Arap olmayan ülkeler, Arap / İslam dünyası ve İsrail, Sünni İslam ve Şii İslam, Araplar arası çatışmalar ve benzeri. İkincisi, birçok ittifak vardır; örneğin Amerika Birleşik Devletleri önderliğine İran'a karşı "Ortadoğu Stratejik İttifakı"; Rusya ve İran Suriye iç savaşında hükümet güçlerini desteklerken ABD, Türkiye ve Suudi Arabistan muhalefeti desteklemektedir. Suriye krizinin çözümünde siyasi süreci, iki çatışan taraf belirmiştir, bir tarafta Rusya, Türkiye, Suriye diğer tarafta da, ABD, Suudi Arabistan ve Mısır; Körfez İşbirliği Ülkeleri içinde Katar diğer üye-

ler tarafından tecrit edildi; Doğu Akdeniz petrol ve gaz projesinde Türkiye ve Libya bir tarafta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İsrail ve Mısır ise diğer tarafta yer almakta. Üçüncüsü ve en temeldeki neden, Ortadoğu'nun asırlık yapısının çökmekte oluşu ve asıl jeopolitik denge yapısı yıkılarak Irak, Suriye, Yemen örneklerindeki gibi Arap devlet sistemini zayıflatıyorken Arap olmayan ülkeler güçlenerek daha milliyetçi olmasıdır. Bu, tüm taraflarca kararlaştırılabilecek bir güvenlik yapısının kurulmasını daha da zorlaştırıyor. İran ve Suudi Arabistan uzlaşmadığı sürece Ortadoğu'da barışın olanaklı olamayacağı söylenebilir.

Ortadoğu Güvenlik Sorununun Çin'in Kuşak ve Yol Girişimine Etkileri

Geçmişte, Çin ve Ortadoğu arasındaki mesafenin büyüklüğü ve bölgedeki durumun oldukça karmaşık yapısı nedeniyle Çin bu bölgeye yeterli dikkati sarf etmedi ve Ortadoğu Çin'in dış politikasında çok önemli değildi. Ancak, yeni binyılın başlangıcından bu yana ve özellikle Kuşak ve Yol Girişiminden sonra (Chen, 2019/2020; Gökçay, 2019/2020; Koray, 2019/2020; Tutan, 2019/2020; Yi, 2019/2020), Ortadoğu ile Çin arasındaki siyasi, ekonomik, kültürel ve diplomatik ilişkiler giderek daha da yükseldi. Ortadoğu'nun uzun süre istikrarsız, güvensiz ve sürdürülemez olması durumunda, Kuşak ve Yol Girişiminin sorunsuz ilerlemesi zor olacaktır.

Güvenlik sorunları ve risklerle dolu Ortadoğu'dan Kuşak ve Yol Girişimi geçemez. Birincisi, Ortadoğu'da son derece ciddi boyutlarda olan terörizm insanlığın kamusal düşmanıdır. Yani Çin açıkça terörle savaş tutumunu göstermeli ve yüksek bir etik zemin elde etmelidir.

Ortadoğu'da güvenlik durumu Çin'in çeşitli çıkarlarına etki edecektir. İlk olarak, enerji güvenliği. Çin'in petrolünün %50'sinden fazlası ağırlıklı olarak Ortadoğu'dan satın alınır. ABD, İran nükleer anlaşmasından çekildikten sonra, İran'a azami baskı uyguladı. Hedeflerinden biri de İran'ın petrol ihracatını sıfıra indirmekti, bu da Çin, Avrupa, Hindistan, Japonya ve diğer ülkelerin çıkarlarına büyük zarar verdi (Hongda, 2019). Ayrıca, Hürmüz Boğazı'nın geçişinin güvenliği de Çin'in enerji güvenliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve bu da Çin'in Rusya ve İran ile yaptığı askeri tatbikatların değerlendirilmesinde önemli bir noktadır. Buna ek olarak, Suudi petrol sahasına yapılan saldırı, petrol üretiminin kısa bir süre içinde yarı yarıya kesilmesine ve küresel petrol piyasasında dalgalanmalara neden oldu ve Çin'in enerji rezervleri için alarm zilleri çaldı.

İkincisi, teröre karşı güvenlik. Güvenlik sorunları ve risklerle dolu Ortadoğu'dan Kuşak ve Yol Girişimi geçemez. Birincisi, Ortadoğu'da son derece ciddi boyutlarda olan terörizm insanlığın kamusal düşmanıdır. Yani Çin açıkça terörle savaş tutumunu göstermeli ve yüksek bir etik zemin elde etmelidir. İkincisi, Suriye savaş alanında, Çin'e karşı küçük cihat çağrısında bulunan çeşitli Doğu Türkistanlı terör örgütleri vardır. Bu cihatçılar ve teröristler Çin'e döndükten sonra, Çin'in batıdaki ve tüm ülkedeki güvenliğini tehlikeye atacaktır. Üçüncü olarak, Çin zaten terörle ve aşırılıkla mücadelede büyük deneyim ve uygulamalara sahiptir ve acilen Ortadoğu ülkelerinin destek ve onayına gereksinir.

Üçüncüsü, ekonomik güvenlik. Çin, Ortadoğu'da çok sayıda yatırım, işletme ve personele sahiptir. Sadece Dubai'de 200.000 Çinli bulunmaktadır. Çin'in Irak'ta petrol endüstrisi yatırımları, Mısır'da sanayi parkları vardır ve Suriye'nin yeniden yapılanmasında yer almak isteğindedir. Kötüleşen güvenlik durumu büyük ekonomik

kayıplara neden olabilir. Örneğin, 2011 yılında Libya'dan denizaşırı çekilen Çinliler Çin'e on milyarlarca zarara mal olmuş, Çin bu durumdan yalnızca istikrarlı bir Ortadoğu'nun kendine yarar getireceği dersini çıkarmıştır.

Dördüncüsü, stratejik güvenlik. Her ne kadar daha önce Çin'in genel diplomatik stratejik düzeninde Ortadoğu'nun ağırlığı yeterli olmamışsa da, Ortadoğu'da jeopolitik değişikliklerin etkisi küresel öneme sahiptir. Örneğin, 1990 yılında patlak veren Körfez Krizi ve Körfez Savaşı, ABD'nin Çin'i kapsamlı bir şekilde çevrelemesini engelledi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünden ve Doğu Avrupa'daki dramatik değişikliklerden sonra Çin'e stratejik baskısını hafifletti. 2001'de 11 Eylül olayının patlak vermesi ABD'nin Çini çevrelemesini yine erteledi ve Nisan 2001'de Çin-ABD uçak çarpışma olayının neden olduğu ilişki gerilimi çözülerek Çin-ABD terörle mücadele işbirliği düzeneğinin önü açıldı; DTÖ'ye Çin'in katılımı olanağı ortaya çıktı. Çin bir kez daha 2011 yılına kadar 10 yıl süreli bir stratejik fırsat süreci yaşadı. O zamandan beri Obama ve Trump yönetimi hem Ortadoğu'dan çekilme hem de Çin ile başa çıkmayı umdu ama güvenlik açıkları ABD'yi, Çin'in daha fazla gelişmesine olanak veren biçimde Ortadoğu'ya zincirlemeye devam ediyor.

Ortadoğu'da Güvenlik Sorunları Çözümüne Çin'in Yaklaşımı

Ortadoğu Güvenlik Forumu'nda, birçok Ortadoğu lideri ve akademisyenler Ortadoğu'da siyasi, ekonomik ve askeri varlığını güçlendirmesi adına Çin'e çağrıda bulundu. Aslında, Ortadoğu'da birçok güvenlik sorunu var ama Çin Ortadoğu'ya yeni geldi. Çin'in tüm Ortadoğu'da istikrarı koruyacak bir gücü yok. Ortadoğu bir girdaba düşerse Çin sadece, daha büyük ölçekli kargaşaların olmaması, köktenci dinci güçleri çökertmek ve tekil ülkelerin istikrarını korumak için diğer ülkelerle birlikte çalışabilir (Jisi, 2016).

Bununla birlikte, Kuşak ve Yol Girişiminin başladığından beri, Çin Ortadoğu'daki güvenlik sorunlarına katılımını artırmıştır. Çin, BM kararları ve Ortadoğu ülkelerinin istekleri doğrultusunda Ortadoğu'da güvenlik ve istikrara katkıda bulunmak için çok çalışmaktadır. Örneğin, Çin bölgedeki tüm ülkelere yayılmış olan, Ortadoğu'ya 1800 kişilik barış gücü gönderdi. Çin, geçen tüm gemileri korumak için on yıldan fazla bir süredir Aden Körfezi'nde refakat etmekte ısrar etti. Çin ayrıca, Ortadoğu ülkeleri ile bir Ortadoğu Güvenlik Forumu düzenledi ve eski Soğuk Savaş mantığından kurtulmayı, ortak, bütünsel, işbirliğine dayalı ve sürdürülebilir bir güvenlik yaklaşımını yaratmayı keşfetmeyi önerdi ki bu Ortadoğu güvenlik sorunlarını çözme konusunda Çin'e ait bir yaklaşımdır (ÇHCDİB, 2020).

Wang Yi, ortak güvenliğin bütün ülkelerin güvenliğini sağlamak olduğunu, diğerlerinde güvenlik olmaması pahasına bir ülkenin güvenliğinin sağlanması, her ülkenin kendi güvenliğinin tek taraflı sağlanması olmadığını belirtmiştir. Kapsamlı güvenlik, askeri güvenlik arayışının yanı sıra siyasi istikrar ve sosyal huzurun da sağlanması anlamına gelir. Güvenlik işbirliği, askeri müdahale veya tek taraflı uydurma eylemle değil, siyasi diyalog ve çok taraflı işbirliği yoluyla güvenliği sağlamaktır. Sürdürülebilir güvenlik, güvenlik ve kalkınmaya eşit önem vermek ve kalkınma yoluyla güvenlik için destek sağlamaktır, böylece güvenlik, saman alevi olmaktan öte iç kökenli bir itkiye sahip olacaktır (ÇHCDİB, 2019).

Bu amaçla Çin, Ortadoğu ile ekonomik alışverişi güçlendirmek, Ortadoğu'da ekonomik kalkınmayı ve hızlı gelişme yoluyla güvenliğini iyileştirmeye devam etmelidir. Şu anda hem pet-

rol üreten hem de petrol üretmeyen Ortadoğu ülkeleri ciddi ekonomik kalkınma sorunları ile karşı karşıyadır.

Petrol üreten ülkeler arasında olan Suudi Arabistan, Umman, Bahreyn ve diğerleri de durgun petrol fiyatları ve artan mali açıklarla karşı karşıya. Dahası, İran yaptırımlara tabidir ve ekonomik gelişimi, sürekli iç muhalefet ve protestolara yol açan büyük engellerle karşılaştı. Bütün bunlar ekonomik istikrarsızlığın siyasi istikrarsızlığın önemli bir nedeni olduğunu gösteriyor. Peki, Ortadoğu'da ekonomik kalkınmaya itici gücü kim sağlayabilir? Açıkçası, batılı ülkelerin siyasi ve güvenlik çıkarlarına vurgusu ile karşılaştırıldığında, Çin'in ekonomik kalkınmaya verdiği kavramsal önem daha işlevsel ve çekicidir, özellikle de Kuşak ve Yol Girişiminin kendisi Çin tarafından hayata geçirilen bir kamusal üründür ve Ortadoğu'nun ekonomi ve güvenliğine katkı sunabilecektir.

İkincisi, Çin barış görüşmelerinin sürmesine dönük çabalarını artırmalı, Çin'in bilgelik ve gücünü Ortadoğu'daki sıcak sorunların çözümüne katmalıdır. Çin, ülkeler arasında Arap ülkesi, Müslüman ülke, Sünni ülke veya Arap olmayan ülke, Müslüman olmayan ülke veya Şii ülke olup olmadığına bakmaksızın Ortadoğu'daki tüm ülkelerle iyi ilişkiler geliştirir. Bu, Çin'in Filistin-İsrail sorunu, Suriye krizi ve İran nükleer sorunu gibi bölgedeki sıcak sorunları çözmek için tüm tarafların kabul ettiği önerileri ve hatta çözümleri sunması için sağlam bir temel oluşturmuştur. Gelecekte, Çin'in bu konularda tutumu daha net ve daha pek olacak ve bu sorunları askeri araçlardan ziyade siyasi istişare yoluyla çözmekte ısrar edecek ve tek taraflı eylemler yerine çok taraflılık ilkesini kullanacaktır (Sheng, 2019).

Üçüncüsü, Çin de Ortadoğu'da güvenlik işbirliğini güçlendirmek durumundadır. Bu iki yönde olmalıdır; ilk olarak Ortadoğu ülkeleri ile güvenlik işbirliğini artıracaktır. Başkan Xi Jinping tarafından belirtildiği üzere Çin Ortadoğu'da "ajan bulundurmama, nüfuz alanı oluşturmama, boşluğu doldurma girişiminde bulunmama" olarak belirtilen "Üç İlke" takip edecektir. Bu, Ortadoğu ülkelerinden oybirliğiyle destek ve geniş övgü kazandı ve Çin'in en önemli siyasi üstünlüğü, Ortadoğu ile güvenlik işbirliğini güçlendirmede stratejik varlıkları haline geldi. Çin bu ilkeleri eyleme de geçirdi. Örneğin son yıllarda Çin donanması Aden Körfezi'nde olağan refakatlere katıldı ve bölgedeki çok sayıda ülkeyle terörle mücadele güvenlik istişareleri gerçekleştirdi. Başkan Xi 2016 yılında bölgeyi ziyaret ettiğinde, bölge ülkelerinin kapasite artırımını güçlendirmesine yardımcı olmak için kolluk kuvvetleri işbirliği, polis eğitimi ve diğer projeler için 300 milyon ABD doları tutarında yardım sağlandığını açıkladı (CCTV, 2016). Çin ayrıca etkisinin kademeli olarak arttığı doğal süreç sonunda Cibuti'de kalıcı bir askeri üs kurmuş, öte yandan bu doğal süreç Çin'in bölgesel güvenlik sorunlarında artan rolünün somut bir görünümü olmuştur.

Öbür yönü de diğer büyük güçlerle güvenlik işbirliğini içerir. ABD'nin Ortadoğu politikasının ayarlanması, Ortadoğu'daki durumun gelişimini etkileyen en büyük değişkendir. Günümüzde, Amerika Birleşik Devletleri Çin'i sürekli olarak Ortadoğu'da ABD'nin güvenlik korumasını sekteye uğratmakla suçluyor ve Çin'e daha fazla güvenlik sorumluluğu atfediyor. Ortadoğu'da devam eden kaos normal sayılabilir. Ancak, kontrol dışına çıkan Ortadoğu'daki güvenlik sorunları da ABD'nin çıkarlarına uygun

olmadığı gibi Çin de durumun kontrolden çıkmasına dair bir istek duymamaktadır. Tarihsel olarak bir asrı aşkın süredir, büyük ülkelerin Ortadoğu işlerine katılımının kapsamı ve tutumu, özellikle güvenlik alanında, Ortadoğu'nun gelişimini her zaman etkilemiştir. Büyük güçlerin müdahalesi kendi ulusal çıkarlarına bağlı olsa da, kendi çıkarları arasında her zaman işbirliği için temel oluşturacak olan etkileşim noktaları olacaktır (Qi ve Wenji, 2018). Bu nedenle, uluslararası toplumun acilen Ortadoğu'nun dengeli yapısını yeniden kurmak için uyumlu bir çaba oluşturması gerekiyor.

Ortadoğu'da 2011 yılındaki değişimden beri diğer büyük güçlerle karşılaştırıldığında Çin'in Ortadoğu'da yıkıcı hatalar yapmamış tek ülke olması sevindiricidir. Ortadoğu tehlikelerle dolu ve birçok güvenlik sorunuyla karşı karşıya olsa da Çin hala Kuşak ve Yol Girişiminin sorunsuz ilerlemesini kararlı bir biçimde teşvik etmek zorundadır. Tabii ki bu Çin'in Ortadoğu'da büyük bir etki alanı elde etmesi demek değildir. Aslında, Ortadoğu'da Çin'in rolü buradaki küçük bir oyuncu kadar bile iyi olmayabilir, bu yüzden Ortadoğu'da Çin'in artan etkisinin uzun ve yavaş bir sürece ihtiyacı var. Ancak, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi birbirinden ayrı olmadığı gibi iç içe geçmiş durumdadır. Avrupa, Asya, Ortadoğu ve Orta Asya'yı birbirine kavuşturan bir bağlantıdır ve aynı zamanda Çin tarafından dünyaya sağlanan bir kamu malıdır. Ortadoğu dünyanın kalbinde olduğu için, barışçıl, istikrarlı ve gelişmekte olan bir Ortadoğu, tüm girişimin sürekliliğine ve gerçekleşmesine, Avrasya'nın bağlantısına ve uygarlıklar arasındaki etkileşime ve alışverişe katkıda bulunabilir.

Teşekkür: Bu makale "Şanghay Felsefe ve Sosyal Bilimler Planlaması Gençlik Projesi" (2017EGJ004), "Çin Eğitim Bakanlığı Felsefe ve Sosyal Bilimler Anahtar Projesi" (17JZD036) ve "Çin Ulusal Sosyal Bilimler Fonu Anahtar Projesi" (18ZDA170) fonları tarafından desteklenmektedir.

Kaynakça

Boyi, N. (2020, Kasım 27). Middle East Security Forum opens in Beijing, 'China's approach' helps solve security dilemma in the Middle East. *The Paper*. https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_5073775 adresinden alındı.

CCTV.com. (2016, Ocak 22). Xi Jinping's speech at the headquarters of the League of Arab States (tam metin). http://news.cntv.cn/2016/01/22/ARTIc5rSNOuCsliP29HkDd5o160122.shtml adresinden alındı.

Chen, Y. (2019/2020). China's Potential Role in the Remaking of Regional Order in the Middle East: Motivations, Opportunities and Challenges. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(1), 5-17.

Chenjing, Z. (2019, Aralık 26). For the first time in 40 years, China-Russia-Iran maritime joint exercise will be held on in the Gulf of Oman. *Guancha*. https://www.guancha.cn/internation/2019_12_26_529598.shtml adresinden alındı.

Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (ÇHCDİB). (2019, Kasım 27). Wang Yi explains China's solution to security issues in the Middle East. https://www.fmprc.gov.cn/web/wjbzhd/t1719429.shtml adresinden alındı.

Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (ÇHCDİB). (2020, Şubat 15). State Councilor and Foreign Minister Wang Yi's interview with Reuters. https://www.fmprc.gov.cn/web/wjbzhd/t1745235.shtml adresinden alındı.

Gökçay, E. Ş. (2019/2020). Building the New Silk Road in the 21st Century: the Belt and Road Initiative from a Sino-Turkish Perspective. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(1), 58- 68.

Gürcan, E. C. (2019). *Multipolarization, South-South Cooperation and the Rise of Post-Hegemonic Governance*. New York: Routledge.

Gürcan, E. C. (2019/2020). Building a Fair World Order in a Post-American Age. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(1), 6-17.

Hongda, F. (2019). U.S. Trump Administration's Maximum Pressure on Iran: Connotations, Reasons and Influences. *West Asia and Africa*, (5), 5-8.

Huanyu, L. (2019, Eylül 17). Saudi official: US information is not enough to convict Iran. It will turn to the UN. *Guancha*. https://www.guancha.cn/internation/2019_09_17_518180.shtml adresinden alındı.

Hui, W. (2020, Ocak 1). The next day, the U.S. military used tear gas for Iraqi protesters. *Guancha*. https://www.guancha.cn/internation/2020_01_01_530203.shtml adresinden alındı.

Jikang, M. (2019). The Evolution of Geopolitical Landscape in the Middle East and Its Impacts on China's Energy Security. *Peace and Development*, (3),119.

Jin, W. (2019, Kasım 21). Take the blame for 'America first'? The United States supports Israel again on the Palestinian-Israeli issue. *The Paper*. https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_5018712 adresinden alındı.

Jisi, W. (2016, Kasım 7). Asia-Pacific needs an overall security structure. *Aisixiang*. http://www.aisixiang.com/data/101995.html adresinden alındı.

Koray, S. (2019/2020). The Belt and Road Initiative is Opening up New Horizons. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(1), 52-57.

Long, D. (2020, Ocak 22). The United States withdraw and Russia move forward in the Middle East. *The Global Times*. https://opinion.huanqiu.com/article/9CaKrnKp1ar adresinden alındı.

Qi, T . & Wenji, L. (2018, Ekim 26). Xiangshan Forum Li Shaoxian: The biggest challenge for security in the Middle East is the collapse of the original balance order. *The Paper*. https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_2568699 adresinden alındı.

Shaoxian, L. (2017, Haziran 28). The century-old structure collapsed in the Middle East now. *Ifeng News*. http://news.ifeng.com/c/7faftmkpx2T adresinden alındı.

Sheng, Z. (2019, Aralık 2). Security governance in the Middle East requires multilateralism. *People's Daily*. http://www.chinanews.com/gj/2019/12-02/9022226.shtml adresinden alındı.

Shichun, W. (2020, Ocak 3). Iran confirms Suleimani's death, vows revenge. *Guancha*. https://www.guancha.cn/internation/2020_01_03_530348.shtml adresinden alındı.

Tutan, U. (2019/2020). Political- Economic Configuration of Global Power System from 18th Century up Until Today: A Historical Overview of the Belt and Road Initiative. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(1), 39-50.

Weijian, L. (2019). New Changes of Middle East Security Situation and China's Participation in Regional Security Governance. *West Asia and African*, (6).

Xinli, Z. & Xiaomin, Z. (2001). Twin Pillar Policy: American Persian Gulf Policy between 1969 and 1979. *World History*, (4), 22-29.

Yi, W. (2019/2020). Starting a New Journey for High-Quality Development of the Belt and Road. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(1), 30-37.

Zhongmin, L. (2020, Ocak 10). The deep crisis behind the chaos in the Middle East. *Guangming Daily*. http://epaper.gmw.cn/gmrb/html/2020-01/10/nw.D110000gmrb_20200110_3-12.htm adresinden alındı.

Avrasya'da Ayrılıkçı Hareketlerin Jeopolitiği

EMİN GÜRSES

Prof. Dr.
Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Sakarya Üniversitesi ve Yeditepe Üniversitesi

Gürses, Rize'de doğdu. Rize Lisesi'nden mezun olduktan sonra Eğitim Enstitüsü (1975-1977), Marmara Üniversitesi (1980-1984), Hammersmith &West London College (1985-1987), Kuzey Londra Politeknik (1988-1989) ve Londra Üniversitesi'nde (1990-1991- SOAS, Birkbeck College ve LSE) Boğaziçi Üniversitesi (1991-1995), L.S.E (1992-1994) siyaset bilimi, gelişme ekonomisi ve uluslararası ilişkiler dallarında lisans, yüksek lisans ve doktora öğrenimi gören Gürses, 1997-1998 akademik dönemlerinde İstanbul Üniversitesi SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora dersleri verdi. 1998-1999 akademik yılından bu yana ise Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde ve Yeditepe Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Makaleleri arasında; 'Uluslararası İlişkilerde Paradigmalar'; 'Avrasya'da Jeopolitik Rekabet'; 'The Rise and Fall of Violent Kurdish Nationalism in Turkey', 'NATO ve Büyük Ortadoğu Projesi'; 'MacKinderci Jeopolitik', 'ABD Dış Politikasında Realizm ve İdealizm' basılmıştır. Kitapları arasında, Milliyetçi Hareketler ve Uluslararası Sistem; Ayrılıkçı Terörün Anatomisi: IRA, ETA, PKK; İnsan Hakları Diplomasisi; Yeni Ortadoğu Haritası; Uluslararası İlişkiler: Teori-Pratik; mevcuttur.

ÖZ

Tarihsel olarak global hegemonya mücadelesinde, coğrafi güç merkezlerinin belirli dönemlerde yer değiştirdiği görülmüştür. 15. ve 16. yüzyıllarda deniz ticareti ve deniz gücü dünya çekim merkezini Batı coğrafyasına taşımış ve Asya durgunluk dönemine girmişti. Gücün bir bölgeden başka bir bölgeye geçişi üretimin-ticaretin ya da ticaret yollarının kontrolünün el değiştirmesiyle doğrudan bağlantılı olduğu görülmüştür. 20. yüzyılın son çeyreğinde dünya ekonomisindeki dinamizm, yeniden Asya'ya doğru bir kayış göstermiş, Batı merkezli güçlerin, bu gelişmenin önünü kesmeye çalıştıkları dikkati çekmiştir. Güç merkezinin Asya coğrafyasına kaymasının engellenmesi için sürdürülen yoğun çaba, 20. yüzyılın son çeyreği ve 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Avrasya coğrafyasında yoğun bir rekabete dönüşmüştür. Bu rekabette taraf olan güçler kendi konumlarını korumak ve rakiplerin önünü kesmek için öne çıkma potansiyeli yüksek olan ülkelerin iç işlerine değişik biçimlerde müdahalede bulunma çabaları olarak yıkıcı faaliyetleri (subversive activities) öne çıkarmışlardır. Benzer yıkıcı faaliyetlere karşı direnebilen güçler yeni kurulacak olan uluslararası sistemde kendilerine etkin bir yer edilebileceklerdir. Günümüzde en önemli yıkıcı faaliyetlerden biri olarak olarak öne çıktığı görülen ayrılıkçı hareketlerin yarattığı istikrarsızlık, hegemon güçlerce rakiplerin sistemdeki hegemonya yarışından dışlanmasının önünü açmak için kullanılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrasya, hegemonya mücadelesi, jeopolitik, uluslararası sistem, yıkıcı faaliyetler.

FARKLI SÜREÇLERDE DEĞİŞİK BOYUTLARDA yaşanan global hegemonya mücadelesinde, bir coğrafyada yer alan devlet ya da devlet gruplarının gücü/kontrolü kaybetmesi, bu gücün/kontrolün çoğunlukla diğer bir devletin/devletler grubunun bulunduğu coğrafyanın etki alanına girmesine yol açmıştır. Gücün bir coğrafyadan başka bir coğrafyaya kaymasının temelinde üretimin-ticaretin ya da ticari yolların kontrolünün el değiştirmesi yatmaktadır. Üretimi/ticareti ya da ticari yolların kontrolünü elde tutan coğrafi birimlerde yer alan ülkeler, dünya sisteminde liderliği de ellerine geçirmişlerdir. Bu hegemonya mücadelesinde Doğu'nun gücünü kaybetmesi sonucu 14. yüzyıl sonlarında bu gücün Batı'ya kaymasına doğru bir süreç gözlenmişti. 15. ve 16. yüzyıllarla birlikte deniz gücü, deniz ticareti dünya çekim merkezini batıya taşımış ve Asya durgunluk dönemine girmişti. İbn-i Haldun'un 14. yüzyılda yaptığı tanımlamasına benzer bir yükseliş ve düşüş yaşanmış ve hegemonya yarışında bir gücün bıraktığı boşluğu başka bir güç doldurmuştu (Haldun, 1990).[1] Prof. P. Kennedy bu yaklaşıma benzer bir görüşü 20. yüzyıldaki gelişmeleri gözlemleyerek ileri sürmüş ve rekabet sonucu bir hegemon gücün başka bir güce yerini bırakma eğilimi gösterdiğini ileri sürmüştü (Kennedy, 1989). Abu-Lughod'a göre ise Doğu'nun gerilemesiyle birlikte Batı'nın yükselişinin yolu açılmış, 17. yüzyılda Merkezi

1 Bazı sosyologlarca sosyolojinin öncüsü ve tarih felsefesinin kurucusu sayılan İbn-i Haldun (1332-1404), toplumların-devletlerin yükselişi ve çöküşü üzerine düşünceleriyle bu konuda 20. yüzyılda teoriler geliştiren bir çok akademisyenin araştırmalarına ışık tutmuştur. Ayrıca süreç için bkz., Gills & Frank, 1996a; Frank, 1978.

Asya-Anadolu-Akdeniz hattı, dünya sistemindeki merkeziliğini Batı'ya kaptırmış ve Merkezi Asya durgunluğa terkedilmişti (Abu-Lughod, 1989:338).[2]

20. yüzyılın son çeyreğinde, dünyadaki stratejik kaynakların yer aldığı coğrafi alanların kontrolü için sürdürülen askeri-siyasi ekonomik rekabette, Avrasya jeopolitik rekabet alanlarının ortaya çıkmasıyla yeni bir süreç başlamıştır.

20. yüzyılın son çeyreğinde dünya ekonomisindeki dinamizm Asya'ya doğru bir kayış göstermiş (Dicken, 1998:68; Hoge Jr., 2004) batı yarımkürede Amerika Birleşik Devletleri-İngiltere; Avrupa coğrafyasında Almanya; Batı Asya'da Rusya Federasyonu, Doğu Asya'da Çin merkezli güç merkezleri yapılanması öne çıkmıştır (Schaffer, 1998; Pant, 2004; Achcar, 2004; "Russia/China/India Axis", 2005:8). 2. Dünya Savaşı sonrası yaşanan Soğuk Savaş döneminde belirli coğrafyalarda hegemon güç olarak en önemli mali yarar sağlayan ülke olan ABD ve seçkin müttefikleri (İngiltere, İsrail gibi) hegemonyasını kaybetmemek için yeni politikalar geliştirmeye çalışmaktadır. 1992 tarihli Pentagon raporunda da bir risk olarak gösterildiği gibi alternatif güç merkezlerinin ortaya çıkmasından endişe edildiği görülmekte ve ABD stratejisinin gelecekte potansiyel global rakip olabileceklerin ortaya çıkmasını engellemeye odaklanmasının gerekliliği ifade edilmektedir (Tyler, 1992; The New York Times, 1992). ABD'ye ekonomik alanda alternatif olabilecek ülkelerin özellikle enerji kaynaklarının ve taşınma yollarının bulunduğu coğrafyalarda etkinlik sağlama çabalarında yıkıcı faaliyetlere ve özellikle ayrılıkçı grupların kışkırtılmalarına açık ya da örtülü destek verme çabaları öne çıkmıştır.

Jeopolitik Rekabetin Boyutları

20. yüzyıl başlarında coğrafya ve politika arasındaki ilişkiyle yakından ilgilenen Batı emperyal anlayışıydı (Hudson, 1977). Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği merkezli bir yapılanmanın dünyadaki stratejik kaynaklar ve coğrafyalar üzerindeki kontrol mücadelesi söz konusuydu. Soğuk Savaş döneminde bu iki devletin kontrol ettiği ana coğrafyalar iki temel birimin varlığını ifade etmekteydi (Cohen, 1973; Cohen, 1992). Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Moskova kendi coğrafi alanının kontrolünde zorluklarla karşılaşmış ve bu coğrafya ABD'nin bölgesel jeopolitik alt birim alanına bitişik hale gelmiştir. Moskova'nın "Yakın Çevre"si, açılan yeni pazarlar üzerindeki yarış nedeniyle Washington'un da çıkar alanı içerisine girmiş ve ABD'nin de "Yakın Çevre"si haline gelmiştir. Bu gelişme, yoğun bir global jeopolitik rekabet sürecinin önünü açmıştır.

20. yüzyılın son çeyreğinde, dünyadaki stratejik kaynakların yer aldığı coğrafi alanların kontrolü için sürdürülen askeri-siyasi-ekonomik rekabette, Avrasya jeopolitik rekabet alanlarının ortaya çıkmasıyla yeni bir süreç başlamıştır. Jeopolitik tartışmalar büyük oranda, Soğuk Savaş döneminde özellikle ABD ve Sovyetler Birliği'nin dünyadaki stratejik kaynaklar üzerindeki kontrolü konusundaki jeopolitik rekabeti anlatmaktaydı (Mamadough, 2000; Taylor, 1993:330; Tuathail, Dalby & Routledge, 1998; O'Sullivan, 1986).[3]

2 Ayrıca bkz., Frank, 1990

3 Coğrafya ve politika arasındaki ilişki konusunda farklı bir yaklaşım için bkz., O'Loughlin, 2000.

21. yüzyılın ilk çeyreğinde ise, Avrasya coğrafyasında ortaya çıkan yeni gelişmeler bu coğrafyadaki jeopolitik rekabetin yükselmesine yol açmıştır. Bu coğrafyanın kontrolü konusundaki rekabette var olmak ve jeopolitik alanları kontrol etmek isteyen devletler bu süreçte hangi yöntemlerin kullanılması gerektiği ve bunların öncelikleri konusunda yoğun bir arayış içerisine girmişlerdir. Yine özellikle Avrasya coğrafyasında ortaya çıkan bu siyasi belirsizlik süreçlerini bir fırsat olarak gören bazı ayrılıkçı liderlerin uluslararası destek bulmak amacıyla harekete geçmeleri dikkati çekmiştir.

Avrasya'yı dar anlamda birkaç Orta Asya ve çevresindeki ülkelerle sınırlamaya çalışan bazı görüşlere rağmen, Çin ile Ukrayna-Romanya-Macaristan arasındaki bölgeyi Avrasya içerisine alan araştırmalar da mevcuttur (Abu-Lughod, 1989:343-345; Hambly, 1969:xi; Adshead, 1993:3). Bu görüşler Avrasya coğrafyasını dünya tarihindeki işlevi itibarıyla tanımlamaktadırlar. Gills ve Frank (1996b: 86) ise Avrasya'yı dünya sistemindeki rolü itibarıyla Çin, Hindistan, Pers İmparatorluğu ve Roma İmparatorluğu coğrafyası ile birlikte ele almışlardır. Gerçekte, dünya sistemindeki tarihsel işlevi göz önünde bulundurulduğunda Avrasya'nın çerçevesi olarak Çin-Hindistan-Rusya Federasyonu-Türkiye hattı içindeki coğrafyanın göz önüne alınması uygun olacaktır.

Mart 2000'de Güney Asya'yı ziyaret eden dönemin ABD Devlet Başkanı B. Clinton, ziyaretinden önce yaptığı açıklamada bölgenin gelecek 50 yılda dünyanın en yüksek ekonomik potansiyeline sahip olacağını açıklamıştı (L. A. Times, 2000).[4] Çin gibi ülkelere karşı insan hakları ve demokrasi üzerinden baskı kurma faaliyetleri sürdürülürken, Prof. J. K. Galbraith (1999: 15) "Çin'de Batı türü bir demokrasi yoktur, fakat Çin 1 milyardan fazla insanın temel ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir" diyordu.

Dönemin ABD Başkanı Jimmy Carter'ın (1977-1981) Ulusal Güvenlik Danışmanı Z. Brzezinski (1997a: 23), Rusya ve Çin gibi ülkeleri Amerikan hegemonyasına karşı tehdit olarak görmektedir. Rusya ve Çin'in Avrasya'da potansiyel rakip olarak görüldüğü sıkça ifade edilmektedir (Achcar, 1998:103).

Merkezi hegemon ülke(ler), büyük bir oranda hakimiyet kurdukları uluslararası sistemde, eğer bir ayrılıkçı hareket istikrarı tehdit etmiyorsa, belirli bölgelerde ulusal sınırların kendi çıkarlarına uygun olarak yeniden çizilmesine göz yumabilmektedirler.

Soğuk Savaş sonrası yeni ortaya çıkan Türkmenistan ve Kazakistan coğrafyalarındaki gaz ve petrol rezervleri üzerinde etkinlik sağlamada zorlukla karşılaşan ABD, özellikle ABD'deki 11 Eylül 2001 saldırısı sonrasında, Hazar havzasındaki kaynaklarının Rusya üzerinden batıya, Çin üzerinden doğuya, İran üzerinden güneye, kendisi dışlanarak taşınmasını engelleme çabası içerisine girmişti.[5]

ABD, bu hedefe yönelik olarak, 20. yüzyılın son çeyreğine damgasını vuran bir strateji uygulamış ve ayrılıkçı-etnik-dinsel kart kullanarak Avrasya'da belirli alanların kontrolünü ele geçirmeyi amaçlamıştır. Washington yönetiminin jeopolitik sorunlarını çözümleme sürecinde "kontrollü" istikrarsızlığa başvurduğu; bunu he-

4 ABD eski Dışişleri Bakanı James Baker da bu coğrafyayı dünyanın en dinamik bölgesi olarak nitelendirmektedir. bkz., "Baker to Talk", 1996.

5 Alternatif boru hatları konusunda bkz., Amirahmadi, 2000; Miles, 1999.

gemonyasını sürdürme çabası önündeki engelleri kaldırmakta kullandığı ve bu amaçla doğrudan (askeri v.s.) ya da dolaylı (ayrılıkçı grupları v.s. kullanılarak) müdahalelerde bulunduğu; gerekli olduğunda iç istikrarsızlıkları müdahalede bir meşruiyet sağlama bahanesi olarak kullandığı bilinmektedir (Escobar, 2002).[6]

Soğuk Savaş sonrası, toplumsal ve uluslararası sistemde meydana gelen belirsizlikler, bazı ayrılıkçı-etnik grup liderleri tarafından toplumsal mobilizasyonu sağlamak için bir fırsat ve eğer mümkünse uluslararası destek sağlayarak kendi devletlerini kurabilecekleri bir ortamın varlığı olarak görülmüştür.

Merkezi hegemon ülke(ler), büyük bir oranda hakimiyet kurdukları uluslararası sistemde, eğer bir ayrılıkçı hareket istikrarı tehdit etmiyorsa, belirli bölgelerde ulusal sınırların kendi çıkarlarına uygun olarak yeniden çizilmesine göz yumabilmektedirler. Burada esas amaç, var olan (ya da potansiyel) pazarın kontrolünü ele geçirmek veya hisse kapmak için bir faaliyet içerisine girmektir.

Deneyimler göstermektedir ki, ayrılıkçı-etnik hareketler nedeniyle meydana gelen ayrılıkçı etnik anlaşmazlıkların/sürtüşmelerin yarattığı istikrarsız ortam, hegemon ülke ve müttefiklerinin ekonomik, stratejik vs. çıkarlarını ulusal ve uluslararası düzeyde tehdit ederse, bu ülkeler doğrudan ya da dolaylı müdahale etmek için uygun ortam kollarlar. Eğer müdahale, arzu edilen sonuca ulaşmada olumlu bir katkı yapabilecekse böyle bir müdahale kaçınılmaz olabilmektedir (Touval, 1992:272; Daalder, 1996).

Ayrılıkçı-etnik hareketler, genellikle hesaplanmış ekonomik, siyasi nedenlere dayanarak dış devletlerin müdahalesini davet ederler. Artan iletişim imkânlarını kullanarak, desteklerini alabileceklerini düşündükleri hükümet ve hükümet dışı örgütlerin dikkatlerini çekmeyi amaçlarlar (Premdas, 1991:13).

Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasından sonra, bu coğrafyada ABD hegemonyasının önündeki engeller azalmış ve Washington hegemonya için rekabet eden diğer ülkeleri dışlama yoluna gitmiştir. Frank ve Jaber'e (1991: 46) göre, Ortadoğu'ya ABD ve onun müttefiklerinin müdahalesi, zengin petrol yataklarının bulunduğu bölgelerde ABD hegemonyasını korumayı ve sürdürmeyi amaçlamaktaydı. Bu bölge dünyanın en önemli petrol yataklarını barındırmakta ve buradaki ülkelerin gelirleri batı ülkelerinin ekonomileri için büyük bir önem arz etmekteydi (MEED, 1985: 39).[7]

Böyle bir bölgenin kontrolü uluslararası hegemonyanın devam ettirilmesi için elzemdi. Ortadoğu'da petrol üreten bazı ülkeler, dünyanın en önemli silah alıcısı olarak savunma hizmetleri ve malzemelerini yine çoğunlukla batılı pazarlardan sağlamaktadır (Anderson & Rashidian, 1991:55-71; Smith, 1990:13-15; Wright, 2003). Ortadoğu'daki ülkelerin gelecek yıllarda silahlanmaya milyarlarca dolar harcayacakları gerçeği, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle zor durumda kalan batılı savunma sanayilerine ve dolayısıyla ekonomilerine sağlayacağı katkıyı göstermesi açısından önemlidir (MEED, 1995a:12; MEED, 1995b:5).[8]

---

6 Vidal,"11 Eylül böyle bir meşruiyet sürecinin başlangıcı olarak da görülebilir" diyor. Bkz., Vidal, 2002.

7 Almanya'nın İran ve Suudi Arabistan'a ihracatı yıllık 3 milyar dolara ulaşmıştı. Bkz., MEED, 1984: 62. 1980'den 1984 ortalarına kadar, Fransa'nın Irak'a silah satışı 5 milyar dolara ulaşmıştı. Bkz., İsmael, 1986: 194. İran ile Irak arasında 8 yıl süren savaş sırasında Irak silah alımlarına 178 milyar dolar harcadı. İran'ın silah harcamaları ise 81 milyar dolar olmuştur. ABD ve İngiltere, Irak'a silah satışında lider ülkelerdi. Bkz., Gibson, 1990: 8-9.

8 Körfez Savaşı sonrası 1993 yılında ABD'nin en büyük silah satışı anlaşması Suudi Arabistan ve Kuveyt ile olmuştur. Suudi Arabistan McDonnel Douglas şirketinden 9.5 milyar dolar tutarında savaş uçağı sipariş etmiştir. Kuveyt ise General Dynamics firmasıyla 2.2 milyar dolarlık savaş tankı satın alma anlaşması yapmıştır. bkz., Johar & Bahgat, 1995:180.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin bir rakip olmaktan çıkması ile ABD'nin Irak'a müdahalesi karşısında önemli bir engel kalmamıştır. ABD, toplumsal, bölgesel ve uluslararası bazı müttefiklerinin desteğiyle hegemonyasını devam ettirmeyi başarmış, gerekli gördüğünde ayrılıkçı-etnik grupları destekleyerek Kuzey Irak'ta olduğu gibi, bir Kürt bölgesi yaratabilmiştir. Washington bunu yaparken, toplumsal ve uluslararası konularda ne tür bir seçim yapılması gerektiğine ekonomik, askeri ve jeopolitik hesapları göz önüne alarak karar vermiştir. Fakat, yerel, bölgesel ve uluslararası faktörler ABD'nin istediği türden bir yapılanmanın oluşturulmasının önünde engeller oluşturmuştur (Beşikçi, 1990:189).

Ayrılıkçılığın Çıkmazı

20. yüzyılın sonlarında yükselen ayrılıkçı-etnik hareketler göstermiştir ki; toplumsal, bölgesel ya da uluslararası sistemdeki bunalımlar, ayrılıkçı liderler açısından iç ve dış destekleri organize ederek kendi yararına kullanmak için uygun bir ortam sağlamıştır (Heraklides, 1992:40-42). Soğuk Savaş'tan sonra bazı devletler ve örgütler, azınlıkların insan haklarının savunulmasıyla daha önceleri tanık olunmayan bir yoğunlukla ilgilenmeye başladılar. Bu devlet ve örgütler, bu konunun, özellikle Avrasya coğrafyasında kendileri için yaratabileceği imkânları değerlendirebilmek için yoğun bir çaba içerisine girdiler (Malek, 1989). Körfez Savaşı sonrasında olduğu gibi, bu coğrafyada yaşanan gelişmeler birçok ayrılıkçı-etnik hareketlerin uluslararası platformlara taşınmasına yol açtı (Gunter, 1993:313; Freedman, 1991:201-202; Bölük-başı, 1991; The Times,1991; International Herald Tribune, 1991; The Sunday Times, 1991; Newsweek, 1991). Uluslararası barış ve güvenliğe katkı iddiasıyla alınan Birleşmiş Milletler'in 688 sayılı kararı (5 Nisan 1991'de kabul edildi.) insan haklarını ciddi bir şekilde ihlal eden devletlerin içişlerine müdahale etmenin önünü de açmıştır (Moynihan, 1993:67-68). Bu gelişmeyi bir fırsat olarak değerlendiren ayrılıkçı-etnik hareket liderleri kültürel, dilsel, etnik vs. kimliğin korunması veya otonomi, federasyon vs. gibi taleplerini yükseltmeye başladılar. İçinde bulunulan coğrafyanın oluşturduğu koşullar ise, amaca varmak için şiddeti en önemli yol olarak seçme eğilimindeki grupların şiddet çıkmazı tuzağına düşmelerinin de önünü açmıştır.

Ayrılıkçı-etnik bir hareketin gelişmekte olan "çevre" bir ülkede baş göstermesi durumunda, merkezi ülkelerden bazıları çözüm için aracı olmayı veya kendi çözümlerini dayatmayı denemişlerdir. Ekonomik ve askeri alandaki güç eşitsizliği merkezi ülkelerin lehine bir sonucun dayatılmasını kolaylaştırabilmektedir. Bu durum birçok ayrılıkçı-etnik hareketler, yerel, bölgesel, uluslararası ekonomik, stratejik nedenlerle yine yerel, bölgesel ve büyük güçlerin bir rekabeti ya da işbirliği çerçevesinde şekillenmiştir (Nagel, 1993:103,108,110; Entessar, 1984).

21. yüzyılın ilk çeyreğinde, ayrılıkçı-etnik hareketlerin en yoğun olarak kullanılmaya çalışıldığı bölge, Batı'nın jeopolitik açıdan öncelik verdiği Avrasya coğrafyası olmuştur.

21. yüzyılın ilk çeyreğinde, ayrılıkçı-etnik hareketlerin en yoğun olarak kullanılmaya çalışıldığı bölge, Batı'nın jeopolitik açıdan öncelik verdiği Avrasya coğrafyası olmuştur.

Seçkin devletler dayanışması gösteren Batı, kendi çıkarlarına uygun olarak ayrılıkçı-etnik gelişmelere dolaylı veya dolaysız müdahale etmekten geri kalmamıştır.[9]

9 Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Washington'un Yugoslavya'daki çatışmalarda takındığı tutum konusunda, 1930 yılından bu yana ABD'nin ilk defa bir Avrupa bunalımından bilinçli olarak uzak kaldığını ve kendi çıkarlarının değiştiğini ifade etmiştir. bkz., Binder, 1992.

2013 senesinde Sinciang Uygur Özerk Bölgesi Lukin Kasabasında ayrılıkçı hareketlerin polis karakoluna düzenledikleri terör eylemi. (Xinhua)

Touval'a (1992: 272) göre, uluslararası güçler, bu koşullara uygun düşmediğinden birçok anlaşmazlığa çözüm bulmak için önemli bir adım atmamışlardır. Clinton'un ulusal güvenlik danışmanı Anthony Lake (1994), Irak, Bosna, Somali, Ruanda'ya müdahale söz konusu olunca şöyle diyordu; "Açık olalım. Barışı koruma Amerikan dış politikasının ya da savunma politikalarının merkezinde değildir. Silahlı kuvvetlerimizin esas misyonu barış operasyonlarını organize etmek değil fakat savaşları kazanmaktır."

1991-1995 yılları arası Washington, Yugoslavya sorunundan uzak durmayı ve bunu Avrupa ülkelerine bırakmayı yeğledi. 1995 ortalarında Clinton yönetimi konunun NATO'nun Avrupa'daki yeni rolü yani geniş Avrupa coğrafyasındaki etkinliğinin ve saygınlığının sarsılacağı endişesiyle Balkanlardaki gelişmelere müdahale etmeye karar verdi (Art, 1998/1999:108-109; Holbrooke, 1998:356-360). NATO'nun, Rusya'yı dışarıda, Almanya'yı kontrol altında, ABD'yi de Avrupa'da tutmak çabasının bir sonucu olarak hareket ettiği söylenebilir.

Doğu Timor Denizi'nde bulunan doğalgaz kaynakları nedeniyle, Avustralya ve Batılı şirketlerin bölgeye ilgisi artmış, kışkırtılan istikrarsızlığın kontrol altına alınabilmesi için BM barış gücü oluşturularak müdahale edilmiş ve Doğu Timor'un bağımsızlığı Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmişti (Nelson, 1991; Glassman, 2003:272; Anderson, 2006:63-67; Schofield, 2005:262-277; Cotton, 2005; Pietsch, 2010; Dickens, 2001).

İngiltere'nin (Birleşik Krallık) Kuzey İrlanda bölgesindeki IRA (İrlanda Cumhuriyetçi Ordusu), İspanya'nın Bask bölgesindeki ETA (Bask Ülkesi ve Özgürlük) gibi ayrılıkçı-etnik hareketler Batılı gelişmiş ülkelerden müsamaha görmemişlerdir. Bu ülkelerde çözüm için Londra ve Madrid'in taleplerine öncelik verilirken, Ortadoğu'da ise batılı emperyal merkezlerin bölgesel ve uluslararası gelişmelerden kendileri yararına sonuçlar çıkarmaya çalışan bazı ayrılıkçı grupları "piyon" olarak kullanmaya devam ettiği görülmüştür (Hiltermann, 1992:620-622).[10]

Suriye'de de ABD'nin PKK bağlantılı YPG (Halk Koruma Birlikleri) gibi gruplara verdiği destek bilinmektedir (Reuters, 2019). Geçmişte de benzer gelişmeler olmuş, Molla Mustafa Barzani 1962 yılında, New York Times'a verdiği bir demeçte, "Amerika bize askeri yardım versin, otonom bir bölge olalım, sonra biz sizin Ortadoğu'da sadık bir ortağınız oluruz" diyordu (Sharef, 2014:138).

Ayrılıkçı hareketlere açık veya örtülü verilen destekler belirli koşullara bağlanmış, bu durum bazı ayrılıkçı hareketleri bulundukları coğrafyadaki olumsuz gelişmelere karşı son derece zayıf kılmıştır (Smith, 1981:198-199).

10 PKK lideri Öcalan'a göre İran ve Irak arasındaki savaş, bölgedeki toplumsal ve ulusal hareketler için uygun bir ortam yaratmıştır. bkz., Öcalan, 1992: 296. Ayrıca bkz., Olson, 1992.

ABD, bazı grupları, Batı pazarlarının istikrarı için son derece önemli olan enerji kaynaklarının kontrolü için kurmak istediği yeni bölgesel düzene tehdit olarak görmüş, bu grupların oluşturduğu tehdidi önlemeyi yine bölgesel işbirliği ile başarabilmiştir (Freedman, 1991:205,208). Fakat ABD, hegemon konumuna karşın, bir dönem Türkiye'nin işbirliğini sağlayamamış, Irak üzerindeki planlarını uygulamak konusunda engellerle karşılaşmıştı (Hashim, 1995:47-49; Reich, 1991).

ABD'nin doğrudan ya da dolaylı da olsa Sinciang Uygur Özerk Bölgesi'ne yönelik ayrılıkçı talepleri desteklediği, Uygurlar üzerinden kışkırtmalara başvurduğu, ABD'de Uygur Amerikan Derneği'ni ve Sürgünde Doğu Türkistan Hükümeti adlı organizasyonu desteklediği bilinmektedir.

Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'taki Kürt ayaklanması Bağdat rejimini istikrarsızlaştırmak amacıyla cesaretlendirilmiş, fakat ABD, İran'ın bölgedeki İslamcı etkisinden çekindiği için bütünlüğü bozulmuş bir Irak yerine merkezi bir Irak devletini tercih etmiştir (Frank & Jaber, 1991:59-61; Gurr, 1993:22, dipnot 20; Muzaffar, 1993:77-96). Ayrılıkçı-etnik Kürt milliyetçiliği bir yandan bölgesel devletlerin toprak bütünlüğünü tehdit ederken, diğer taraftan onların diplomatik ve askeri müdahalelerini de beraberinde getirmiştir. Türkiye, Kuzey Irak'taki ve Suriye'deki gelişmelere askeri olarak müdahale etmiştir. İran da bölgedeki gelişmelerin kendisini etkileyeceğini görerek bölgedeki gelişmelere müdahil olmuştur. Ankara, ülke çıkarları açısından gerekli gördüğünde Iraklı ve Suriyeli temsilcilerle görüşmelere devam etmiştir (Azadi, 1992; Milliyet, 1994).

ABD'nin Sinciang Uygur Özerk Bölgesi'ne (Doğu Türkistan) önem vermesinin jeopolitik hedefleri vardır. Sinciang Uygur Özerk Bölgesi Çin'in Pakistan'a ve dolayısıyla Hint Okyanusu'na açılan en önemli kapısıdır. 1970'li yıllarda, Pakistan'ın karşısında Hindistan'ın ABD-İngiltere hattı tarafından tercih edilmesi ve Hindistan'a nükleer silah teknolojisi sağlanması sonrası, Pakistan ve Çin yakınlaşması başlamıştı. Çin'in Hint Okyanusu kapısının engellenmesinin, Sinciang bölgesinin Çin'den koparılmasıyla ya da karışıklığın sürekli kılınmasıyla sağlanabileceği hesabı yapılmaktadır.

Çin-Pakistan yakınlaşması bölgede ABD-İngiltere müttefiki olan Hindistan'ın dengelenmesini sağlarken (Malik, 2011:3-5), Çin açısından Sinciang bölgesinin özellikle Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarına ulaşımda önemli bir coğrafya olduğu da dikkate alınmalıdır (Van Wie Davis, 2008:9). Kazakistan ve Sinciang Uygur Özerk Bölgesi'nden geçen 935 kilometrelik boru hattı Aralık 2005'te tamamlanmıştı (Raballand & Genté, 2008:16). ABD'nin doğrudan ya da dolaylı da olsa Sinciang Uygur Özerk Bölgesi'ne yönelik ayrılıkçı talepleri desteklediği, Uygurlar üzerinden kışkırtmalara başvurduğu, ABD'de Uygur Amerikan Derneği'ni ve Sürgünde Doğu Türkistan Hükümeti adlı organizasyonu desteklediği bilinmektedir. ABD Kongresince desteklenen, Amerikan türü demokrasilerin yaygınlaştırılması için 1983'te kurulan, kurucuları arasında dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan'ın (1981-1989) bulunduğu Ulusal Demokrasi Vakfı'nın (The National Endowment for Democracy) Uygur İnsan Hakları Projesi adlı yapılanmaya yardımcı olduğu bilinmektedir. Bir dönem Sovyetler Birliği'ne karşı propaganda için kurulan Özgür Avrupa Radyosu'nun (RFE) bir uzantısı olan Radio Free Asia ile Londra merkezli Uluslararası Af Örgütü

Çin ve Orta Asya bölgeleri boru hattı, demiryolu ve ulaştırma koridorunu gösteren harita.

(Amnesty International) ve ABD merkezli İnsan Hakları kuruluşu olan Human Rights Watch'un enformasyon yayma konusunda ayrılıkçıları desteklediği bilinmektedir (Debata, 2010:55-73; Millward, 2004:22-28).

ABD ve genel olarak Batı, Çin'in ekonomik olarak alternatif bir güç merkezi olmasının önünü kesmek için Sinciang bölgesinde karışıklık çıkarma faaliyetinin yanı sıra Çin'e devredilen ticaret merkezi Hong Kong'un da Pekin ile ilişkilerinin bozulması ve eskiden olduğu gibi İngiltere merkezli Batı sermayesinin operasyon merkezi görevini sürdürmesini güvence altına almak için bölgedeki toplumsal kışkırtmalara destek vermeye devam etmiştir.

ABD ve müttefikleri, Kuzey Kafkasya'da Çeçenistan üzerinden geçen boru hattı ile Hazar bölgesinin yeraltı kaynaklarının Rusya üzerinden Batı pazarlarına taşınmasını, bölgede kargaşa yaratarak engellemeyi amaçlamışlardı (Brzezinski, 1997b:140). Zbigniew Brzezinski (1997c: 57), ABD'nin Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattını desteklemesi gerektiğini, bunun Amerika'nın yararına olduğunu ifade etmekteydi.

Washington yönetimi, Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye üzerinden geçirilecek boru hattıyla enerji kaynaklarını kontrol altına almayı hesaplarken, NATO'nun Gürcistan ve Azerbaycan'a kadar uzanması tamamlandığında enerji kaynaklarının askeri güvenliği de sağlanmış olacaktı. Diğer taraftan ise Rusya Federasyonu'na karşı yeni bir çevreleme politikası da gündeme gelecekti. 20.Yüzyılın ilk çeyreğinde İngiltere (Birleşik Krallık), Rusya'ya karşı bir set oluşturmak amacıyla Bolşevik Rusya'nın güneye doğru etki alanını genişletmesinden korkuyordu. Halford Mackinder İngiliz imparatorluğunun geleceği konusunda endişelenmiş, imparatorluğun korunabilmesi için çare üretme peşinde koşmuştur (Blouet, 2004:328). Bunun için Hazar-Kafkasya bölgesinin bir bariyer olarak önemi vurgulayan bir rapor da hazırlamıştı (O'hara&Heffernan, 2006:66). Hindistan da bu hatta, Londra açısından Rusya'ya karşı düşünülen bariyerin tamamlayıcı bir ayağı olarak görülüyordu (O'hara & Heffernan, 2006:67).

Eski ABD dışişleri bakanlarından Henry Kissenger (1994: 814), "Diplomacy" adlı kitabında Mackinder'in Avrasya'nın jeopolitik kalbi olarak Rusya'yı göstermesine dikkat çekiyordu. 20. Yüzyılın son çeyreğinde ise, Z. Brzezinski ve Kissinger tarafından savunulan, Rusya'nın etrafında tampon devletler yaratarak etkinliğini sınırlamak, yaklaşımı uygulamaya konulmuştu (Lieven, 1999:309).

Uluslararası müdahaleler konusunda ABD öncülüğündeki koalisyonun kullandığı en önemli argüman insan hakları ve demokrasi kavramları olmuştur.

ABD'nin Ulusal İstihbarat Konsey'inde eski başkan yardımcısı olarak görev yapmış olan RAND araştırma kuruluşundan, Graham Fuller (1994: 130), Hazar-Karadeniz hattını Rusya'nın ekonomik çıkar alanı olarak tanımlanmış ve Rusya'nın yayılmasını engellemenin ABD'nin ulusal çıkarı olduğunu belirtmişti.

Prof. Dr. A. Davudoğlu (2001: 181) 'Stratejik Derinlik' adlı çalışmasında ise, "Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında Hazar Denizi konusunda Rusya karşısında gerçekleştirilecek bir işbirliği Türkiye'nin Orta Asya politikasının temel esaslarından biri olmak zorundadır" diye yazıyordu. Bu açıklama, Washington'un bu bölge ile ilgili planlarıyla uyumlu görünmekte ve Mackinder'in İngiliz emperyalizminin sürdürülebilmesi için yaklaşık 110 sene önce gösterdiği çabaya benzer bir açıklama olarak dikkati çekmekteydi.

Genişlemiş NATO ve Avrupa Birliği'nin ABD'nin benzer jeopolitik çıkarlarına hizmet edeceği hesap edilmişti (Brzezinski, 1997c: 53). Ukrayna'nın NATO'ya ve Avrupa Birliği'ne alınmasıyla, bu çaba önemli oranda başarılı olacaktı. Fakat Moskova'nın müdahalesiyle iki girişim de engellenmiştir.

ABD açısından Gürcistan, Türkiye-Azerbaycan hattında tamamlayıcı rol oynayacak bir ülke olarak görülmekteydi. Şevardnadze'nin Financial Times'a verdiği demeçte NATO'ya girme arzusunu açıklaması üzerine Rus Dışişleri Bakanlığı 26 Ekim 1999'da yaptığı bir açıklamada NATO'nun Kafkasya'ya doğru genişlemesinin Avrupa-Atlantik bölgesinde istikrara katkı yapmayacağı ifade edilmişti (RFE/RL News, 1999).

Merkezi devletler, bölgesel güçlerin işbirliğini sağlamaksızın kendi menfaatleri doğrultusunda bölgesel operasyonlarda bulunmaya ve bölgesel gelişmelere şekil vermeye tam anlamıyla muktedir değildir. İran ve Türkiye, gerektiğinde ABD'nin bölgedeki çıkarlarının (bölgenin Batı karşıtı İslamcı hareketlerden arındırılması) engellenmesinde önemli bir rol oynayabilmiştir.[11] Washington İran'ın bölgedeki etkisini azaltmak için bölgesel ve uluslararası çabalarını devam ettirmektedir. Steinbach'ın (1980: 27) da belirttiği gibi, bölgesel istikrarsızlık ile uluslararası menfaatler arasında doğrudan bir ilişki vardır. Hedef seçilen ülkenin ayrılıkçı hareketlerin şiddet eylemlerine karşı baskıcı bir tutum izlemeleri, sıkça insan hakları ihlallerini gündeme getirmekte ve çoğunlukla doğrudan veya dolaylı olarak uluslararası aktörlerin gelişmelere müdahil olmaları için bir bahane olarak öne çıkarılmaktadır.

11 1970'lerin sonlarından itibaren ABD açıkça Körfez bölgesinde etkisini sürdürmeye kararlı olduğunu belirtmiştir. Carter Doktrinine göre, petrol endüstrisi güvenceye alınmalıydı; bölge Sovyetler Birliği'nin etkisinden uzak tutulmalıydı; bölgedeki mutedil devletler korunmalıydı. Petrol faktörü ABD'nin bölge üzerindeki hükümranlık mücadelesini kaçınılmaz kılmaktadır. Bkz., Gowan, 1991:47-48. Johar & Bahgat'a göre, en büyük petrol tüketicisi olarak ABD'nin Körfez bölgesinden petrol sağlamasında açık ve kesin çıkarları vardır. Bu yüzden, Washington ABD'nin bölgedeki çıkarlarını tehdit edebilecek herhangi bir meydan okumaya izin vermeyecektir. Bkz., Johar & Bahgat, 1995:174. Tablo 2. Ayrıca bkz., Khashan & Harik, 1992: 154.

"İnsan Hakları" ve "Demokrasi" Dayatması

Uluslararası müdahaleler konusunda ABD öncülüğündeki koalisyonun kullandığı en önemli argüman insan hakları ve demokrasi kavramları olmuştur. Arap coğrafyasındaki ayaklanmalarda muhaliflere destek verirken de insan haklarını geliştirmek ve insanları otoriter rejimlerden kurtarmak amacı güttüklerini ifade ediyorlardı (Nixon, 2011). 1995'te ABD'nin Ulusal Güvenlik Konseyi direktörü Anthony Lake "Demokrasi için mücadele ediyoruz, çünkü demokrasi havuzu ne kadar geniş olursa, bizim güvenliğimiz ve refahımız o kadar büyük olur" diyordu (Ikenberry, 1999:60). Brzezinski (2004: 16) ise Ortadoğu'nun demokratikleştirilmesinde acele edilmemesi, aksi takdirde bir seçim olması durumunda Suudi Arabistan'da seçimi Usame bin Ladin'in kazanacağını söylüyordu.

Dünyanın değişik bölgelerinde, Batı'nın tarihsel gelişiminden farklı bir süreç yaşayan ülkelerde insan hakları konusunda değişik anlayışlar gelişmiştir. Afrika düşüncesinde insan hakları söz konusu olduğunda toplumsal ahengin, düzenin sürdürülmesine, korunmasına öncelik verilirken (Okere, 1984:145-146)[12], sanayi kapitalizminin gelişim süreci bazı batı toplumlarında çoğunlukla bireyci yaklaşımlara ağırlık veren bir anlayışın yerleşmesine yol açmıştır.

Geleneksel Çin anlayışına göre ortak hak ve sorumluluğa öncelik verilirken, bir dönemde ideolojilerine uygun olarak bu geleneğin yanısıra Çin'de, insanlığın kurtuluşunu amaçlayan, Batı'nın kullandığı argümanları emperyalist planların bir uzantısı olarak gören anlayış etkin olmuştur ("Notes on the Human", 1979:17-18).[13]

Çin, tarihsel deneyimlerin etkisiyle insan hakları kampanyasını genel olarak emperyalizme, hegemonyaya, sömürgeciliğe ve ırkçılığa karşı olduğu müddetçe desteklemektedir (Kim, 1979:161, 484-86, 493). İlahi otoriteye tabi olma anlayışının egemen olduğu İslam düşüncesinde ise bu anlamda toplumsal sorumluluk anlayışı, bireyci hesaplardan önce gelmektedir (Said, 1979:63-66; Khadduri, 1946:78-79).

Batı'nın kendi liberal enternasyonalizmine uygun olarak propagandasını yaptığı kendi insan hakları anlayışını meşrulaştırma çabası Habermas'ın da belirttiği gibi "ne tek ne de en iyi cevaptır" (Habermas & Rehg, 1998:169). Liberallere göre liberal rejimler insan haklarını korumak ve yurttaşların çıkarlarına hizmet etmek bakımından en uygun rejimlerdir. Fukuyama (1992), liberal devletin sivil ve siyasi en meşru devlet olduğunu ifade ederken, Kissinger (2001: 252) ise, dünya için en iyi ve akla en uygun seçimin, Amerikan tarzı bir ekonomik ve siyasal yapılanma olduğunu ifade etmektedir. İki yaklaşımda da kendi dışındaki ülkelerde ekonomik ve toplumsal koşullar ve uluslararası sistemin adil olmayan dayatmalarının ve yapılanmalarının dikkate alınmadığı görülmektedir. Kendi çıkarlarına uygun yapılanmaların vaaz edildiği görülmektedir. Bu düşünceden hareket edince; liberal demokrasilerin, liberalizmin her yerde uygulandığı bir dünya düzeni kurmak için her türlü çabayı göstermeleri gerektiği sonucu çıkmaktadır.

12 Afrika Birliği Örgütü'nün (OAU) insan hakları konusundaki Haziran 1981 tarihli Banjul Sözleşmesinde ise ailenin uyumlu gelişmesi, ulusal dayanışma, bağımsızlık gibi tanımlamalara öncelik verilmiştir.

13 Dönemin Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Zemin'in ABD ziyareti sırasındaki bir mülakatta kendisine, dönemin ABD Devlet Başkanı Clinton'un söylediği 'Çin insan hakları konusunda tarihin yanlış tarafındadır' sözü hatırlatılınca Zemin değişik ülkelerin değişik tarihi, kültürel geleneklere ve farklı ekonomik gelişme düzeyine sahip olduklarını, insan hakları konusundaki önerilerin söz konusu ülkenin koşullarına uyumlu olması gerektiğini belirtmiştir. bkz., www.pbs.org/newshour/bb/asia/july-dec97/china.

14 Bessis, "Batılılar için, evrensel ilkelerin, illede her noktada onlara benzeme tutkusu taşımaksızın da onlarla paylaşılabileceğini kavramalarının zamanı geldiğini…" ifade etmektedir. bkz. Bessis, 2000:34.

Bu yaklaşım "liberal emperyalizm" yorumuna açıktır; yani liberal kurumları yerleştirmek için güç de dahil her yöntemin haklı sayılması gibi tehlikeli bir sonuca götürür bizi (Miller, 2000).

Özellikle gelişmiş zengin batılı ülkelerin bazılarında insan hakları konusunda çalışan bir çok kişi evrensel ilkelerin ne olduğu konusunda kendi dışındaki argümanları dikkate almamaktadır.[14]

Azınlık hakları için verilen mücadele sonucunda elde edilebilecek bir başarı, bireylerin haklarını korumaya ağırlık vermek yerine bir etnik grubun haklarına önem verirse, bireyler kendilerini yeni bir baskıcı çevrede bulabilirler.

İnsan hakları konusundaki özgürlükler ve ihtiyaçlar üzerine yapılan tartışmalar ancak karşılıklı kabullenmelerle bir sonuca vardırılabilir (Frost, 1999:55; Shue, 1996:35). Bu tartışmaların başında, tarafların kendi önerilerini dayatma gibi bir çaba içerisine girmeleri süreci zorlaştırıcı rol oynayacaktır.

Gelişmiş batı ülkeleri kaynaklı dar anlamdaki insan hakları tanımlaması (temel ekonomik ihtiyaçlardan ziyade belirli bazı siyasi haklara öncelik veren) ve uygulaması gelişmekte olan çevre ülkelerde şüpheci yaklaşımların doğmasına haklı olarak yol açmaktadır (Habermas, 1998: 169). Bu tür tanımlama ve uygulamaların arkasında ne tür bir amaç yattığı sorgulanmaktadır. Liberal kapitalizmin uluslararasılaştırılma çabaları, birçok Batı dışı ülkede, ekonomik çıkmazlara, demokrasinin işleyişinde aksaklıklara ve insan hakları ihlallerinin daha da artmasına yol açmaktadır (Timur, 1999:243-244).

Yurttaşları için temel toplumsal, ekonomik, siyasal hakları sağlamakta başarısız olan yönetimler, kaçınılmaz olarak sonuçta kendilerini bir çıkmazda bulurlar. Artan ekonomik, toplumsal ve siyasal talepler "adalet" ve "düzen" arasında bir dengenin sağlanmasını zorlaştırabilir. Toplumsal temel ihtiyaç taleplerini karşılamakta zorlanan yönetimler, güç kullanarak toplumsal tepkileri bastırma girişiminde bulunabilir. Burada insan hakları konusu tartışmaya açılır. İnsan hakları, bireyin belli haklarının ihlal edilememesi anlamında güvenlik birimlerince uygulanabilecek şiddetin reddi, keyfi tutuklamaya karşı olmak ve işkenceye karşı olmanın yanısıra, siyasi görüşlerin serbestçe ifadesi ve örgütlenmesi, sömürüye karşı çıkmak, coğrafi olarak yer değiştirme hakkı, dernek/birlik kurma gibi hakları da içermektedir (Halliday, 1991; Beitz, 1979; O'Neil, 1991). Her bir hakkın tanımlanması konusunda tartışmaya katılan aktörler arasında anlaşmazlıklar mevcuttur. Fakat, zorluklara karşın, bu konularda anlaşmazlıklardan kurtulmak için herkesin ihlal edilemez haklarının olduğu konusunda, üzerinde anlaşmaya varılmış toplumsal ve uluslararası bazı normların oluşturulmasına ihtiyaç vardır (Linklater, 1990: 201).

Birçok ayrılıkçı hareket, kendi etnik gruplarına karşı insan hakları ihlali olduğu konusunda uluslararası düzeyde bazı hükümetlerin ve hükümet dışı örgütlerin dikkatlerini çekmeyi başarmışlardır. Kendilerinin farklı kimlikleri olduğunu ve bu yüzden merkezi otoritenin ayrımcı ve adaletsiz politikalarına maruz kaldıklarını iddia eden ayrılıkçı hareket liderlikleri, bu iddialarla taviz koparmak amacıyla bulundukları ülke hükümetlerine ambargo uygulanmasını da gündeme getirebilmişlerdir. Farklı dönemlerde, Türkiye, İran, Rusya Federasyonu, Çin gibi ülkeler bu tür dayatmalarla karşı karşıya kalmışlardır. Ambargo ya da yardım gündeme geldiğinde genelde demokrasi ve insan hakları konuları gerekçe olarak gösterilmektedir. E. Conteh-Morgan'a

(1990: 25) göre, ABD'nin dış yardım programı ne insan haklarını geliştirmiş ne de demokrasinin güçlendirilmesine yardımcı olmuştur.

Bir ülkede yönetim, iç ve dış ekonomik ve siyasal baskılar yüzünden tavizkâr bir tutum izleyebildiği gibi, baskıcı politikaları da gündeme getirebilmiştir. Bu ise var olan anlaşmazlıkların daha da karmaşık bir hal almasına yol açmıştır. Bazı ayrılıkçı hareketler, insan haklarını ihlal eden şiddet eylemlerine merkezi hükümetlerin şiddetle karşılık vermelerinden memnundurlar. Bu sayede insan hakları ihlalleri iddiaları gündeme getirilmiş ve uluslararası örgütlerin devreye sokulmasının da önü açılmıştır.

Aralık 1992'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda etnik, dinsel ve dilsel azınlık gruba ait bireylerin hakları konusunda bir karar kabul edilmiştir. Bu kararın 1. maddesine göre, devletler kendi coğrafyalarındaki azınlıkların ulusal/etnik, kültürel, dinsel, dilsel kimliklerinin varlığını korumakla sorumludurlar (Newland, 1993:92-93).

Bu maddede, bireylerin haklarından bahsedilmemektedir. Azınlık hakları için verilen mücadele sonucunda elde edilebilecek bir başarı, bireylerin haklarını korumaya ağırlık vermek yerine bir etnik grubun haklarına önem verirse, bireyler kendilerini yeni bir baskıcı çevrede bulabilirler. Azınlık hakları bireyin haklarıyla çatışabilir. Bir azınlığa otonomi sağlayarak onun haklarını güvenceye almak, bireylerin kendi geleceklerini etnik kimliklerinden bağımsız olarak serbestçe seçebilme imkanlarını engelleyebilmektedir. Bu yolla, bireyler istenilmeyen bir ortamdan çıkıp, yine istenilmeyen başka bir ortam içerisine hapsedilmekten kurtulamazlar.

Hükümetler bazı durumlarda kendi tanımlamalarına aykırı buldukları için, insan hakları konusunda uluslararası örgütlerin kurallarına taraf olmazlar (Rady, 1993:720-722). Herkesin insan haklarından bir çıkarı olduğu açıktır fakat bu çıkarların birçok durumda tarafların anlayışlarına göre değişim gösterdiği insan haklarının değişik zaman ve zeminlerde değişik biçimlerde tanımlandığı görülmüştür. Bu tartışmada düzen ve adalet konusu gündeme gelir. İstikrar için adalet ve düzen arasında bir uyum olması gerekir. Adalet'in kriterleri nelerdir? Adalet deyince ne anlıyoruz? Bizler kurallara uymayı kabul edebiliriz fakat bu kurallar üzerinde anlaşmaya varılmış olmalı, devamlı olarak gözden geçirilebilmeli ve gerektiğinde yeniden tanımlanabil-melidirler. Tek bir anlayışın diğer anlayışları yargılama hakkını tekelinde bulundurduğu bir durum kabul görmeyebilir. Hiç bir kültür tam anlamıyla yanlış ya da doğru olamaz. Temelde her sistemin kendi içerisinde bir mantığı vardır. Her bir kültür en azından bazı doğruları içerir, fakat hiç bir kültürün tüm doğruları içerdiği iddia edilemez.

Anlaşmazlıkların sürdüğü, baskıcı uygulamaların devam ettiği bir ortamda ise ekonomik gelişmenin sağlanmasının gittikçe zorlaştığı görülmüştür. Ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için, gerekli olan altyapının sağlanması ve bu amaçla insan hakları ve temel ihtiyaçların ayrılmaz bir bütün olarak düşünülmesinin zorunlu olduğu açıktır (Vincent, 1986:86). Uluslararası kuralların genellikle, merkezi ülkelerin çıkarlarına ters düşmeyecek bir şekilde düzenlendiği bir ortamda, yine bu merkezi ülkelerin kontrolündeki yapılanmalar (Uluslararası Af Örgütü gibi) özellikle Batı dışı ülkelere karşı insan hakları konusunda dayatmalarını sürdürmektedirler.

Sonuç

Uzun dönem süren sosyal-ekonomik ve siyasal rahatsızlıklar ya birçok ayrılıkçı-etnik harekette görüldüğü gibi organize şiddet örgütlerinin doğ-

masına ya da merkezi otoritelerin politikalarını etkilemek ve bazı hukuk kurallarını ve uygulamaları değiştirmek amacıyla protesto eylemlerine yol açmıştır. Rawls (1973: 364-368, 371-377), yasal yollarla belirli bir adaletsizlik uygulamasının düzeltilmesi imkânları kalmamışsa sivil itaatsizlik eylemlerinin haklı görülebileceğini ifade ediyor. Habermas'a göre devlet, konulan yasalar uymaya değer olduğu müddetçe yurttaşlarından bu yasalara uymasını isteyebilir (Habermas, 1985:100). Bu tür yaklaşımlar genellikle Batı dışı toplumlardaki hareketler gündeme geldiğinde öne çıkarılmaktadır ve çoğunlukla kışkırtılan olayların şiddete dönüşmesiyle, uluslararası müdahalelerin önü açılmaya çalışılmıştır.

Ekonomik ve siyasal olarak merkezi ülke kararlarına karşı çıkabilecek durumda olanlar (Çin, Rusya Federasyonu gibi) kendileri aleyhindeki herhangi bir karara direnme gösterebilmişlerdir. Fakat, geleneksel hegemon merkezlere (ABD ve seçilmiş müttefikleri) olan ekonomik bağımlılığı (pazarın yoğun olarak bu coğrafyalarda bulunması nedeniyle) olan ülkelerde karşı çıkma konusunda zorluklar ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası Af Örgütü (AI) gibi kuruluşlar, özellikle Batı dışı ülkelerin yönetimlerine karşı ulusal/uluslararası kamuoyu yaratarak, "insan haklarına saygı duymalarını, aksi takdirde ekonomik, askeri vs. ambargo ile karşılaşabilecekleri" şeklinde dayatmalarda bulunmuşlardır. Ancak bu kuruluşlar, ABD ve seçilmiş müttefiklerinin desteklerini aldıkları oranda başarı gösterebilmişlerdir (Premdas, 1991:19-20). Uluslararası Af Örgütü, İngiliz İçişleri Bakanlığı ile İngiltere dışındaki özellikle de gelişmekte olan çevre ülkelerdeki insan hakları ihlalleri konusunda yakın çalışma içerisine girmiştir (Christiansen & Dowding, 1994:15). Örgüt'ün Çin'deki insan hakları ihlalleri konusunda İngiliz hükümetine sunduğu raporlar, Çin'i ziyaret eden dönemin İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher (1979-1990) tarafından Pekin yönetimi üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanılmaya çalışılmıştır (Christiansen & Dowding, 1994:20-21). Ayrılıkçı hareketler ise bu gibi kuruluşları kendi faaliyetlerine destek sağlamak amacıyla kullanmaya çalışmışlar, bulundukları ülkelerin merkezi yönetimine karşı bu gibi kuruluşlarla ilişkilerini geliştirmeye öncelik vermişlerdir.

THE UNIVERSAL DECLARATION
OF Human Rights

İnsan hakları evrensel bildirgesi 10 Aralık 1948.

Uluslararası düzeyde sosyal-ekonomik ve siyasal mutabakatın düşüklüğünün sürdüğü bir ortamda, hegemon güçler ve bunlara bağlı aktörler taleplerini/dayatmalarını başkalarına kabul ettirmeye çalışırlarken, ayrılıkçı hareketlerle uzlaşma imkanlarını da azaltmaktadırlar. Alternatif toplumsal ve uluslararası sistemin kurulabileceği, insanların temel ihtiyaçlarının sağlanmasını kolaylaştıracak öğelerin öne çıkarılmasına çalışmanın zorunlu olduğu bir süreçteyiz. Ulusal ve uluslararası sistemin ekonomik, siyasal vs. açıdan adil bir yeniden yapılanması sağlanamazsa dünyanın değişik yerlerinde var olan toplumsal, ekonomik ve siyasal eşitsizlikler yerel, bölgesel ve uluslararası istikrarı tehdit etmeye devam edecektir.

ABD ve müttefikleri, Avrasya coğrafyasında askeri olarak etkinliğini sürdürebilmek için ticari alanda rekabet gücünü korumaya çalışırken, bu amaçla özellikle Berlin, Moskova, Pekin, Yeni Delhi ve Tokyo ile ayrı ayrı ilişkiler geliştirip bunların arasında ortak dayanışmayı engelleyici bir çaba içerisinde olacaktır. Avrasya'nın geleceği, bu coğrafyadaki ülkelerin hangi konulara öncelik verecekleriyle ve bu konuları politikalarının merkezine koymalarıyla doğrudan ilişkili olacaktır.

Rekabet içerisinde olan güçler/aktörler ya taleplere direnmişler ya da başarısız olurlarsa yeni gelişmelere uyum sağlamaya çalışmışlardır. Bu süreçte, toplumsal ve uluslararası düzeydeki aktörlerin rekabet gücü ve kapasitesi, yeni bir boyuta ulaşan ayrılıkçı-etnik hareketlerin taleplerinin başarı-başarısızlık düzeyini belirleyecektir.

Avrasya coğrafyasında yeniden düzenlemelere gitme çabaları yüksek bir maliyeti de beraberinde getirmektedir. Bu maliyetin Batı dışı ülkelere yüklenmeye çalışılacağı görülmektedir. Fakat ortaya çıkan toplumsal tepkiler dikkate alındığında bunda da zorluklarla karşılaşılacaktır. Bu arada ABD ve seçilmiş müttefikleri arasında içten içe süren, var olan konumlarını sürdürme çabaları da dikkate alınırsa, yükselmekte olan Avrasya'da jeopolitik rekabetin sıkıntılı geçeceği gerçeği önümüzde durmaktadır.

Kaynakça

Abu-Lughod, J. L. (1989). *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250-1350.* New York: Oxford University Press.

Achcar, G. (1998). The Strategic Triad: The United States, Russia and China. *New Left Review.* 1(228).

Achcar, G. (2004). US Imperial Strategy in the Middle East. *Monthly Review,* 55(9), 23-36.

Adshead, S.A.M. (1993). *Central Asia in World History.* London: Macmillan.

Amirahmadi, H. (2000). Pipeline Politics in the Caspian Region. In H. Amirahmadi (Ed.), *The Caspian Region at the Crossroad, Challenges of a New Frontier of Energy and Development* (163-172). London: Macmillan.

Anderson, E.V. & Rashidian, K.H. (1991). *Iraq and the Continuing Middle East Crisis.* London: Pinter Publs.

Anderson, T. (2006). Timor Leste: the Second Australian Intervention. *Journal of Australian Political Economy,* (58), 62-93.

Art, R.J. (1998/1999). Geopolitics Updated: The Strategy of Selective Engagement. *International Security,* 23(3), 79-113.

Azadi, 22-28 Kasım 1992.

Baker to Talk About U.S.-Asian Relations. (1996, Şubat 9). Baker Institute Report. Austin: Rice University.

Beitz, C. R. (1979). P*olitical Theory and International Relations.* Princeton: Princeton Univ. Press.

Bessis, S. (2000). İnsan Hakları ve Tarihi. *İDEA Politika,* 2000/07.

Beşikçi, İ. (1990). Devletlerarası Sömürge Kürdistan. Bonn: Revşen Yay.

Binder, D. (1992, Mayıs 27). The Yugoslav Crisis: Why the US is Bearing Down on Belgrade. *New York Times.*

Blouet, B. W. (2004). The Imperial Vision of Halford Mackinder. *The Geographical Journal,* 170(4), 322-329.

Bölükbaşı, S. (1991). Ankara, Damascus, Baghdad and the Regionalization of Turkey's Kurdish Secessionism. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies,* 14(4), 15-36.

Brzezinski, Z. (1997a). *The Grand Chessboard.* New York: Basic Books.

Brzezinski, Z. (1997b). *The Grand Chessboard American Primacy and Its Geostrategic Imperatives.* Washington DC: Basic Books.

Brzezinski, Z. (1997c). A Geostrategy for Eurasia. *Foreign Affairs,* 76(5), 50-64.

Brzezinski, Z. (2004). Where do we go from here? Military Technology, 28(1).

Christiansen, L. & Dowding, K. (1994). Pluralism or State Autonomy? The Case of Amnesty International (British Section): the Insider/Outsider Group. *Political Studies,* 42(1), 15-24.

Cohen, S. (1973). *Geography and Politics in a World Divided* (2nd ed.). NewYork: Oxford Uni-versity Press.

Cohen, S. (1992). Global Geopolitical Changes in The Post Cold War Era. *Annals of the Asso-ciation of American Geographers,* 81(4), 551-580.

Conteh-Morgan, E. (1990). *American Foreign Aid and*

Global Power Projection. Brookfield: Gower Pub.

Cotton, J. (2005). East Timor in 2004: It is All about Oil. *Asian Survey,* 45(1), 186-190.

Daalder, I.H. (1996). The United States and Military Intervention in Internal Conflict. In M.E. Brown (Ed.), *International Dimentions of Ethnic Conflict* (461-488). Cambridge: The MIT Press.

Davudoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu.* İstanbul: Küre Yayınları.

Debata, M. R. (2010). International Response to Uyghur Separatism in Xinjiang. *Himalayan and Central Asian Studies,* 14(4), 55-78.

Dicken, P. (1998). *Global Shift: Transforming the Global Economy* (3rd Edition). New York: The Guilford Press.

Dickens, D. (2001). The United Nations in East Timor: intervention at the military operational level. *Contemporary Southeast Asia,* 23(2), 213-232.

Entessar, N. (1984). The Kurds in Post-Revolutionary Iran and Iraq. *Third World Quarterly,* 6(4), 911-933.

Escobar, P. (2002, Aralık 4). The U.S. and Eurasia: Theatrical Militarism. *Asia Times Online.*

Frank, A. G. (1978). *World Accumulation,* 1492-1789. NewYork: Monthly Review Press.

Frank, A. G. (1990). A Theoretical Introduction to 5000 years of World System History. *Review,* 13(2), 155-248.

Frank, A. G. & Jaber, S. (1991). The Gulf War and the New World Order. *Notebooks for Study and Research,* (14).

Freedman, L. (1991). The Gulf War and The New World Order. *Survival,* 33(3), 195-209.

Frost, R. (1999). The Basic Right to Justification: Toward a Constructivist Conception of Hu-man Rights. *Constellation,* 6(1), 35-60.

Fukuyama, F. (1992). T*he End of History and the Last Man.* New York: The Free Press.

Fuller, G. E. (1994). Central Asia and American National Interests. In H. Malik (Ed.), *Central Asia: Its Strategic Importance and Future Prospects* (129-141). London: Macmillan.

Galbraith, J.K. (1999, Yaz). The Crisis of Globalization. *Dissent.*

Gibson, A. (01.09.1990). Profit, Power and Poverty. *Socialist Worker.*

Gills, B.K. & Frank, A.G. (1996a). World System Cycles, Crisis, and Hegemonic Shifts, 1700 BC to 1700 AD. In A. G. Frank & B. K. Gills (Eds.), *The World System: Five Hundred Years or Five Thousand?* (143-199). New York: Routledge.

Gills, B.K. & Frank, A.G. (1996b). The Cumulation of Accumulation. In A. G. Frank & B. K. Gills (Eds.), *The World System: Five Hundred Years or Five Thousand?* (81-114). New York: Routledge.

Glassman, J. F. (2003, Eylül). Structural Power, Agency and National Liberation: The Case of East Timor. *Transactions of the Institute of British Geographers,* 28(3), 264-280.

Gowan, P. (1991). The Gulf War, Iraq and Western Liberalism. *New Left Review,* 1(187), 21-70.

Gunter, M. M. (1993). A de facto Kurdish State in Northern Iraq. *Third World Quarterly,* 14(2), 295-319.

Gurr, T.R. (1993). The Internationalization of Communal Conflics Since 1945: Which Groups, Where, and How. In M.I. Midlarsky (Ed.), *The Internationalization of Communal Strife* (3-26). London: Routledge.

Habermas, J. (1985). Civil Disobedience: Litmus Test for the Democratic Constitutional state. *Berkeley Journal of Sociology,* 30, 95-116.

Habermas, J. & Rehg, W. (1998). Remarks on Legitimation through Human Rights. *Philosophy & Social Criticism,* 24(2–3), 157–171.

Haldun, İ. (1990). *Mukaddime* (1-11) (Z. K. Ugan, Çev.). İstanbul: MEB Yayınları.

Halliday, F. (1991). International Relations: Is there a New Agenda? *Millennium,* 20(1), 57-72.

Hambly, G. (1969). *Central Asia.* London: Weidenfeld & Nicholson.

Hashim, A. (1995). *The Crisis of the Iranian State* (Adelphi Paper, 296, IISS). Oxford: Oxford Univ. Press.

Heraklides, A. (Bahar 1992). The International Dimension of Minority Separatism: An At-tempt at Unravelling a Pandora Box. *Paradigms,* 6(1), 33-51.

Hiltermann, J. R. (1992, Mayıs 11). Iraqi Kurds: Still Pawns in the Great Game. *The Nation.*

Hoge Jr., J. F. (2004, Temmuz/Ağustos). A Global Power Shift in the Making. *Foreign Affairs.*

Holbrooke, R. (1998). *To End a War.* NewYork: Random House.

Hudson, B. (1977). The new geography and the new imperialism: 1870-1918. *Antipode,* 9(2),12-19.

Ikenberry, G. J. (1999 Bahar).Why Export Democracy? *The Wilson Quarterly,* 23, 56-65.

International Herald Tribune. (1991, Mayıs 14).

İsmael, T. Y. (1986). *International Relations of the Contemporary Middle East.* Syracusa: Syracusa Univ. Press.

Johar, H. & Bahgat, G. (1995). Oil and democracy: The American dilemma in the Persian Gulf region. *Comparative Strategy,* 14(2), 173-183.

Kennedy, P. (1989). *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from* 1500 to 2000. London: Fontana Press.

Khadduri, M. (1946). Human Rights in Islam. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science,* 243, 77-81.

Khashan, H. & Harik, J. (1992). The Plight of the Kurds. *Bulletin of Peace Proposals,* 23(2), 147-158.

Kim, S. S. (1979). *China, the United Nations and World Order.* Princeton: Princeton Univ. Press.

Kissinger, H. (1994). *Diplomacy.* New York: Touchstone.

Kissinger, H. (2001). Does America Need A Foreign Policy: Toward a Diplomacy of the 21st Century. New York: Simon&Schuster.

L.A. Times. (19.03.2000).

Lake, A. (06.02.1994). The Limits of Peacekeeping. *New York Times.*

Lieven, A. (1999). *Chechnya: Tombstone of Russian Power.* New Haven: Yale Univ. Press.

Linklater, A. (1990). *Men and Citizens in the Theory of International Relations* (2nd ed.). Lon-don: MacMillan.

Malek, M.H. (1989). Kurdistan in the Middle East Conflict. *New Left Review,* 1(175), 79-95.

Malik, M. (2011). *China and India: Great Power Rivals.* California: First Forum Press Book (Lynne Rienner Publisher).

Mamadough, V. (2000). *Reclaiming Geopolitics: Geographers Strike Back.* In N. Kliot & D. Newman (Eds.), *Geopolitics at the End of the Twentieth Century: The Changing World Political Map* (118-133). London: Frank Cass.

Middle East Economic Digest (MEED). (1985, Mart 8).

Middle East Economic Digest. (1995a, Mart 31). 39(13).

Middle East Economic Digest. (1995b, Nisan 7). 39(14).

Middle East Economic Digest. (1984, Mart). West Germany (Special Report).

Miles, C. (1999, Güz). The Caspian Debate Continues: Why Not Iran? *Journal of International Affairs,* 326-346.

Miller, D. (2000, Mart 24). The good, the poor and the ugly: John Rawls and how liberals should treat non-liberal regimes. *Times Literary Supplement.*

Milliyet. (1994, Ağustos 23).

Millward, J. (2004). *Violent Separatism in Xinjiang: A Critical Assessment* (Policy Studies 6), Washington DC: East West Centre.

Moynihan, D.P. (1993).*Pandaemonium: Ethnicity in International Politics.* Oxford: Oxford Univ. Press.

Muzaffar, C. (1993). *Human Rights and the New World Order.* Penang: Just World Trust.

Nagel, J. (1993). Ethnic Nationalism: Ideology and the World Order. *International Journal of Comparative Sociology,* 34(1-2), 103-112.

Nelson, E. (1991, Aralık 18-24). Down under East Timor's blood and oil. *In These Times.*

Newland, K. (1993). Ethnic Conflict and Refugees. *Survival,* 35(1), 81-101.

Newsweek. (1991, Nisan 19).

Nixon, R. (2011,Nisan 14). U.S. Groups Helped Nurture Arab Uprisings. *The New York Times.*

Notes on the Human Rights Question. (1979, Kasım 9). *Beijing Review,* 22(45), 17-20.

O'hara, S. & Heffernan, M. (2006). From Geo-Strategy to Geo-Economics: The Heartland and British Imperialism before and after Mackinder. Geopolitics, 11(1), 54-73.

O'Loughlin, J. (2000). Geography as Space and Geography as Place: The Divide Between Political Science and Political Geography Continues. Geopolitics, 5(3), 126-137.

O'Sullivan, P. (1986). *Geopolitics,* London&Sydney: Croom Helm.

Okere, B. O. (1984). The Protection of Human Rights in Africa and the African Charter on Human and Peoples' Rights: A Comparative Analysis with the European and American System. *Human Rights Quarterly,* 6(2), 141-159.

Olson, R. (1992). The Kurdish Question in the Aftermath of the Gulf War: Geopolitical and geostrategic changes in the Middle East. *Third World Quarterly,* 13(3), 475-499.

O'Neill, O. (1991). Transnational Justice. In D. Held (Ed.), *Political Theory Today* (276-304). Cambridge: Polity Press.

Öcalan, A. (1992). *Seçme Yazılar,* Cilt.1. İstanbul: Melsa Yay.

Pant, H. V. (2004). The Moscow-Beijing-Delhi Strategic Triangle: An Idea Whose Time May Never Come. *Security Dialogue,* 35(3), 311-328.

Pietsch, S. (2010). Australian imperialism and East Timor. *Marxist Interventions,* (2), 7-38.

Premdas, R.P. (1991). The Internationalization of Ethnic Conflict: Some Theoretical Explora-tions. In K.M. De Silva & R.J. May (Eds.), *Internationalization of Ethnic Conflict,* London: Pinter Pub.

Raballand, G. & Genté, R. (2008). Oil in the Caspian Basin: facts and figures. In B. Najman, R. Pomfret & G. Raballand (Eds.), *The Economics and Politics of Oil in the Caspian Basin, The redistribution of*

oil revenues in Azerbaijan and Central Asia (9-29). London: Routledge.

Rady, M. (1993). Minority Rights and Self-determination in Contemporary Eastern Europe. *The Slavonic and East European Review,* 71(4), 717-728.

Rawls, J. (1973). *A Theory of Justice.* Oxford: Oxford Univ. Press.

Reich, B. (1991). The United States in the Middle East. *Current Affairs,* 9(552), 7-42.

Reuters. (2019, Kasım 19). Erdogan says Turkey aware that U.S. support for Kurdish YPG will not end immediately. https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-usa/erdogan-says-turkey-aware-that-u-s-support-for-kurdish-ypg-will-not-end-immediately-idUSKBN1XT165 adresinden alındı.

Radio Free Europe / Radio Liberty (RFE/RL) News. (1999, Ekim 27). Russian Federation/ Chechnya.

Said, A. A. (1979). *Precept and Practice of Human Rights in Islam.* Universal Human Rights, 1(1), 63-79.

Schaffer, M. B. (1998). Speculations about Geopolitics in the late 21st Century. *Futures,* 30(5), 443-452.

Schofield, C. (2005). A 'fair go' for East Timor? Sharing the resources of the Timor Sea. *Contemporary Southeast Asia,* 27(2), 255-280.

Shareef, M. (2014). *The United States, Iraq and the Kurds: Shock, Awe and Aftermath.* London: Routledge.

Shue, H. (1996). *Basic Rights: Subsistence, Affluence and US Foreign Policy.* Princeton: Princeton University Press.

Smith, A. D. (1981). States and Homelands: the Social and Geopolitical Implications of National Territory. *Millennium,* 10(3), 187-202.

Smith, J. (1990, Eylül). Oil on Troubled Waters. *Socialist Worker Review,* 134.

Steinbach, U. (1980). *Sources of Third World Conflict* (Adelphi Paper, No.167, 22). Annual Conference-IISS, Stresa, Italy.

Taylor, R. J. (1993). *Political Geography.* Essex: Longmann.

Russia/China/India Axis.(2005, Ocak 10). *The New American.*

The New York Times. (08.03.1992). Excerpts from Pentagon's Plan: Prevent the Re-Emergence of a New Rival.

The Sunday Times. (1991, Nisan 21).

The Times. (1991, Haziran 18).

Timur, T. (1999) .Küreselleşme, İnsan Hakları ve Türk Demokrasisi. Kuçuradi ve Peker (Ed.), *Elli Yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye'de ve Dünya'da İnsan Hakları* içinde. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Touval, S. (1992). Gaining Entry to Mediation in Communal Strife. In M.I. Midlarsky (Ed.), *The Internationalization of Communal Strife* (255-273). London: Routledge.

Tuathail, G. O., Dalby, S. & Routledge, P. (Eds.). (1998). *The Geopolitics Reader.* London: Routledge.

Tyler, P.E. (08.03.1992). U.S. Strategy Plan Calls For Insuring No Rivals Develop. *The New York Times.*

Van Wie Davis, E. (2008). Uyghur Muslim Ethnic Separatism in Xinjiang, China. *Asia-Pacific Center for Security Studies.*

Vidal, G. (27.10.2002). The Enemy Within. *The Observer.*

Vincent, R. J. (1986). *Human Rights and International Relations.* Cambridge: Cambridge Univ. Press.

Wright, G. (04.06.2003). Wolfowitz: "Iraq War was about Oil". *The Guardian.*

Arap Baharı Sonrası Uluslararası Güvenlik: Suriye ve Libya Çatışmalarının Yurtiçi ve Uluslararası Kaynakları (2011-2020)

EFE CAN GÜRCAN

Dr. Öğr. Üyesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstinye Üniversitesi

Efe Can Gürcan İstinye Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde Araştırma ve Geliştirmeden Sorumlu Dekan Yardımcısı'dır. Gürcan, aynı zamanda İstinye Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Başkanı'dır ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Bu görevlerinin yanı sıra Gürcan, Manitoba Üniversitesi Jeopolitik Ekonomi Araştırmaları Merkezi'nde Araştırma Üyesi olarak görevini sürdürmektedir. Gürcan, Lisans eğitimini Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. Uluslararası Çalışmalar alanında yüksek lisans derecesine (Montréal Üniversitesi) ve Sosyoloji alanında doktora (Simon Fraser Üniversitesi) ünvanına sahiptir. Gürcan; İngilizce, Fransızca, İspanyolca ve Türkçe bilmektedir. Gürcan'ın Latin Amerika ve Ortadoğu'da uluslararası kalkınma, uluslararası çatışma ve uluslararası kurumlara odaklanan yayınları arasında üç kitabın yanı sıra onlarca makale ve kitap bölümü yer alıyor. Gürcan'ın son kitabı, "Çok Kutuplulaşma, Güney-Güney İşbirliği ve Hegemonya Sonrası Yönetişimin Yükselişi" başlığını taşımaktadır.

ÖZ

"Arap Baharı", Soğuk Savaş sonrası dönemde Büyük Ortadoğu siyasetini şekillendiren en önemli jeopolitik olay ve en büyük sosyal hareketlenme olarak değerlendirilebilir. Bu makalede, "Arap Baharı" sürecinin 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana dünyanın şahit olduğu en büyük insani krizlere yol açarak nasıl olup da bir "Arap Kışı"na dönüştüğü incelenmektedir. Anlatı analizi ve birleştirilmiş karşılaştırma üzerinden jeopolitik ekonomi çerçevesini kullanan bu makalede, Arap Baharı sürecinin en ciddi sonuçlara yol açtığı ülkeler olan Suriye ve Libya'ya odaklanılmaktadır. Araştırmanın amacı, silahlı çatışmaların altında yatan iç ve dış etkenlerin diyalektiğine gereken önemi veren, kapsamlı ve çok boyutlu bir bakış açısı ortaya koymaktır. Suriye'nin Baasçı kalkınma projesindeki başarısızlığın bu ülkedeki trajik istikrarsızlığın önemli bir nedeni olduğu; bunun da, dış müdahale ve etnik-dini farklılıkların yabancı güçler tarafından sömürülmesi için elverişli bir ortam yarattığı ele alınmaktadır. Benzer bir durum, Libya'daki Kaddafi modelinin çeşitli kültürel ve sosyo-demografik kırılganlıklarla birleşen dışlayıcılığı, liberalleşmesi ve kayırmacılığında ifadesini bulan iç siyaset başarısızlıkları için de geçerlidir. Suriye'deki çatışmanın dış etkenleri söz konusu olduğunda; eldeki bulgular, etnik-dini gerilimlerin bir vekâlet savaşına dönüştürülmesinin, Suriye çatışmasında yer alan kilit ülkelerin dış siyaset önceliklerine aracılık ettiğini göstermektedir. Her iki durumda da enerji ve insan güvenliği, askeri ittifaklar ve dış siyaset taahhütleri dâhil olmak üzere jeopolitik unsurlar, çatışmaların ortaya çıkışı ve yayılmasında baskın etkenler olarak görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı; insan güvenliği; uluslararası gelişme; uluslararası güvenlik; politik ekoloji; politik ekonomi

"ARAP BAHARI", SOĞUK SAVAŞ SONRASI dönemde Büyük Ortadoğu siyasetini şekillendiren en önemli jeopolitik olay ve en büyük sosyal hareketlenme olarak düşünülebilir. Olaylar; Tunus işçi sınıfı ve sivil toplum örgütleri, polis güçleri tarafından baskıya uğrayan bir sokak satıcısının kendi kendini yakmasından sonra 2010 yılı Aralık ayında bir araya geldiğinde tetiklenmiştir. Ortaya çıkan toplumsal seferberlik o kadar güçlü bir birlik sağlamıştır ki, Cumhurbaşkanı protestoların başlangıcından üç hafta sonra istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu başarıdan esinlenerek; Mısır, Libya, Suriye ve başka ülkelerde benzer halk hareketleri baş göstermiştir. Tabii Arap Baharı'nın yol açtığı konjonktür; kendi jeopolitik çıkarlarını kollayan küresel ve bölgesel güçlerin ortaya çıkan güç boşluğundan yararlanabilmesi için eşsiz bir fırsat sağlamıştır. Bununla birlikte Arap Baharı hareketleri, sivil toplumun örgütlenme derecesi ve yabancı güçlerin müdahale ölçüsü açısından önemli farklılıklar göstermiştir (Otero ve Gürcan, 2016; Chen, 2019/2020).

En son tahlilde, Arap Baharı bir Arap "Kışı"na dönüşmüştür (Prashad, 2012; Koray, 2019/2020). Mısır'da, 2013 Temmuz ayında önemli bir halk desteğiyle askeri idare yönetime gelmiştir. Yabancı müdahaleyle Libya, on binlerce insanın ölümüne ve yaralanmasına neden olan kapsamlı bir savaşa sürüklenmiştir. Libya'daki birçok yabancı destekli paralı asker Suriye'ye geçerek burada süren çatışmalara katılmıştır. Batı desteğinin devam etmesi yüzünden Suriye ve Libya, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana

dünyanın en büyük insani krizlerinden birinin merkezi haline gelmiştir (Otero ve Gürcan, 2016; Gürcan, 2019b; 2019e).

Arap Kışı konjonktüründeki durumun ciddiyeti, bizleri uluslararası güvenlik bakımından ağır sonuçları olan ve böylesine geniş çaplı bir çatışmaya yol açan esas nedenler üzerine düşünmeye sevk etmektedir. Bu nedensel mekanizmaları kavramak, gelecekte bu tür çatışmaların ortaya çıkmasının ve yayılmasının nasıl önlenebileceğine ilişkin bilgilerimize önemli katkılar sağlayacaktır. İlk olarak geleneksel bir "Uluslararası İlişkiler" perspektifinden bakıldığında; jeopolitik etkenlerin rolüne, vekâlet savaşına ve dış müdahalelerle ilişkili dış etkenlere öncelik verilebilir. Bununla birlikte, açıklığa kavuşturulması gereken önemli bir nokta bulunuyor: Suriye ve Libya'yı bu dış etkilere karşı savunmasız kılan önemli iç etkenler hangileridir? Bu soru göz önünde bulundurularak, mevcut makalede geleneksel Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarını politik ekonomi ve politik ekoloji ile birleştiren kapsamlı ve çok boyutlu bir çerçeve benimsenmektedir.

Bu makale üç bölüm halinde düzenlenmiştir. İlk bölümde, Suriye ve Libya örneğini incelemek için kullanılan kavramsal ve metodolojik çerçeve sunulmaktadır. Diğer iki bölümde ise sırasıyla Suriye ve Libya çatışmalarının altında yatan iç ve dış etkenler araştırılmaktadır.

Kavramsal ve Metodolojik Konular

Geleneksel "Uluslararası İlişkiler" yaklaşımlarından, çoğunlukla Suriye ve Libya'da devam eden çatışmalara yol açan jeopolitik etkenlerin incelenmesi anlaşılabilir. Örneğin, Suriye'deki Sünni mezhepçilik ve Kürtlerin artan özerkliği, dış müdahale aracılığıyla bölgesel çatışmaları şekillendiren en belirgin jeo-kültürel faktörler arasında yer alıyor. Jeopolitik etkenler, belki de en açık şekilde enerji güvenliği, insani güvenlik, askeri ittifaklar ve Libya ile Suriye de dâhil olmak üzere bölgenin kilit konumundaki ülkelerin dış siyasette yüz yüze bulundukları meydan okumalar ile tanımlanmaktadır (Gürcan, 2019e).

Buna karşılık iç etkenler, daha çok Suriye ve Libya'nın politik-ekonomik ve politik-ekolojik geçişleriyle ilgilidir. Özellikle Suriye'deki çatışmanın önünü açan iç etkenler arasında; yerleşik sosyoekonomik gerilimler, Suriye'nin kaynak temelli veya doğal kaynak sömürücüsü (ekstraktivist) kalkınma modeli, neoliberal yeniden yapılanmalar ve çevresel düzenlemelerin iflas etmiş olması bulunmaktadır (Gürcan, 2019b). Libya örneğinde ise; petrol sömürüsüne bağımlılık, ademi merkeziyetçiliğin yükselişi, aşiretçilik, liberalleşme, kayırmacılık ve yolsuzluk gibi konulardaki siyasal başarısızlıklar kilit etkenler olarak öne çıkıyor.

Suriye ve Libya konularına girmeden önce, çalışma boyunca izlenen yöntem hakkında bir not düşmek gerekiyor. Mevcut karşılaştırmalı çalışma, jeopolitik ekonomi çerçevesinde anlatı analizi ile birleştirilmiş karşılaştırmayı bir araya getiriyor. Radhika Desai (2013) tarafından kurulan ve daha sonra Efe Can Gürcan (2019a; 2019c; 2019d) tarafından geliştirilen bir uluslararası ilişkiler ekolü olarak jeopolitik ekonomi, devletlerarası mücadelelerin ve bunların devlet dışı aktörlerle etkileşimlerinin ekonomik temeldeki birlikteliğini araştırmaktadır. Emperyalizm ve neoliberal kapitalizmin eleştirisi, jeopolitik ekonominin merkezinde yer almaktadır. Dahası jeopolitik ekonomi, ulus-ötesiciliği reddederek ulus devletlerin küreselleşmeye rağmen dünya siyasetinde merkezi bir konumda yer aldığı savını öne çıkarır. Böylece çatışmaların iç ve dış etkenlerin diyalektiği tarafından nasıl şekillendirildiği konusunda dengeli ve kapsamlı bir ça-

lışma yapılması, jeopolitik ekonomi yaklaşımıyla mümkün olabilir (Desai, 2010; 2013; 2015a; 2015b; 2016; Gürcan, 2019a; 2019c; 2019d; Tutan, 2019/2020).

Buna karşılık, birleştirilmiş karşılaştırma, kıyaslamalı bir yöntemdir. Bu yöntem; "küresel olguların karmaşıklığını tam olarak kavramak için mekânsal ya da zamansal çeşitliliklerle, tarihsel özgülüklerle ve iç gerilimlerle birlikte benzer durumlar arasındaki ortak yanları, karşılıklı etkileşimleri ve bağımlılıkları anlamayı amaçlamaktadır" (Gürcan, 2019d: 6). Bu nedenle vaka seçimi, tarihsel ilinti ve karşılıklı koşullandırma ilkesine dayanılarak yapılır (McMichael, 1990; 2000). Mevcut çalışmada Suriye ve Libya örneğine odaklanmanın gerekçesi, Arap Baharı konjonktürünün nasıl bir çatışma ve kargaşa "Kış"ına dönüştüğünü ortaya koymaktır. Tunus ile Mısır gibi uluslararası güvenliğe büyük ölçüde zarar veren geniş çaplı çatışmalara tanık olmayan diğer büyük Arap Baharı ülkelerinden farklı olarak Suriye ve Libya, bu kargaşa sürecinin nasıl geliştiğinin örneğini oluşturmaktadırlar (Otero ve Gürcan, 2016).

Son olarak, Suriye ve Libya örneği burada yöntemsel anlamda "anlatı stratejisi" üzerinden incelenmektedirler (Silver, 2008). Bu yönteme göre toplumsal olgular; "zamansal olarak sıralı, ardışık, açılımlı ve açık uçlu öyküler" olarak tasvir edilirler (Griffin, 1992: 405). Bu yöntem aracılığıyla, inceleme altındaki toplumsal olguların ortaya çıkışının ve gelişiminin ardındaki koşulları yaratan koşullandırıcı ilişkiler ile olaylar veya durumların can alıcı birlikteliği mantıksal ve kronolojik olarak açıklanır (örn. Libya'nın doğal kaynak sömürüsüne dayalı siyasetleri ve bunların sonuçları; Suriye'nin 1986'da ekonomik serbestleşmeye adım atması, bu sürecin 2006 yılı sonrasında ivmelenmesi ve bundan kaynaklanan olumsuz etkilerin 2006-2011 döneminde kuraklık dalgalarıyla birlikte derinleşmesi) (Griffin, 1992).

Suriye ve Libya Çatışmalarında İç Etkenler

Suriye ve Libya'nın dış müdahaleye karşı savunmasız hale gelmesinde önemli rol oynayan iç etkenler nelerdir? Burada yürütülen genel sav odur ki Suriye'nin Baasçı kalkınma projesinin başarısızlığı, Suriye'nin trajik istikrarsızlığında önemli bir etken teşkil eder. Çünkü bu durum hem genel olarak dış müdahale hem de özel olarak etnik-dini farklılıkların yabancı güçler tarafından istismar edilmesi için elverişli bir ortam yaratmıştır. Aynı durum; Libya'nın kültürel ve sosyo-demografik kırılganlıklarıyla birleşmiş olan doğal kaynak sömürüsüne aşırı bağımlılık, liberalleşme ve kayırmacılık kaynaklı iç siyaset başarısızlıkları için de söz konusudur.

Çağdaş Suriye'nin izlediği kalkınma modelinin izleri, Hafız Esad'ı iktidara getiren askeri darbenin ardından 1970'lere kadar sürülebilir. Hafız Esad rejimi, Suriye'deki laiklik merkezli ve sosyalizan bir Arap milliyetçiliği biçiminden oluşan ılımlı bir Baasçılık modelini temsil ediyordu. Millileştirme ve tarımsal reform vurgusu korunadursun ılımlı Baasçılığın ekonomik modeli, kamu ve özel sektör arasındaki ortaklığa dayanan çoğulcu bir ekonomi gelişme iddiasındaydı (Norton ve Lampros-Norton, 1982; Bellamy, 2004; Azmeh, 2016).

Hafız el-Esad Baasçılığı, petrol ve diğer enerji kaynaklarının sağladığı gelirlere aşırı bağımlılık nedeniyle yetkin bir sanayi sektörü yaratma girişiminde başarısız oldu. Tabii söz konusu bağımlılık, özellikle 1970'lerde petrol fiyatlarındaki patlamayla körüklenmişti. Suriye Baas Yönetimi, işte bu şekilde doğal kaynak sömürüsüne aşırı bağımlı bir model seçmişti.

1986'da başlayan Suriye'nin erken liberalleşme aşaması (ta'addudiyya veya ekonomik çoğulculuk) birtakım sübvansiyonları zaten ortadan kaldırmış, özel yatırımları kolaylaştırmış ve fiyatların, ticaretin ve dövizin kademeli olarak serbestleştirilmesine izin vermişti.

Petrol sektörünün 1964'te kamulaştırılması ve 1968'de Kuzeydoğu bölgesinin petrol üretimini Tartus limanına bağlayan boru hattı inşaatının tamamlanmasının ardından Suriye, petrol ihracatçısı bir ülkeye dönüştü. Suriye'nin petrol rezervleri Arap dünyasındaki diğer petrol devleriyle karşılaştırıldığında sınırlı olmasına karşın, Baasçı sosyalizan proje büyük ölçüde petrol gelirleri tarafından finanse ediliyordu. Petrol sektörüne aşırı vurgu -ve tabii 1980'lerden bu yana doğal gaz sektörünün artan önemi- yetkin ve çeşitlendirilmiş bir sanayi sektörünün gelişimini engellemiştir. Sonuç olarak enerji dışı sektörün çoğunluğu, sadece gıda üretimi ve işleme sektörü tarafından temsil edilmekteydi. Sadece 1998 yılında, petrol ve madencilik sektörü Suriye ihracatının neredeyse %70'ine varan bir katkıda bulunmuştu (Collelo, 1987; Azmeh, 2016). Dünya Bankası'na (2016) göre, petrolden elde edilen rant 2004 yılında Suriye'nin GSYİH'sının (gayri safi yurtiçi hâsıla) %20'sinden fazlasını oluşturuyordu. Bu nedenle Suriye'nin, 2000 yılına kadar Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da enerji ve tarım sübvansiyonu en yüksek olan ülkeler arasına girmiş olması şaşırtıcı değildir (Azmeh, 2016). En nihayetinde 1990'larda Suriye petrol rezervlerinin tükenmesi, doğal kaynak sömürüsüne göbekten bağımlı bu modelin sürdürülebilirlik bakımından zayıf olduğunu ortaya çıkarmıştır. ABD Enerji Bilgi İdaresi'ne göre, Suriye'nin yıllık rafine edilmemiş petrol üretimi 1996'da günde 582.000 varilden 2009'da günde 368.000 varile gerilemiştir. Arap Baharının patlak vermesiyle birlikte 2010 yılındaki günlük 383.000 varil petrol üretiminin, 2011'de 340.000, 2014 yılında ise 23000 varil miktarına gerilemesi kayda değerdir. Sonuç olarak, Esad rejiminin ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamak için gerekli olan petrol gelirini elde edemediği görülmektedir (EIA, 2017).

Doğal kaynak sömürüsüne bağımlılığın yanı sıra, Suriye ve Libya'nın gelişim sürecini belirleyen bir diğer gelişme de liberalleşmedir. 1986'da başlayan Suriye'nin erken liberalleşme aşaması (*ta'addudiyya* veya ekonomik çoğulculuk) birtakım sübvansiyonları zaten ortadan kaldırmış, özel yatırımları kolaylaştırmış ve fiyatların, ticaretin ve dövizin kademeli olarak serbestleştirilmesine izin vermişti. 1990'larda benimsenen yeni yatırım kanunları, vergi tatilleri gibi ödüller de dâhil olmak üzere özel sektörü teşvik etmek amaçlanmıştı. Beşar Esad 2000 yılında ekonomik ve siyasi reform vaadiyle iktidara geldiğinde bu süreç ivme kazanmıştır. Sosyal pazar ekonomisi oluşturma hedefi, 2005 yılında Baas Partisi 10. Bölgesel Kongresi'nde ilan edilmiştir. Suriye; daha sonra çabalarını, üretken sektörlerin zararına olacak şekilde çoğunlukla spekülatif ve üretken olmayan sektörlerle ilgilenen Arap ülkelerinden kaynaklanan gayrimenkul, finans, turizm gibi sektörlerde doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) çekmeye odaklanmıştır. Beş Yıllık Plan'ın (2006-2010) bir parçası olarak Suriye yönetimi, ithalattaki devlet tekelini ortadan kaldırmıştır. Fiyatlar; dizel, gaz, benzin ve elektrik dâhil olmak üzere serbest bırakılmıştır. Emlak piyasası serbestleştirilmiştir. Lisanslı özel bankalar ve menkul kıymetler borsası kurulmuştur. Özel mülkiyetin korunması lehine düzenlemeler pekiştirilmiştir (Dahi ve Munif, 2012).

Tarımsal ürünlerin fiyatların serbestleştirilmesinin yanı sıra enerji ve tarım girdilerine

yapılan sübvansiyonların ortadan kaldırılması ile Suriye'nin neoliberal yeniden yapılandırılması belki de en fazla tarım sektörünü vurmuştur. Aslında, devlet çiftliklerinin ilga edilmesi Haziran 2000'de başlamıştır (Ababsa, 2013). Beş Yıllık Plan kapsamında dizel fiyatı, Mayıs 2008'de dizel sübvansiyonunun iptali ile neredeyse %280 artmıştır. Dizel ve gübre sübvansiyonlarının kaldırılması çevre için yararlı olmasına rağmen rejimin tarımsal üreticilerin maddi zorluklarını hafifletecek alternatif siyasetler oluşturma konusundaki başarısızlığı, üreticilerin tarımsal girdilere uygun fiyatlarla erişimine engel oluşturarak ortaya çıkan siyasal-ekolojik krizi ağırlaştırmıştır. Suriye'de baş gösteren bu kriz, kırsal kesimlerden kentsel alanlara büyük bir göçle sonuçlanmıştır. Bu gelişmeler göz önüne alındığında, rejime karşı ilk protestoların ülkenin güneyindeki tarım merkezi ve eski zamanlarda Suriye rejimi için stratejik destek üssü olan Dar'a'da tetiklendiğini gözlemlemek şaşırtıcı değildir. Yeni ekonomi siyasetlerinin ve yolsuzluğun iflasına karşı protestolar daha sonra diğer kırsal merkezler olan Humus ve İdlib'in yanı sıra Şam ve Halep kentlerinin kırsal alanlarına da yayılmıştır (Azmeh, 2016; De Châtel, 2014).

Gerçekten de, doğal kaynak sömürüsüne dayalı modelin ve neoliberal siyasetlerin istikrarsızlaştırıcı etkileri, kısmen iklim değişikliğine atfedilen mevsimsel kuraklıklarla daha da güçlenerek derinleşmiştir. 2006-2011 döneminde Suriye'de, büyük tarımsal ürün ve hayvan kayıplarına yol açacak şekilde ülkenin modern tarihinde meydana gelen en ciddi kuraklık dönemi yaşanmıştır. Suriye krizinin patlak vermesinden önce nüfusun %46'sından fazlasının kırsal alanlarda yaşadığı ve işgücünün %15'inin tarımda istihdam edildiği göz önüne alındığında, bu kuraklığın maliyeti ölçülemez boyutta olmuştur. Toplamda, kuraklığın –siyaset başarısızlıklar ve ilgili diğer etkenlerle birlikte– sadece 2004-2008 döneminde Suriye'nin tarım arazilerinin %60'ını etkilediği ve besi hayvanların %85'ini öldürdüğü tahmin edilmektedir (Richani, 2016; Gleick, 2014).

Suriye krizi, Baas rejiminin yeraltı su kaynaklarının aşırı kullanımı ve çevresel deregülasyonda en keskin ifadesini bulan başarısız planlama ve siyasetler oluşturma çabalarında da kendini göstermektedir. Tarımsal sübvansiyonlar, pamuk ve buğday gibi büyük miktarda su kullanımını gerektiren sınai ürünlere yönelik olmuştur. Rejim, ayrıca su tüketimini azaltmak ve tarımsal üretimi daha verimli hale getirmek amacıyla sulama altyapısının gerekli modernizasyonunu gerçekleştirememiştir. Bu yönde 2005 yılında yapılan deneme başarısız bir girişim olarak kalmıştır. Bununla birlikte Suriye ile ilgili mevcut tahminler, sulamanın %50'sinin yeraltı suyu sistemlerine bağlı olduğunu, yeraltı suyu temininin %78'inin sürdürülemez bir şekilde gerçekleştirildiğini ve bu durumun su kuyularına aşırı pompalamaya yol açtığını göstermektedir (Ababsa, 2013; Barnes, 2009; Balanche, 2011; Balanche, 2012; Feitelson ve Tubi, 2017; Forsythe, 2017; Gleick, 2014; Salman ve Mualla, 2013).

Benzer bir durum Libya için de geçerlidir. Libya'ya dış müdahalenin yolunu açan ve Kaddafi rejiminin çöküşünü sağlayan ekonomik ve siyasal istikrarsızlık, Kaddafi döneminde (1969-2011) benimsenen doğal kaynakların aşırı sömürüsüne bağımlı modelle doğrudan ilgili görünmektedir. Libya, artan petrol gelirleri sayesinde 1980'lere kadar muazzam bir insani gelişme yaşamıştır. Bu durum; sadece artan okuryazarlık oranlarında, kadınların iyileştirilmiş statüsünde, gelişmiş barınma ve kamu sağlık hizmetleri sistemiyle sınırlı olmaksızın, aynı zamanda Libya'nın 1969 ve 1980 arasında yaklaşık %50 oranında artan ulusal ortalama gelirinde de göze çarpıyordu (Dünya Eşitsizlik Veritabanı, 2020).

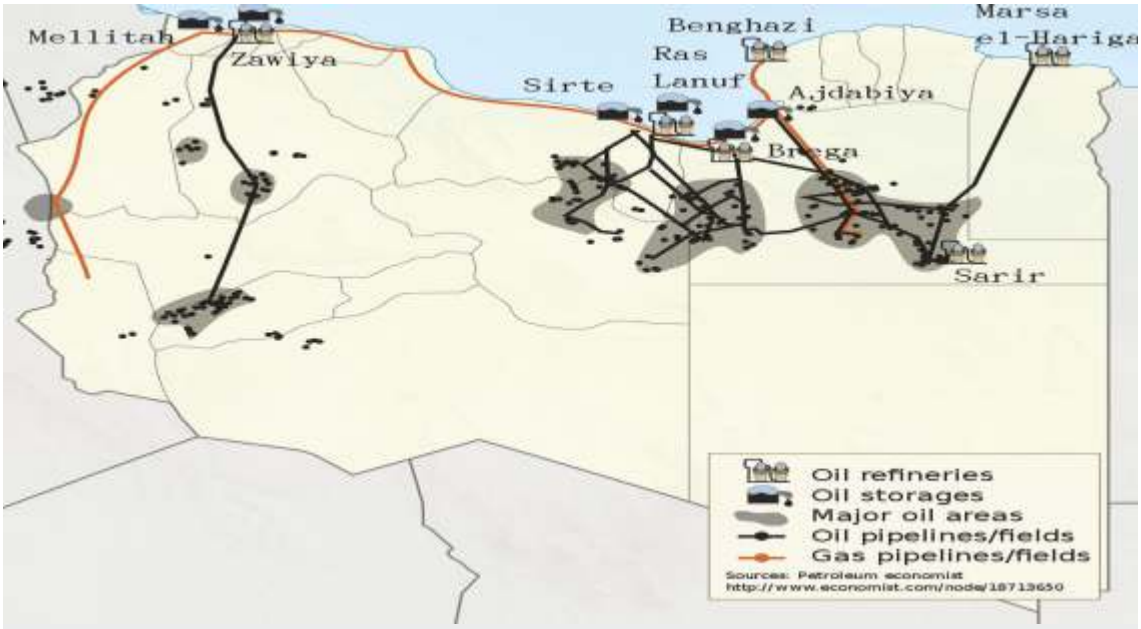

Libya'da petrol üretimi.

1970-1984 döneminde petrol gelirleri 1.57 milyondan 3.1 milyon Libya dinarına çıkarak, neredeyse %96'dan fazla bir artışla zirveye ulaşmıştır. Ancak Libya, sanayi altyapısını pekiştirme ve çeşitlendirme amacı için bu fırsattan yararlanmada başarısız olmuştur. Bu başarısızlık, insani gelişmenin daha uzun erimli olarak sürdürülebilmesini engellemiştir (Ali, 2011; Otman ve Karlberg, 2007; Prashad, 2012; Wehrey, 2018; St John , 2013). Petrol gelirleri 1986'ya kadar, rekor düşük bir seviyeye doğru 1.34 milyon Libya dinarına gerilemiştir. Bu rakam, toplam hükümet gelirlerinin %54'ünü oluşturuyordu. Aynı oran, 1984'te %69 olarak kayda geçmişti (Ali, 2011).

Suriye'ye benzer şekilde Libya'nın durumu; bol miktarda doğal kaynağın sağladığı kârlılığa, ekonomik yönden cazip ancak kısa vadeli kazançlara karşın dalgalı bir dünya pazarına aşırı bağımlılığın yol açtığı "kaynak laneti sorununu" örneklemektedir. 1980 yılında 37.42$ 'dan 1999 yılında 16.56 $'a düşen (varil başına nominal) ham petrol fiyatları (Bilgin, 2012: 40) Libya ekonomisinin felç olmasına ve sosyoekonomik eşitsizliklerin derinleşmesine neden olmuştur. Bu durum, ortalama milli gelirde, 1980'li yıllarda yaklaşık %50 ve 1990'larda ise yaklaşık %20 düşüşe eşlik etmiştir (Dünya Eşitsizlik Veritabanı, 2020). Tabii Kaddafi rejiminin çöküşünden önce Libya'nın petrol gelirlerinde yaşanan düşüşe göz atıldığında, Libya'da izlenen siyasetlerin etkisi görülmektedir. Petrol gelirleri, Kaddafi'nin ölümünden önce kamu gelirlerinin %90'ından fazlasını, ulusal bütçenin %75'ini ve ihracat gelirlerinin %95'ini oluşturuyordu (Kane, 2016).

Libya'da Batı yaptırımları, petrol gelirlerinde azalmanın olumsuz sonuçları ve 1987'de Çad ile girişilen savaşta uğranılan yenilginin etkileriyle ile birleşerek Kaddafi'yi iç ve dış siyasette ciddi tavizler vermeye zorlamıştır (Otman ve Karlberg, 2007). Kaddafi, Libya toplumundaki kabile yapısını radikal bir şekilde dönüştürme niyetinden vazgeçmiştir. Ayrıca, yönetim yanlısı kabileleri

yerel yönetimlere ve güvenlik güçlerine katılmaya davet ederek onlara belirli seviyede özerklik verme yolu izlenmiştir. (Erdağ, 2017; Hüsken, 2019; Joffé, 2013). Gerçekten de, bu strateji ulus-devlet inşası sürecini engellemiş ve Libya toplumunun daha da heterojen bir yapıya bürünmesine yol açmıştır. Libya'nın kültürel olarak heterojen hale gelmesi, teorik olarak doğrudan demokrasi, gelenekler ve topluluk (yani kabile ve klan) katılımı üzerine modellenen Kaddafi'nin "devletsiz devlet" modeli ile de ilişkilendirilebilir. Devletsiz devlet düşüncesi (*Jamahiriyya* veya kitlelerin devleti), ulusal düzeyde iyi işleyen istikrarlı kurumların oluşumuna bir engel oluşturmuştur (Northern & Pack, 2013; Erdağ, 2017; Sawani, 2013; Prashad, 2012).

Dahası Libya, 2003 yılında Batı ile ilişkilerini normalleştirmeye başlamıştır (Erdağ, 2017; Otman ve Karlberg, 2007; Wehrey, 2018; St John, 2013). Libya ayrıca; tıpkı Suriye gibi 1987, 1993 ve 2003 yıllarında devlet ile emekçi kitleler arasındaki organik bağları zayıflatan üç ardışık liberalleşme dalgasına maruz kalmıştır. Özelleştirme, kitlesel yolsuzluk ve artan yaşam maliyeti ile el ele yürüyedursun, bu durum emekçi kitleler üzerinde yabancılaşma etkisi yaratmıştır (Otman ve Karlberg, 2007; St John, 2013). İlginçtir ki hemen Batı müdahalesinin öncesinde, yani 2011 başında Libya, Uluslararası Para Fonu tarafından izlemekte olduğu "iddialı reform programı" nedeniyle övülüyordu (Prashad, 2012: 93).

Özelleştirme ve yükselen kayırmacılık, Kaddafi rejiminin geçmişte izlediği anti-emperyalist siyasetinden vazgeçmesine ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra meydana gelen siyasi ve ekonomik izolasyonun üstesinden gelmek için özel çaba harcamasına neden oldu.

Liberalleşme sürecinde Kaddafi'nin yakın çevresi ve kabilesi (yani Kadfafa), kayırmacı bir devlet yapısının oluşmasına önayak olmuştur (Erdağ, 2017; Prashad, 2012; Joffé, 2013; St John, 2013). Özelleştirme ve yükselen kayırmacılık, Kaddafi rejiminin geçmişte izlediği anti-emperyalist siyasetinden vazgeçmesine ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra meydana gelen siyasi ve ekonomik izolasyonun üstesinden gelmek için özel çaba harcamasına neden oldu (Erdağ, 2017). Liberalleşme ve dışa açılma süreciyle Batılı şirketler Libya pazarına nüfuz etmiştir. Bazıları 2011'de Batı müdahalesine aktif olarak katılacak olan Libyalı subaylar da, önceden Amerikan subaylar ve askeri yüklenicilerle organik bağlar kurabilmişlerdir (Wehrey, 2018). 2000'li yıllarda Libya, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere adına terör şüphelilerinin sistematik işkence ve sorgulanmadan geçirildiği bir üs haline gelmiştir (O'Sullivan, 2018; Prashad, 2012; Wehrey, 2018). Son tahlilde liberalleşme, ademi merkeziyetçilik ve küreselleşme yoluyla toplumun heterojen yapısının pekiştirilmesi sürecinin Libya'yı uzun vadede dış müdahaleye açık hale getirdiği pekala söylenebilir.

Libya'nın coğrafi ve demografik yapısının siyaset başarısızlıklarının olumsuz sonuçlarını derinleştirmeye hizmet ettiğini öne sürmek mümkündür. Libya, dünyada en seyrek nüfusa sahip ülkelerden biri olmasına rağmen, yüzey alanına göre Afrika'nın dördüncü büyük ülkesidir (Otman ve Karlberg, 2007). Libya nüfusunun %95'inin, toplam yüzey alanının sadece %1'ini oluşturan kıyı bölgelerinde yoğunlaştığı tahmin edilmektedir. Trablus, toplam nüfusun üçte birine ev sahipliği yapmaktadır (Otman ve Karlberg, 2007; Cole ve Khan, 2015). Dahası, Libya; kökenleri Tunus, Çad ve Mısır gibi komşu ülkelere de dayanan yaklaşık 140 kabileye ve klana ayrılmıştır (Erdağ, 2017). Libya, Suriye'nin aksine mezhep-

çilik sorunundan mustarip olmasa da, kabile ve klan ilişkisi kentsel alanlarda bile dini kimliklerle birlikte varlığını sürdürmektedir (Hüsken, 2019; Sawani, 2013; St John, 2013). Gerçekten de bu durum, Libya'yı küresel güvenlik sorunlarına karşı oldukça savunmasız hale getirmektedir.

Ademi merkeziyetçi yönetim stratejileri ile pekişen kabile ve klan ayrımlarına dayalı heterojen yapının yanı sıra Libya, farklı tarihi ve kültürel mirasa sahip üç ayrı bölgeye ayrılmıştır. Bunlar doğuda Sirenayka, batıda Trablusgarp ve güneyde Fezzan bölgeleridir (Otman ve Karlberg, 2007; Prashad, 2012). Libya'nın sömürge sonrası dönemi, Doğu ve Batı arasında tarihsel bir rekabete sahne olmuştur. Kaddafi öncesi dönemde Kral İdris'in hükümdarlığı (1951-1969) Libya'nın Doğu kesimine dayanırken, ülkenin iktidar ekseni Kaddafi'nin yönetimi altında Batı'ya kaymıştır. Libya'nın Doğu bölgesi, Kaddafi altında son dönemlerde ulusal petrol üretiminin üçte ikisini sağlamasına rağmen azgelişmişliğe mahkum edilmiştir. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Libya'nın marjinal konuma itilmiş doğu bölgesi 2010'larda Kaddafi karşıtı güçler için stratejik bir üsse dönüşmüştür (Erdağ, 2017; Prashad, 2012; Kane, 2016).

Bu bölümü bitirirken; Suriye ve Libya çatışmalarında siyasi-ekonomik, jeo-demografik ve siyasal-ekolojik etkenlerin önemi kolaylıkla göz ardı edilemez. Mevcut bulgular, Suriye trajedisinin en önemli nedenlerinden birinin, kökenleri aşağıdaki üç etkene bağlı bir siyasal-ekolojik krizde yattığını göstermektedir: (a) 1970'li yıllardan itibaren benimsenmiş olan doğal kaynak sömürücüsü kalkınma modeli ve bunun yeterli istihdam yaratılmasını engelleyen ağır mirası; (b) 2000'den sonra, toplumsal eşitsizliğin artması ile birlikte tarımın çökmesine yol açan neoliberal yeniden yapılanma; (c) kuraklığın önemini göz ardı ederek sulama yoğun tarımı teşvik eden, sulama altyapısının modernizasyonunu ihmal eden ve çevreye duyarsız siyasetler. Benzer şekilde doğal kaynak sömürüsüne aşırı bağımlılık, liberalleşme ve kayırmacılık konularında Libya'nın uğradığı siyaset başarısızlıkları, kültürel heterojenlik ve diğer jeo-demografik etkenlerle birleşerek sosyoekonomik ve siyasal istikrarsızlığın ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır.

Suriye ve Libya Çatışmalarında Dış Faktörler

Suriye çatışmasına etnik-dini siyasetin uluslararası jeopolitiğini ve dış müdahalenin rolünü vurgulayan savlar, Suriye'nin siyasal ekolojisi ve ekonomisine bağlı etkenlerden belki de daha iyi tanınmaktadır (Otero & Gürcan, 2016; Gürcan, 2019b). Her şeyden önce, Suriye'nin etnik-dini yapısının parçalı bir halde olduğu şüphe götürmez: Suriye nüfusunun %12'sini Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ın üyesi olduğu Alevi topluluğu oluşturmaktadır. Nüfusun %64'ü Sünni Arap topluluğunun bir parçası iken Hıristiyanlar, Kürtler ve Dürziler, Suriye nüfusunun sırasıyla %9, %10 ve %3'ünü oluşturmaktadır (Phillips, 2015). Bölgesel müdahalelerin etnik-dini çatışmalara etkileri, Suriye'de çatışmaların yayılmasında son derece önemli olmuştur.

Aslında mezhepsel ve etnopolitik çatışmaların yakın zamanda yeniden canlanması, büyük ölçüde ABD'nin Irak'a askeri müdahalesinden kaynaklanır. Böylelikle, Kürt özerkliği hareketi ve İslam'ı kullanan terörist akımlar tüm bölgede zemin kazanmıştır. Ayrıca Körfez'deki bazı Arap (ve Ortadoğu) ülkelerinin hükümetleri ve bireyler tarafından çeşitli terörist gruplara yapılan bağışlar da, Suriye'deki çatışmanın ortaya çıkmasında ve yayılmasında önemli rol oynamıştır. Bu aktörler, esas olarak İran'ın artan etkinliğine proaktif şekilde karşı çıkarak Sünni hegemonyasını bölgesel olarak genişletmeyi amaçlamıştır. Kabaca tahminler, bu yönde 2012-2013 döneminde Katar tarafından yaklaşık 3 milyar dolar ve yal-

nızca 2013-2015 döneminde Suudi Arabistan ve Kuveyt tarafından 10 milyar doların üzerindeki miktarlarda harcama yapıldığına işaret ediyor (Jaafar ve Woertz, 2016; Richani, 2016). Söz konusu Körfez ülkelerine benzer şekilde Türkiye, nüfuz alanını genişletmek amacıyla Suriye'deki Türkiye yanlısı Sünni ve cihatçı muhalefeti motive etmek için Sünni mezhepçiliği destekleyerek Suriye çatışmasına katkıda bulunmuştur (Otero & Gürcan, 2016).

Suriye çatışmasının bir vekil savaşa dönüşümünde daha geniş jeopolitik etkenlerin rolü de göz ardı edilemez (Gürcan, 2019e; Otero ve Gürcan, 2016). Örneğin, 2010 yılında Suriye'nin enerji güzergahları üzerindeki stratejik konumu ve Doğu Akdeniz'de bol miktarda doğal gaz rezervinin bulunması, Suriye'yi istikrarsızlaştırmak amacıyla İsrail, Türkiye ve Katar gibi bölgesel oyuncular açısından kendi enerji politikalarını uygulamak ve İran'ın bölgedeki etkisine karşı çıkmak için cazip bir fırsat yaratmıştır (Delanoë, 2014; Engdahl, 2013; Otero & Gürcan, 2016; Ipek, 2017; Winrow, 2016). "Gazın Altın Çağı" (Bridge ve Bradshaw, 2017) görüşünü destekleyecek şekilde, son on yılda küresel gaz tüketiminin %25 seviyesinde artmış olması ile gaz piyasasının küresel bütünleşmesi gerçekleri ışığında, Suriye açıklarında keşfedilmiş bulunan büyük miktardaki gaz rezervi, Suriye'nin jeopoitik bir çatışmanın merkezinde yer alması ile büyük ölçüde ilgilidir.

Türkiye'nin enerji konusundaki hırslarının bir parçası olarak, Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattının inşası Mart 2015'te başlatılmıştır. Hattın başarıyla tamamlanması ve devreye alınmasıyla, Azerbaycan'dan sonra Gürcistan ve Türkiye üzerinden bir gaz koridoru Avrupa'ya ulaşacaktır (Nader, 2013). Delanoë'ye (2014) göre bu projenin, İran-Irak-Suriye boru hattı projesi tarafından önü kesilmiştir. İlginç bir şekilde İran-Irak-Suriye boru hattı projesi 2010 yılında kabul edildikten sonra, yani 2011'de Suriye çatışmasının başlamasından hemen önce resmi olarak duyurulmuştur (Ahmed, 2013; UPI, 2011). Bu proje, Katar-Türkiye boru hattı projesine doğrudan bir rakip niteliğindeydi. Katar-Türkiye projesi, Katar'ın doğal gazını Suudi Arabistan, Ürdün ve Suriye üzerinden Türkiye'ye ulaştırmayı hedefliyordu. Suriye, kendisinin ana ekonomik ortağı olan Rusya'nın çıkarlarını korumak için 2009'da bu projeyi reddetmişti.

Bu nedenle Suriye'nin bu projeye karşı çıkması, Türkiye ve Katar'ın Suriye çatışmasında etkin olarak yer almasının esas nedenlerinden biridir (Nader, 2013). Zaten Katar, dünyanın önde gelen sıvılaştırılmış doğal gaz ihracatçısı olma arzusunu gizlememektedir (Engdahl, 2013). Dolayısıyla bölgesel oyuncuların, gerçekleştirdiği müdahale ile Suriye'nin İran ve Rusya ile enerji işbirliğine girmesini ve Levant Havzasında bol miktardaki enerji kaynağı üzerinde söz ve hak sahibi olmasını engellemeye çalıştıkları söylenebilir. Bölge oyuncuları caydırıcılıkta başarısız olduktan sonra istikrarsızlık yaratma girişimlerine başvuruyor gibi görünüyorlar.

Libya'nın denetimi, yeni keşfedilen doğal gaz ve petrol kaynakları nedeniyle jeopolitik rekabetin tırmandığı Levant'ın tamamını kontrol etmek için de çok önemlidir. Libya'nın bulunduğu Akdeniz bölgesi, küresel deniz ticaretinin sadece üçte birine ev sahipliği yapmakla kalmaz, aynı zamanda dünyadaki en bol doğal gaz kaynaklarından birine de sahiptir.

Libya'nın jeopolitiği, Arap Baharı konjonktüründe ortaya çıkan güç boşluğundan yararlanarak kendi gündemlerini gerçekleştirmek

isteyen küresel ve bölgesel güçler açısından eşit derecede önemlidir (O'Sullivan, 2018; Prashad, 2012). Libya, Ortadoğu, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayan stratejik bir köprü teşkil eder (Erdağ, 2017; Wehrey, 2018). Yine bu ülke, Afrika'nın en büyük petrol rezervlerine ve beşinci en büyük doğal gaz rezervlerine sahiptir. Bu arada Libya'nın petrolü, düşük üretim maliyeti, düşük sülfür içeriği ve Avrupa'ya yakınlığı nedeniyle "tatlı hammadde" olarak adlandırılmaktadır. Libya'nın denetimi, yeni keşfedilen doğal gaz ve petrol kaynakları nedeniyle jeopolitik rekabetin tırmandığı Levant'ın tamamını kontrol etmek için de çok önemlidir. Libya'nın bulunduğu Akdeniz bölgesi, küresel deniz ticaretinin sadece üçte birine ev sahipliği yapmakla kalmaz, aynı zamanda dünyadaki en bol doğal gaz kaynaklarından birine de sahiptir. Ayrıca Libya, Afrika'nın Avrupa'ya ve bölgedeki diğer Orta Doğu ülkelerine yönelik göçmen akışları dahilinde hâkim konumdadır (O'Sullivan, 2018; Prashad, 2012). Libya'yı kontrol etmek, aynı zamanda bölge ülkelerine karşı stratejik bir baskı aracı olarak kullanılabilecek olan göç akışlarını kontrol etmek anlamına da gelir.

Suriyeli askerler, Suriye'nin Daraa eyaletinin kuzeybatı kırsalındaki Tal al-Harrah'da, Suriye, 19 Temmuz 2018. (Xinhua)

Libya'daki çatışmayı "iç savaş" olarak nitelemek yaygın bir hata olarak karşımıza çıkar. Bu çatışma, ağırlıklı olarak bölgesel güç boşluğundan yararlanan yabancı güçler tarafından tırmandırılmaktadır. Ramazan Erdağ'ın (2017: 31) iddia ettiği gibi: "NATO ve müttefikleri tarafından güç kullanımı ve bunların sağladığı askeri yardım, muhalefet lehine güç dengesini değiştirmiştir. Komşu ülkelerde meydana gelen dönüşüm ve NATO'nun müdahalesi olmadan Libya devriminin gerçekleştirilemeyeceğini söylemek pek de yanlış olmaz." 2011'de NATO müdahalesinin ardından yaşanan çatışma; Fransa, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi ülkeler tarafından desteklenen Libya-Amerika kökenli savaş ağası Khalifa Haftar tarafından yönetiliyor. Haftar, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından tanınan Ulusal Anlaşma Hükümeti'ne (GNA) karşı savaşıyor. GNA'ya benzer şekilde, Haftar'ın kuvvetleri de komşu ülkelerden devşirilen milislere ve hatta bölgedeki Selefilere dayanıyor. Haftar'ı desteklerken Fransa, Almanya ve İtalya'nın bölgedeki siyasi ve ekonomik etkisini gidermeye çalışıyor. Fransa'nın tükettiği petrolün %11'i Libya'dan temin edilmektedir (Northern & Pack, 2013). İtalya ise Libya'daki en önemli petrol üreticisi olarak bu ülkenin en büyük ticaret ortağıydı (Northern & Pack, 2013). Almanya'nın petrol talebinin %11'inin Libya'dan karşılandığı da bilinmektedir. Almanya'nın Libya'da önemli altyapı ve enerji yatırımları bulunuyor. İtalya'ya benzer şekilde Almanya da, Afrika'dan gelen göçmen akışlarını kontrol etmede Kaddafi rejimine güveniyordu. Dahası Mısır ve BAE, radikal dini unsurların bölgeden temizlenmesiyle ve sınır güvenliklerini sağlamakla öncelikli olarak ilgilenmektedir. BAE'nin kendisini sözde bağımsız bir jeopolitik oyuncu ve aslında ABD menfaatleri için bir vekil olarak ileri sürmesi bu arada dikkate alınmalıdır. Mısır ve BAE'nin Türkiye ve Katar ile rekabeti Haftar'ın güçlerini destekleme-

de öne çıkan bir etken olarak görülebilir (Rickli, 2016; Ulrichsen, 2016; Wehrey, 2018; Northern & Pack, 2013).

Rusya, Libya kaynaklı göç ve kendi enerji güvenliği ile konularda endişe içindeki Avrupalı güçlere karşı kullanılabilecek olması yüzünden Libya'nın stratejik konumunun tamamen farkında gibi görünüyor (Gürcan, 2019d). Bu durum, aynı zamanda Libya'da bir Rus askeri taşeronu rolündeki Wagner Group'un Libya'daki varlığı ve Rusya'nın çatışmada güçlü bir arabulucu olarak konumunu açıklayabilir.

Libya'daki çatışmanın bir diğer kilit oyuncusu olan Türkiye ise, Akdeniz bölgesinde kendisine karşı ortaya çıkan doğrudan ve somut tehditlerle burun buruna kalmış görünüyor.

Rusya'nın Libya'da çok önemli jeopolitik ve ekonomik çıkarları bulunuyor (Larssen, 2016; Prashad, 2012). Bunlar iki ana noktada özetlenebilir. Birincisi, Rusya'nın artan etkinliği ve müdahalesi, "Batılı" güçlerinin prestijini ve askeri etkisini kısıtlayarak dünya siyasetinin çok-kutuplulaşmasına doğrudan katkıda bulunuyor. Libya krizi hakkındaki genel görüş; Batı'nın Libya'daki rejim değişikliği lehine müdahalesinin ve Kaddafi'nin ölümünden sonra taahhüt ve sorumluluğunu yerine getirmedeki eksikliğinin, Kaddafi sonrası dönemin kaotik ortamına katkıda bulunan başlıca etkenler olduğudur (Gürcan, 2019d). Bu nedenle Rusya, Libya konjonktürünü Batılı güçlerin yarattığı güç boşluğunu doldurmak için bulunmaz bir fırsat olarak görüyor (Neale, 2018). Rusya ayrıca 2008 ve 2009'da Libya'nın doğu kıyılarında deniz üsleri inşa etmek konusuna da ilgi göstermişti. Bu nedenle Rusya'nın Kaddafi sonrası Libya'ya artan ilgisi ve buradaki sürece müdahalesi, dünya siyasetinin çok kutuplu hale gelmesine katkıda bulunarak küresel askeri etkisini artırma arayışıyla dolaylı olarak ilişkilendirilebilir. Rusya'nın küresel askeri nüfuz edinme arayışında "Batılı" güçlerle yoğun bir şekilde karşı karşıya geldiği zeminde, Akdeniz Havzası çok önemli hale gelmektedir. Bununla ilintili olarak Libya'nın Avrupa'ya yakınlığı, Arap Baharı ve Afrika ülkelerinden tarihi bir göç dalgasına maruz kalan Avrupa güçleri için büyük bir endişe kaynağı olmaktadır. Rusya'nın siyasi, ekonomik ve askeri müdahale yoluyla sürece müdahil olması, kendi elini güçlendirirken, kesinlikle Avrupa'nın jeopolitiğini etkilemektedir (Eljarh, 2018; Neale, 2018).

İkinci olarak, Kaddafi'nin ölümüyle; enerji, inşaat, altyapı ve savunma gibi stratejik sektörlerde milyarlarca dolarlık sözleşmeleri kaybeden Rusya'ya büyük bir ekonomik darbe inmiş oldu. Rusya bugün, Batılı ekonomik yaptırımlar ve güçlükler altında kaybetmiş olduğu ekonomik imtiyazları yeniden kazanmaya çalışıyor. Dolayısıyla Rusya, Libya'nın yeniden yapılanma çabalarına katkıda bulunmaya katılırken, aynı zamanda büyük petrol kaynaklarından faydalanmaya çalışıyor (Eljarh, 2018; Kuznetsov, Naumkin ve Zvyagelskaya, 2018; Neale, 2018; Gürcan, 2019d).

Libya'daki çatışmanın bir diğer kilit oyuncusu olan Türkiye ise, Akdeniz bölgesinde kendisine karşı ortaya çıkan doğrudan ve somut tehditlerle burun buruna kalmış görünüyor. 2000'li yılların başından beri Kıbrıs Rum hükümetleri, yasadışı bir şekilde münhasır ekonomik bölgeler ilan ediyor ve Levant'taki sondaj bölgelerini genişletiyor. İsrail, ABD, Yunanistan ve Kıbrıs Rum hükümetleri, Noble Dina ve Nemesis gibi doğrudan Türkiye'yi hedef alan askeri tatbikatlar düzenliyor. Türkiye ayrıca, enerji güvenliğini

sağlamak ve Müslüman Kardeşler'in rakibi olan Sisi rejimine karşı askeri nüfuz ve etki alanını genişletmek üzere Mısır'ın coğrafi olarak daha yakınında bulunmayı hedefliyor. Buna ek olarak Avrupa Birliği ve Yunanistan'ın girişimiyle hazırlanmış bulunan "Seville Haritası", Türkiye Akdeniz'deki en uzun sahil şeridine sahip olmasına rağmen Türkiye'nin deniz alanını Antalya çevresindeki küçük bir bölgeyle tek taraflı olarak sınırlandırmaktadır. Bu arada Katar; son zamanlarda Birleşik Devletler ve bunun bölgesel müttefikleri tarafından kuşatılarak izole edilmiş bir konumda olup, BAE'nin rakibi olarak Türkiye'nin bölgedeki kilit müttefiktir. Katar, Libya'nın BM tarafından kabul edilen hükümetini destekliyor (Ulrichsen, 2016; Rickli, 2016).

Libya ve Suriye'nin dış politikada benimsedikleri tutumları da, dış müdahalenin arkasındaki bir diğer etken olarak Batı'nın bu ülkeler karşı hınç duymasının bir nedenidir. Örneğin, Batılı güçler uzun zamandır Suriye'nin dış politika taahhütlerine ve girdiği ittifaklara karşı tepkiliydi. Suriye, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgaline karşı çıkmıştı. İstiladan önce Suriye, Irak'tan petrol alarak ABD yaptırımlarına karşı çıktı. Dahası, Irak'a silah satışını kolaylaştırdı ve Irak sınırından binlerce Arap direniş savaşçısının geçmesine izin verdi. Üstelik ABD istilasından sonra kaçan bazı Iraklı yetkililer Suriye'ye sığındı (Hinnebusch, 2009). Raymond Hinnebusch (2009:18-19) tarafından kabul edildiği gibi, bu hamleler Suriye'nin, "salt bir çıkar hesabından ziyade Arap-milliyetçi kimliği" konusundaki tutumunu yansıtmıştır. Suriye'nin bu duruşu, "Arap milliyetçiliğinin kalan son sesi" olarak verdiği görüntüyle ABD ve Avrupa'yı rahatsız etmiştir. Dahası ABD'nin Irak'ı istilası, Suriye'nin İran'la ABD'ye karşı ortaklığını pekiştirmiştir (Hinnebusch, 2009). Suriye çatışmasına müdahil olmasıyla büyük önem taşıyan İran için Esad rejimi ile sürekli işbirliği; Lübnan ve Ortadoğu'nun geri kalanına erişim, bölgedeki Şii nüfuzunu genişletme ve İsrail'in bölgesel gücünü kısıtlama konularında fırsat sunuyor (Türkeş, 2016; Öniş, 2014). İran'ın Suriye'deki mevcudiyeti, Esad'ın olası bir Sünni hükümetin iş başına gelmesi sonucunda ülkeden ayrılmak zorunda kalması ve bunun da İran'ın bölgesel izolasyonuna yol açabilecek olmasına ilişkin endişeleriyle de ilgilidir (Barfi, 2016). Hatta Suriye çatışmasının en başından beri var olan ve İran'ın yürüttüğü vekâlet savaşıyla ilişkilendirilen Hizbullah, bu tür gelişmelerden büyük zarar görecektir. Son olarak Suriye, Tartus'taki Rus deniz üssüne ev sahipliği yapıyor. Tartus, Rusya'nın Akdeniz'e ticari ve askeri amaçlar için tek erişimini sağlıyor (Gordon, 2017).

2011 yılında baş gösteren Suriye çatışmasını ateşleyen kilit etken olarak Suriye'nin Batı'dan uzaklaşması, yalnızca Irak sorununa, İran-Suriye ittifakına ve Rusya'nın Suriye'de müdahil oluşuna dayanmıyordu. Suriye'nin bakış açısından Lübnan, Suriye'nin ulusal güvenliği için çok önemli olan doğal bir etki alanı olarak görülüyor. Çatışmalar esnasında Suriye muhalefet unsurlarının Lübnan'a sığındığı biliniyordu. Dahası, coğrafi konumu nedeniyle Suriye rejimi, Lübnan'ın Arap milliyetçiliğinin erişimini kısıtlayacak şekilde bir İsrail veya Batı karakolu haline gelmesine göz yumamazdı. Lübnan merkezli Şii Hizbullah, İsrail'in bölgesel gücünü kısıtlama ve İran ile ittifaklarını güçlendirme çabalarında Suriye için stratejik öneme sahip olmuştur. Buna ek olarak, Batı 2005 yılında Suriye'nin Lübnan'daki müdahalesinden de rahatsız olmuş ve bunun sonucunda Suriye'ye yaptırımlar uygulamıştı. Buna ilaveten Suriye, Suudi Arabistan rejiminin

önemli bir müttefiki olarak görülen Lübnan eski Başbakanı Rafiq al-Hariri'ye suikast yapmakla suçlanmıştı (Phillips, 2015). Ayrıca İsrail'in Suriye'ye müdahil olması ele almaya değer bir konu olarak görünüyor. Suriye, sadece İsrail'in baş düşmanı olarak bölgesel hegemonya peşindeki İran için stratejik bir kapı konumunda olmamıştır. Aynı zamanda İsrail, Suriye'nin ulusal güvenliğini zayıflatarak Golan Tepeleri ve Levant Havzasındaki gaz ve petrol kaynaklarına hükmetme hedefini de gütmektedir (Ağdemir, 2015). Son olarak tıpkı Suriye gibi, Libya 2000'lerden önceki dönemde, dış politikadaki anti-emperyalist duruşundan dolayı Batı tarafından benzer şekilde izole edilmiştir. Libya'nın anti-emperyalist politikasının Batı'yı köşeye sıkıştırması sonucunda 1986'da uygulanan ABD yaptırımlarına ve daha sonra 1992'de Birleşmiş Milletler yaptırımlarının nasıl sonuçlandığı da yeniden bahsedilmeye değer bir konu olarak görünüyor (Otman ve Karlberg, 2007; Prashad, 2012; Wehrey, 2018).

İnceleme ve Tartışma

Suriye ve Libya örnekleri, doğal kaynak sömürüsüne bağlı kalkınma stratejilerinin sanayileşmeyi nasıl önleyebileceğini ve dış pazarlara aşırı bağımlılığı hangi ölçüde sağladığını göstermektedir. Elbette neoliberal yeniden yapılanma, bu ülkelerin toplumsal dokusunu tamamen yok ederek ve mevcut sosyoekonomik gerilimleri arttırmak suretiyle bu sonuçları daha da şiddetlendirmekten başka bir şey yapmamıştır. Ayrıca Suriye'nin çevre sorunlarının yanlış yönetimi, çevrenin sadece bir kalkınma sorunundan daha fazlası olduğunu ve aynı zamanda bir ulusal güvenlik sorunu teşkil ettiğini göstermektedir. Gelecekte Suriye ve Libya örneklerinin, ulusal güvenliğin politik-ekonomik ve politik-ekolojik temelleri hakkında çok-disiplinli araştırmaları teşvik edeceğini umuyoruz.

Suriye çatışmasının dış etkenleri söz konusu olduğunda ise eldeki bulgular; etnik-dini gerilimlerin bir vekâlet savaşına dönüşmesinin, çatışmaya müdahil olan kilit ülkelerin dış siyasetlerindeki önceliklerine aracılık ettiğini göstermektedir. Her iki durumda da enerji ve insan güvenliği, askeri ittifaklar ve dış siyaset taahhütleri dâhil olmak üzere jeopolitik etkenler, çatışmaların ortaya çıkışı ve yayılmasında güçlü etkenler olarak görünmektedir. Suriye ve Libya çatışmalarını şekillendirmede jeopolitik etkenlerin merkezi konumu; bölgede Batı müdahaleciliği, ulusal egemenlik, askeri işbirliği ile insan ve enerji güvenliği gibi kilit konulara öncelik verecek güçlü bölgesel işbirliği mekanizmaları oluşturma gereksinimine işaret etmektedir. Avrasya ve Latin Amerika'nın bölgecilik deneyimleri (Gürcan, 2019c; 2019d) – örneğin Şanghay İşbirliği Örgütü, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü, Güney Amerika Ulusları Birliği, Amerika için Bolivarcı İttifak – Türkiye, Irak, Suriye, İran ve Rusya arasında siyasal, ekonomik, askeri ve kültürel alanda istikrarlı ve kurumlaşmış kanallar oluşturarak Batı'nın askeri saldırganlığını önleme konusunda önemli ipuçları sunuyor.

Kaynakça

Ababsa, M. (2013). Crise Agraire, Crise Foncière et Sécheresse En Syrie (2000-2011). *Maghreb – Machrek,* 1(215), 101–122.

Ağdemir, A. M. (2015). Israel and the Gas Resources of the Levant Basin. *Ortadoğu Etütleri,* 6(2), 136-154.

Ahmed, N. (2013, Ağustos 30). Syria Intervention Plan Flued by Oil Interest, Not Chemical Weapon Concern. *The Guardian*. https://www.theguardian.com/environment/earth-insight/2013/aug/30/syria-chemical-attack-war-intervention-oil-gas-energy-pipelines adresinden alındı.

Ali, I. (2011). *Oil revenue and economic development case of Libyan economy (1970-2007)*

(Doktora tezi). https://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=4463&context=theses adresinden alındı.

Azmeh, S. (2016). Syria's Passage to Conflict: The End of the 'Developmental Rentier Fix' and the Consolidation of New Elite Rule. *Politics & Society,* 44(4), 499–523.

Balanche, F. (2011). Géographie de La Révolte Syrienne. *Outre-Terre,* 3(29), 437–458.

Balanche, F. (2012). La Modernisation Des Systèmes d'Irrigation Dans Le Nord-Est Syrien: La Bureaucratie Au Coeur de La Relation Eau et Pouvoir. *Méditerrané,* 8(119), 59–72.

Barfi, B. (2016, Ocak 24). The Real Reason Why Iran Backs Syria. *The National Interest*. http://nationalinterest.org/feature/the-real-reason-why-iran-backs-syria-14999 adresinden alındı.

Barnes, J. (2009). Managing the Waters of Ba'th Country: The Politics of Water Scarcity in Syria. *Geopolitics,* 14(3), 510–530.

Bellamy, A. (2004). *Security Communities and Their Neighbours: Regional Fortresses or Global Integrators?* New York: Palgrave Macmillan.

Bilgin, M. (2012). Energy Transitions and International Security in the Twenty-first Century. S. F. Krishna-Hensel (Ed.), *New Security Frontiers Critical Energy and the Resource Challenge* içinde. London: Routledge.

Bridge, G. & Bradshaw, M. (2017). Making a Global Gas Market: Territoriality and Production Networks in Liquefied Natural Gas. *Economic Geography,* 93(3), 215-240.

Chen, Y. (2019/2020). China's Potential Role in the Remaking of Regional Order in the Middle East: Motivations, Opportunities and Challenges. *Belt & Road Initiative Quarterly,* 1(1), 55–66.

Cole, P. & Khan, U. (2015). The Fall of Tripoli: Part 1. P. Cole & B. McQuinn (Ed.), *The Libyan Revolution and its Aftermath* içinde (ss.55-80). UK: Oxford University Press.

Collelo, T. (1987). *Syria: A Country Study*. Washington: GPO.

Dahi, O. S. & Munif, Y. (2012). Revolts in Syria: Tracking the Convergence Between Authoritarianism and Neoliberalism. *Journal of Asian and African Studies,* 47(4), 323–332.

De Châtel, F. (2014). The Role of Drought and Climate Change in the Syrian Uprising: Untangling the Triggers of the Revolution. *Middle Eastern Studies,* 50(4), 521–535.

Delanoë, I. (2014). *The Syrian Crisis: A Challenge to the Black Sea Stability*. Istanbul: Center for International and European Studies, Kadir Has University.

Desai, R. (2010). The Absent Geopolitics of Pure Capitalism. *World Review of Political Economy*, 1(3), 463–484.

Desai, R. (2013). *Geopolitical Economy: After US Hegemony, Globalization and Empire*. London: Pluto Press.

Desai, R. (2015a). Introduction: From the neoclassical diversion to geopolitical economy. *Research in Political Economy*, 30(1), 1–44.

Desai, R. (2015b). Introduction: The Materiality of Nations in Geopolitical Economy. *World Review of Political Economy*, 6(4), 449–458.

Desai, R. (2016). Introduction: Putting Geopolitical Economy to Work. *Research in Political Economy*, 30(2), 1–21.

Dünya Eşitsizlik Veritabanı. (2020). World Inequality Database. https://wid.world/ adresinen alındı.

EIA (2017). Database, 2017. https://www.eia.gov/beta/international/data/browser/#/?c=4100000002000060000000000000g00020000000000000001&vs=INTL.44-1-AFRC-QBTU.A&vo=0&v=H&end=2015 adresinden alındı.

Eljarh, M. (2018, Şubat 20). Russia's Ambitions in Libya. *Valdai Discussion Club*. http://valdaiclub.com/a/highlights/russia-s-ambitions-in-libya adresinden alındı.

Engdahl, F. W. (2013, Ocak 27). The New Mediterranean Oil and Gas Bonanza (Part II: Rising Energy Tensions in the Aegean—Greece, Turkey, Cyprus, Syria). *Global Research*. https://www.globalresearch.ca/the-new-mediterranean-oil-and-gas-bonanza/29609 adresinden alındı.

Erdağ, R. (2017). *Libya in the Arab Spring From Revolution to Insecurity*. New York: Palgrave Macmillan US.

Feitelson, E. & Tubi, A. (2017). A Main Driver or an Intermediate Variable? Climate Change, Water and Security in the Middle East. *Global Environmental Change,* 44(1), 39–48.

Forsythe, D. P. (2017). Water and Politics in the Tigris–Euphrates Basin: Hope for Negative Learning? J. A Cahan (Ed.), *Water Security in the Middle East* içinde (ss.167–84). London: Anthem Press.

Gleick, P. H. (2014). Water, Drought, Climate Change, and Conflict in Syria. *Weather, Climate, and Society,* 6 (1), 331–340.

Gordon, S. (2017, Nisan 8). Russian Resolve: Why Syria Matters to Putin. *The Globe and Mail*. https://www.theglobeandmail.com/news/world/russian-

resolve-why-syria-matters-to-putin/article34643406/ adresinden alındı.

Gürcan, E. C. (2019a). BRICS Ülkelerinin Afrika'daki Yükselişine Jeopolitik Ekonomi Penceresinden Bir Bakış [A Geopolitical-Economic Perspective into the BRICS' Rise in Africa]. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34(1), 59–88.

Gürcan, E. C. (2019b). Extractivism, Neoliberalism, and the Environment: Revisiting the Syrian Conflict from an Ecological Justice Perspective. *Capitalism Nature Socialism*, 30(3), 91-109.

Gürcan, E. C. (2019c). Geopolitical Economy of Post-Hegemonic Regionalism in Latin America and Eurasia. *Research in Political Economy*, 34(1), 59–88.

Gürcan, E. C. (2019d). *Multipolarization, South-South Cooperation and the Rise of Post-Hegemonic Governance*. New York: Routledge.

Gürcan, E. C. (2019e). Political Geography of Turkey's Intervention in Syria: Underlying Causes and Consequences (2011-2016). *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 11(1), 1-10.

Gürcan, E. C. (2019/2020). Building a Fair World Order in a Post-American Age. *Belt & Road Initiative Quarterly*, 1(1), 6-16.

Griffin, L. J. (1992). Temporality, Events, and Explanation in Historical Sociology: An Introduction. *Sociological Methods & Research,* 20(1), 403-426.

Hinnebusch, R. (2009). Syrian Foreign Policy under Bashar Al-Asad. *Ortadoğu Etütleri,* 1(1), 7–26.

Hüsken, T. (2019). *Tribal Politics in the Borderland of Egypt and Libya*. New York: Palgrave Macmillan.

Ipek, P. (2017). Oil and Intra-State Conflict in Iraq and Syria: Sub-State Actors and Challenges for Turkey's Energy Security. *Middle Eastern Studies,* 53(3), 406–419.

Jaafar, H. & Woertz, E. (2016). Agriculture as a Funding Source of ISIS: A GIS and Remote Sensing Analysis. *Food Policy,* 64(1), 14–25.

Joffé, G. (2013). Civil Activism and the Roots of the 2011 Uprisings. Pack J. (Ed.), *The 2011 Libyan Uprisings and the Struggle for the Post-Qadhafi Future* içinde. New York: Palgrave Macmillan.

Kane, S. (2016). Barqa Reborn? Eastern Regionalism and Libya's Political Transition. P. Cole & B. McQuinn (Ed.), *The Libyan Revolution and its Aftermath* içinde (ss. 205-228). UK: Oxford University Press.

Koray, S. (2019/2020). The Belt and Road Initiative is Opening up New Horizons. *Belt & Road Initiative Quarterly,* 1(1), 17–22.

Kuznetsov, V., Naumkin, V. & Zvyagelskaya, I. (2018). Russia in the Middle East: The Harmony of Polyphony. Moscow: *Valdai Discussion Club*. http://valdaiclub.com/files/18375/ adresinden alındı.

Larssen, A. K. (2016). Russia. D. Henriksen & A. K. Larssen (Ed.), *Political Rationale and International Consequences of the War in Libya* içinde. UK: Oxford University Press.

McMichael, P. (1990). Incorporating Comparison within a World-Historical Perspective: An Alternative Comparative Method. *American Sociological Review,* 55(3), 385-397.

McMichael, P. (2000). World-Systems Analysis, Globalization, and Incorporated Comparison. *Journal of World-Systems Research,* 6(3), 385-397.

Nader, S. (2013, Ekim 11). Natural Gas Resources May Be Backstory in Syria War. *Center For Geopolitical Analysis*. http://icmu.nyc.gr/%20Natural-Gas-Resources-May-Be-Backstory-in-Syria-War adresinden alındı.

Neale, E. (2018, Şubat 14). Russia: Is Syria's Fate Libya's Future? *Atlantic Council*. http://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/russia-is-syria-s-fate-libya-s-future-2 adresinen alındı.

Northern, R. & Pack, J. (2013). The Role of Outside Actors. J. Pack (Ed.), *The 2011 Libyan Uprisings and the Struggle for the Post-Qadhafi Future* içinde. New York: Palgrave Macmillan.

Norton, A. R. & Lampros-Norton D. J. (1982). Militant Protest and Political Violence Under the Banner of Islam. *Armed Forces & Society,* 9(1), 3–19.

O'Sullivan, S. (2018). *Military Intervention in the Middle East and North Africa The Case of NATO*. New York: Routledge.

Otero, G. & Gürcan E. C. (2016). The Arab Spring and the Syrian Refugee Crisis. *The Monitor*: *Canadian Centre for Policy Alternatives,* 22(5), 16–17.

Otman, W. & Karlbeg, E. (2007). *The Libyan Economy Economic Diversification and International Repositioning.* Heidelberg: Springer- Verlag.

Öniş, Z. (2014). Turkey and the Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East. *Mediterranean Politics,* 19(2), 203–219.

Phillips, C. (2015). Sectarianism and Conflict in Syria. *Third World Quarterly,* 36(2), 357–376.

Prashad, V. (2012). *Arab Spring, Libyan Winter.* California: AK Press.

Richani, N. (2016). The Political Economy and Complex Interdependency of the War System in Syria. *Civil Wars*, 18(1), 45–68.

Rickli, J. (2016). The Political Rationale and

Implications of the United Arab Emirates' Military Involvement in Libya. D. Henriksen & A. K. Larssen (Ed.), *Political Rationale and International Consequences of the War in Libya* içinde. UK: Oxford University Press.

Sawani, Y.M. (2013). Dynamics of Continuity and Change. Pack J. (Ed.), *The 2011 Libyan Uprisings and the Struggle for the Post-Qadhafi Future* içinde. New York: Palgrave Macmillan.

Salman, M. & Mualla, W. (2013). The Utilization of Water Resources for Agriculture in Syria: Analysis of Current Situation and Future Challenges. *Erice International Seminars on Planetary Emergencies*, 30th session, 263–274. https://doi.org/10.1142/9789812702753_0031 adresinden alındı.

Silver, B. C. (2008). *Forces of Labor*. Cambridge: Cambridge University Press.

St John, R.B. (2013). The Post-Qadhafi Economy. Pack J. (Ed.) *The 2011 Libyan Uprisings and the Struggle for the Post-Qadhafi Future* içinde. New York: Palgrave Macmillan.

Tutan, U. (2019/2020). Political-Economic Reconfigurations in Global Power Systems: From the 18th Century up Until Today. *Belt & Road Initiative Quarterly,* 1(1), 31–42.

Türkeş, M. (2016). Decomposing Neo-Ottoman Hegemony. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies,* 18, 191–216.

Ulrichsen, K. (2016). The Rationale and Implications of Qatar's Intervention in Libya. D. Henriksen & A. K. Larssen (Ed.), *Political Rationale and International Consequences of the War in Libya* içinde. UK: Oxford University Press.

UPI (United Press International). (2011, Temmuz 25). Islamic Pipeline' Seeks Euro Gas Markets. www.upi.com/Business_News/Energy-Industry/2011/07/25/Islamic-pipeline-seeks-Euro-gas-markets/UPI-13971311588240 adresinden alındı.

Wehrey, F. (2018). *The Burning Shores: Inside the Battle for the New Libya*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Winrow, G. M. (2016). The Anatomy of a Possible Pipeline: The Case of Turkey and Leviathan and Gas Politics in the Eastern Mediterranean. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 18(5), 431–447.

World Bank. (2016). Online Database. https://data.worldbank.org adresinen alındı.

Deniz ve Asya Yüzyılında Türkiye

CEM GÜRDENİZ

Emekli Tümamiral

Cem Gürdeniz, Deniz Harp Okulu Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 1979 yılında mezun oldu. Deniz Kuvvetleri Komutanı Özel Sekreterliği (1998-2001), Deniz Kuvvetleri Plan Prensipler Başkanlığı Antlaşmalar Şube Müdürlüğü (2001-2002), Harp Filosu III. Muhrip Filotillası Komodorluğu (2002-2003) Deniz Kuvvetleri Plan Prensipler Başkanlığı Strateji Daire Başkanlığı (2003-2005), Deniz Kuvvetleri Plan Prensipler Başkanlığı (2005-2007) görevlerini yürüttü. Daha sonra Çıkarma Gemileri Komutanlığı'na, 2008 yılında Tümamiralliğe terfi ederek Mayın Filosu Komutanlığı'na getirilmiştir. 2009-2011 yılları arasında tekrar Deniz Kuvvetleri Plan Prensipler Başkanlığı görevini yürütmüş, 11 Şubat 2011 tarihinde sözde Balyoz Davası'nda sahte delillerle tutuklanmış, 18 yıl hüküm giymiş, Anayasa Mahkemesi'nin 19 Haziran 2014 tarihindeki yeniden yargılama kararıyla özgürlüğüne kavuşmuş, 9 Haziran 2015 tarihinde beraat etmiştir. İngilizce ve Fransızca bilen Cem Gürdeniz Deniz Kuvvetleri Dergisi'nde 1979-2005 arasında yirmi iki makale yayımlamıştır ve Türk Deniz Kuvvetleri El Kitabı 2000, İngilizce/Türkçe ve Türkçe/İngilizce Deniz Terimleri Sözlüğü, Cumhuriyet Donanması (Prestij Kitabı), Açık Denizlere Doğru Deniz Kuvvetleri (Prestij Kitabı) ile Hedefteki Donanma (Kırmızı Kedi Yayınları) ve Amatör Denizciler İçin Acil Durum Seyri (Kırmızı Kedi Yayınları) kitaplarının yazarıdır. Aydınlık gazetesinde, "Mavi Vatan" isimli haftalık köşenin yazarıdır. Yurtdışında 2003-2010 yılları arasında başta Karadeniz'de Deniz Güvenliği konusu olmak üzere otuza yakın uluslararası konferansta bildiri sunmuştur. Halen Koç Üniversitesi Denizcilik Forumu Kurucu Direktörü olarak görev yapmaktadır.

16 Temmuz 2016 sonrası Atlantik'ten Avrasya'ya rota değiştiren ve Mustafa Kemal jeopolitiğine geri dönmek zorunda kalan bir Türkiye var. Bu, günlük siyasetin değil, zamanı gelmiş bir uyanışın ve hayatta kalma güdüsünün jeopolitik refleksidir. Türk-Rus işbirliği Levant sahilinden Mağrip sahiline doğru genişletilmelidir. Bu eksene Türk-Çin yakınlaşması ve özellikle iki ülke arasında ekonomik, siyasi ve askeri işbirliğinin geliştirilmesi de eklenmelidir. Kırım, Sinciang Uygur Özerk Bölgesi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) geleceği konuları Türkiye, Çin ve Rusya Federasyonu arasında ilişkilerin geleceğine çok yaratıcı seçenekler sunabilir.

KEMALİZM, CUMHURİYETİN İLK ON BEŞ yılında, jeopolitik ekseni doğuda sınırdaş Sovyetler ve İran; batıda Yunanistan ve Bulgaristan ve Romanya ile dostluk ve işbirliği temelinde "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" paradigmasıyla şekillendirdi. 1925 yılında Sovyet Türk Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması; 1934 yılında Balkan Antantı, 1937'de Sadabat Paktı üzerinden Türkiye çevresinde savunma, güvenlik ve istikrara yönelik kuşak oluşturuldu. İkinci Dünya Savaşının çok yönlü baskılarına rağmen genç Cumhuriyet büyük yıkımın dışında kalabildi. Bu büyük bir başarıydı. Ancak savaşın galibi Avrupa-Atlantik sisteminin, savaş sonrası yeni jeopolitik yapıda Sovyetler Birliği'ni güneyden kuşatan Türkiye'yi bağımsız bırakması mümkün olmadı. Zira Türkiye, Türk Boğazlarına ve Afro-Avrasya'yı kontrol eden muazzam bir coğrafyaya sahipti. İkinci Adam İnönü'nün oluru ile 7 Ocak 1946'da Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) kopan vekiller tarafından kurulan Demokrat Parti, muhafazakâr tutum ve liberal ekonomi tezi ile ortaya çıktı. En büyük gücü İslam dinini siyasi enstrümana dönüştürmesiydi. 1950 seçimlerini kazandı ve Meclis onayı olmadan katıldığımız Kore Savaşı sonrası, 1952'de Türkiye'yi sonuçları bugüne kadar katlanarak ağırlaşan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization- NATO) üyeliğine taşıdı.

1950'ler Sonrası ve Avrasya'dan Kopuş

Bu süreçte 1950'ler sonrası Türkiye'ye en büyük zarar Türk-Sovyet dostluğunun, Türk-Sovyet düşmanlığına dönüşmesi ile verildi. Avrasya'dan koparıldık. Tam bağımsız Mustafa Kemal Türkiye'si artık Atlantik sisteminin kullanışlı enstrümanı olmuştu. Komünizm ile mücadele adı altında Kemalist ve devrimci damar kurutuldu. Büyük savaşta toprakları Sovyet işgali altında kalmış Finlandiya kadar olamamış; bağımsız ve bloksuz kalmayı, kurucu Atamıza sadık kalmayı becerememiştik. Akan yıllar içinde Atlantik sisteminin "kenar kuşağı" (Spykman, 1944), Amerikalı George Kennan'ın çevreleme stratejisinin (National Security Archive, 1946) en öncü ve istekli üyesi Türkiye oldu. Kenar kuşağın "Brzezinski İslamizasyonu"[1] 1979 sonrası Sovyetler'i çevrelemeye hayat verirken, Türkiye'de demokrasiyi muhafazakarlaştırdı ve Cumhuriyetin Ke-

1 ABD'li ünlü stratejist Zbigniew Brzezinski, 1977-1980 yılları arasında Başkan Jimmy Carter'ın ulusal güvenlik danışmanlığını yapmıştır. 1979 yılında geliştirdiği "Yeşil Kuşak Teorisi" ile Sovyetler Birliğine karşı İslami radikal dinci örgütlerin ve oluşumların desteklenmesini amaçlamıştır. 1979 yılında Sovyetlerin Afganistan işgalinin hemen akabinde Yeşil Kuşak Projesi yürürlüğe konmuştur.

malist kimyası yerle bir edilmeye çalışıldı. Bu süreçte ayrıca, PKK terörü üzerinden ayrılıkçı etnik milliyetçilik devletin başına bela edildi.

1990'ların başında Soğuk Savaş bitti. Emperyalizm, yani Batı kazanmıştı. Önce Yugoslavya parçalandı. Bosna'da Müslümanlar katliama uğradı. Zafer sarhoşluğu içinde NATO'nun genişlemesi Ukrayna ve Gürcistan'a kadar sınır tanımadan gerçekleştirildi. Rusya kuşatılmıştı. Sıra Avrasya'da "Kalpgâh"a (Mackinder, 1904) gelmişti. 11 Eylül 2001 olayları bunun için tarihi bir fırsat sağladı. Afganistan işgalini Irak işgali izledi. Artık Orta Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da haritalar değiştirilecekti. Hem enerji ve kritik hammadde kaynakları kontrol altına alınmalı hem Çin'in yükselişi engellenmeli hem de İsrail'in güvenliği sağlanmalıydı. Ama en önemlisi "kenar kuşak" konsolide edilmeliydi. İşte bu aşamada 2002 yılından itibaren Türkiye yeniden şekillendirildi. 2008 yılından sonra Türk ordusu ve donanması Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) vasıtasıyla teslim alındı. Kumpas davalar[2] sonucu "kenar kuşağın" en önemli askeri gücünün komuta yapısı bir gecede hapishanelere gönderildi.

Jeopolitik refleks Türkiye'nin güneyinde kurulması hedeflenen kukla Kürt devletine; Akdeniz'den koparılmaya; Kuzey Kıbrıs'taki Türk askeri varlığının sonlandırılmasına karşıdır.

15 Temmuz 2016 FETÖ darbe girişiminden sonra, Türk Ordusuna karşı komploya dayalı söz konusu paradigma iflas etti. Zira Atlantik sisteminin çocuğu, sözde İslami değerlere dayanan bir fitne örgütü olan FETÖ, kendi halkına ateş açmıştı. Devirmek istediği hükümet de İslami değerleri üstün tutuyordu. Böylece demokrasinin dinle sınav süreci sona eriyordu.

Atlantik'ten Avrasya'ya Rota Değişikliği

16 Temmuz 2016 sonrası Atlantik'ten Avrasya'ya rota değiştiren ve Mustafa Kemal jeopolitiğine geri dönmek zorunda kalan bir Türkiye var. Bu günlük siyasetin değil, zamanı gelmiş bir uyanışın ve hayatta kalma güdüsünün jeopolitik refleksidir. Jeopolitik refleks Türkiye'nin güneyinde kurulması hedeflenen kukla Kürt devletine; Akdeniz'den koparılmaya; Kuzey Kıbrıs'taki Türk askeri varlığının sonlandırılmasına karşıdır.

Akdeniz Kalkanı ve Ganbot Diplomasisi, Mavi Vatan Tatbikatı, Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı, FETÖ ile mücadele, Akdeniz'deki sismik ve sondaj faaliyetlerimiz bu refleksin dışa vurumudur. Bu çerçevede Dışişleri Bakanlığı, 4 Ağustos 2019 tarihinde "Yeniden Asya" açılımını başlatıyor. 22 Ekim 2019'da Türkiye Rusya arasında Soçi mutabakatı imzalanıyor. 5 Kasım 2019'da Kuşak ve Yol Girişimi'nin Hazar geçişli orta koridorundan ilk Çin treni Anadolu'yu kat ederek İstanbul Boğazı'nın altından Avrupa'ya erişiyor. 27 Kasım 2019'da Türkiye Libya ile deniz sınırlandırması anlaşmasını imzalıyor. Türkiye'nin İran, Rusya ve Çin başta olmak üzere Asya ülkeleri ile

2 Editörün Notu: Yazar, 2007-2014 arasında çok sayıda Ordu mensubu, aydın ve siyasetçinin hapse atıldığı ya da yargılandığı Ergenekon, Balyoz vd. davalara gönderme yapmaktadır. Bu davalar sonucunda Türk Silahlı Kuvvetleri'nde kilit konumlarda görev yapan yüzlerce subay hapse atılmış ve Ordu'dan uzaklaştırılmıştır. Bu davalarda, Türkiye'nin ABD'ye bağımlılığına karşı çıkan, bağımsız bir dış politika izlenmesi gerektiğini savunan devlet, siyaset ve toplum içindeki güçlerin etkisizleştirilmesi amaçlanmıştır. 15 Temmuz 2016 tarihindeki başarısız darbe girişimini yapan FETÖ üyesi Ordu mensuplarının kilit noktalara getirilmeleri de bu davalar sayesinde sağlanmıştır. Söz konusu davaların dayandığı polis raporları ve savcılıkların hazırladığı iddianamelerin düzmece kanıtlarla oluşturulduğu 2014 yılından itibaren ortaya çıkmıştır. Daha sonra "Kumpas davaları" olarak anılan bu davaların, Fethullahçı Terör Örgütü mensubu olan polis ve yargı mensuplarınca yürütüldüğü mahkeme kararlarıyla belgelenmiştir. Hem 15 Temmuz 2016 FETÖ darbe girişiminde hem de adı geçen "kumpas davası" olarak anılan bu davalarda ABD'nin rolü Türkiye'deki yargı organlarınca halen soruşturulmaktadır.

27 Şubat-3 Mart tarihlerinde yapılan 'Mavi Vatan-2019' hava-deniz tatbikatı.

ilişkileri her seviyede yükseliyor. Suriye'de Astana süreci Cenevre sürecinin önüne geçebiliyor. Spykman'in kenar kuşağındaki (Spykman, 1944) devletler yüzlerini Asya'ya dönüyor.

Hiç şüphe yok ki bu kaçınılmaz değişim tarihte uzun bir aradan sonra insanlığın özlediği barış, istikrar ve denge dönemini yeniden başlatacaktır. Zira, insanlık özellikle son 30 yıldır tek kutuplu Atlantik dayatmalarından çok acı çekti. Çok kan döküldü. Dökülmeye devam ediyor. Atlantik emperyalizmi geri çekilirken Bolivya'dan Hong Kong'a, Venezuela'dan İran'a kadar bütün dünyada her türlü kışkırtma ve iç karmaşa taktiklerini deniyor, ancak sonuç alamıyor. Gezegenimizin her yönüyle nefes almaya ve yeni bir düzene ihtiyacı var.

Yeniden Asya Açılımı ve Deniz Yetki Alanlarımız

Diğer taraftan 21'inci yüzyıl çok kutuplu küresel sistem içinde hem Asya hem de Okyanuslar Yüzyılı olacak. Bu yüzyılda Akdeniz, Türkiye için Asya ve Deniz Yüzyılının açılım kapısı olacaktır. Bu açılımda Türkiye, "Mavi Vatan"[3] ve

3 Editörün Notu: "Mavi Vatan", Emekli Tümamiral Cem Gürdeniz'in geliştirdiği ve Türkiye askeri/politik literatürüne yerleşen bir kavramdır. Bu kavramı Aydınlık gazetesindeki köşesinin adı olarak kullanan Gürdeniz, Mavi Vatan kavramı ile ilgili şöyle yazmıştı: "Mavi Vatan", Amiralliğimin ikinci yılında 14 Haziran 2006 tarihinde Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nda düzenlediğimiz Karadeniz ve Deniz Güvenliği konulu sempozyumda ilk kez kullandığım bir kavramdı. Kısaca canlı ve cansız kaynakları ile çevrelendiğimiz Karadeniz, Akdeniz ve Ege'deki deniz yetki alanlarımızı (karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge) kapsayan vatanın adıydı. Bu vatanın sathı, su kütlesi, dibi ve dibinin altındaki kara kütlesi bizimdir. Bu vatanın büyüklüğü kara ülkemizin yarısına eşittir. Denize kıyısı olan her devletin mavi vatanı vardır. Jeopolitik reflekslerin en temel hareketi denize yöneliş ve mavi vatanı sahiplenmedir." (Gürdeniz, 2013).

KKTC'nin jeopolitik bütünlüğü esastır. Türkiye ve KKTC, tarihlerinde olmadığı kadar denizle ve Asya ile buluşacaktır. KKTC ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki jeopolitik geleceği birbirine tam bağımlıdır. Bu gelecek üç ayak üzerinde şekillenmektedir. Bunların ilki; Mavi Vatan'ın korunması. İkincisi; deniz çıkışı olan kukla, sözde bir Kürt terör devletçiğinin önlenmesi. Üçüncüsü de; Anadolu yarımadasının güney eksendeki en büyük güvencesi, KKTC'nin bağımsız varlığının sürdürülmesidir. Her üç ayak birleşik kaplar gibidir, birbirinden ayrılamaz.

Türkiye'nin Yeniden Asya Açılım döneminde KKTC'nin varlığı özel bir yere sahiptir. Rusya Federasyonu ve Çin başta olmak üzere Asya ülkeleri ile gerek tanınma gerekse ekonomik işbirliği yolunda yapılabilecek çok şey vardır.

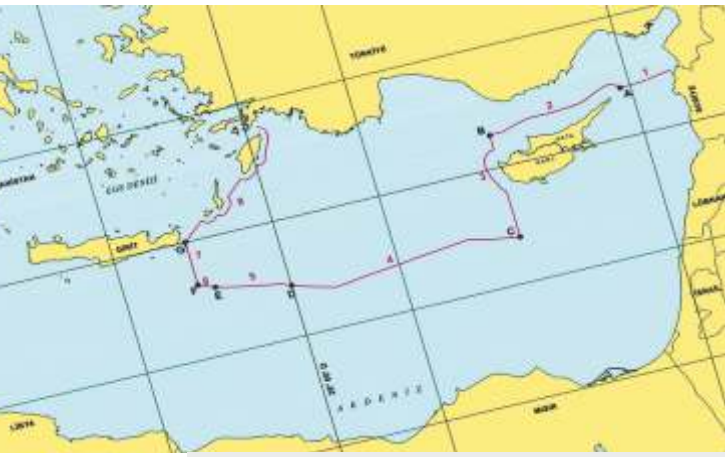

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanları. E-F arası Libya ile anlaşmada çizilen sınır.

Kırım, Sinciang Uygur Özerk Bölgesi ve KKTC'nin geleceği konuları Türkiye, Çin ve Rusya Federasyonu arasında ilişkilerin geleceğine çok yaratıcı seçenekler sunabilir. Aynı süreç, Doğu Akdeniz'de Mavi Vatan ile ilgili olarak, hükümranlık alanları sorunlarının çözümüne de katkı sağlayabilir. Arkalarına Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB), İsrail, Suudi Arabistan ile Mısır'ı alan Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rumlarının haydutluk seviyesindeki saldırgan, hukuk tanımaz tutum ve eylemleri sonucu oluşan karmaşık ve tehlikeli tabloyu dengeleyebilecek seçenekler sunabilir. Bu kapsamda 27 Kasım 2019 tarihinde Libya ile Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sınır mutabakat muhtırasının imzalanması son derece önemli ve büyük gelişmelerdir. Benzer şekilde hükümetin Suriye ile en yakın zamanda bir sınırlandırma anlaşması yapılması için yeni bir süreci başlatması "Mavi Vatan"a en büyük katkıyı sağlayacaktır.

Diğer yandan Akdeniz Kalkanı Harekâtına kardeş ve dost ülkelerin davet edilmesi ve özellikle Hazar kıyıdaşı olup, denize çıkışı olmayan Türk Cumhuriyetlerine savaş gemisi kiralanarak bu harekâta davet edilmeleri teşvik edilmelidir. Bu gelişmelerin Yunanistan tarafından Haçlı-İslam kamplaşması gibi gösterilmeye çalışıldığı da bir gerçektir. Türkiye'nin laik bir cumhuriyet olduğu gerçeğinden hareketle bu tuzağa asla düşülmemelidir. Yunanistan'ın yaptığı bu çığırtkanlığa karşı Mısır ve Filistin'in Doğu Akdeniz'de Türkiye karşıtı blokta Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi yanında yer almasını ve söz konusu blokta İsrail'in de yer aldığı gerçeği hatırlatılmalıdır.

Özetle, yeni bir evre kapılarını açmıştır. Anadolu'nun savunması denizde, KKTC'nin savunması Anadolu'da başlar. Unutulmamalıdır ki bugün Doğu Akdeniz'den dışlanan ve izole edilmeye çalışılan Türkiye ve KKTC devletleri, tarihi tekrar ettirmez.

Levant'tan Mağrip'e Türk-Rus İşbirliği

Bu çerçevede Türk-Rus işbirliği Levant sahilinden Mağrip sahiline doğru genişletilmelidir. ABD'nin İran'a karşı hamlesi ve bu ülke ile açık çatışma durumuna geçmesi bu işbirliğini daha elzem hale getirmektedir. Bu işbirliği, Körfez'de ve Levant kıyılarındaki ABD ve İsrail politikalarının hukuksuzluğunu dengeleyecektir. Suudi

Bu eksene Türk-Çin yakınlaşması ve özellikle iki ülke arasında ekonomik, siyasi ve askeri işbirliğinin geliştirilmesi de eklenmelidir.

ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) rejimlerine ciddi mesaj verecektir. Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de Atlantik cephesinin bozduğu istikrarı, ancak 21. yüzyılın yeni güç dengeleri ile yerine koyabiliriz. Suriye ve Libya'da işbirliği ile istikrar sağlayacak olan Türk-Rus işbirliği, ABD ve İran arasında tırmanacak gerilimi de önleyecektir. Bu süreçte Türkiye'nin yapacağı en büyük hata İran'a karşı tutum alarak Astana Süreci'nde hayat bulan Türk-İran yakınlaşmasını yaralamasıdır. İran, Batı Asya'da Atlantik emperyalizmi ve İsrail'in bölgesel genişleme ve istikrarsızlık yaratma politikasının önündeki en büyük engeldir. İçerde tek yumruk olabilen Türkiye ve Türk-Rus dayanışması herkesin korkarak beklediği Üçüncü Dünya Savaşı'nı engelleyecek en önemli eksen olacaktır.

Türk-Çin Yakınlaşmasının Çok Boyutlu Faydaları

Bu eksene Türk-Çin yakınlaşması ve özellikle iki ülke arasında ekonomik, siyasi ve askeri işbirliğinin geliştirilmesi de eklenmelidir. Bu eksenin gelişmesini önlemek için Türkiye'de mevcut Atlantikçi damarın her türlü kışkırtma ve engellemeyi yapma gayretine gireceğini söylemek mümkündür. Ancak bu süreç soğukkanlı bir şekilde yönetilmeli ve karşılıklı olarak halkların refah ve mutluluğu hedeflenmelidir. Dengeli ve adil şekilde, Türkiye ve Çin'in karşılıklı çıkarlarının geliştirilmesi ve Kuşak ve Yol Girişimi'nde iki taraflı kazanç getirecek projelerin hayata geçirilmesi, sokaktaki insanın doğuya bakışını etkileyecek, yılların Atlantik yanlısı propaganda ile zehirlenen kamuoyunda yaratılmış bulunan menfi algılar bu suretle ortadan kalkacaktır. Bu kapsamda Çinli dostlarımızın Avrupa'ya giriş limanı olarak seçtikleri Yunanistan/Pire limanı jeopolitik hassasiyetler içermektedir. ABD gelecekte bu limanın faaliyetleri ve Çin ile ilişkilerin kısıtlanması konusunda Yunanistan'a baskı yapabilir. Bu gerçekleri göz önünde tutarak, Avrupa'ya giriş için Türkiye ve KKTC limanları ile yeni bir arayışı başlatmalarını tavsiye etmekteyiz.

Türkiye, Mustafa Kemal'in ruhunun aydınlattığı rotada, onun 1 Eylül 1922'de verdiği "Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir" direktifinin bugünkü nesillere yansıyan sorumluluğunu yerine getirmelidir. Mustafa Kemal Atatürk, 1933 yılında bir sabah Mısır Büyükelçisi'ne, Çankaya sırtlarından doğmakta olan güneşi göstererek şunları söyler:

"Doğudan şimdi doğacak olan güneşe bakınız! Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün doğu milletlerinin de uyanışını öyle görüyorum. Bağımsızlık ve özgürlüğüne kavuşacak daha çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşları, şüphesiz ki ilerlemeye ve refaha yönelmiş olarak gerçekleşecektir. Bu milletler, bütün güçlüklere ve bütün engellere rağmen, bunları yenecekler ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır. Sömürgecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerini, milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir uyum ve işbirliği çağı alacaktır."

Kaynakça

Gürdeniz, C. (2013, 23 Mart). Neden Mavi Vatan? *Aydınlık Gazetesi.* https://www.aydinlik.com.tr/arsiv/neden-mavi-vatan adresinden alındı.

Mackinder, H.J. (1904). The Geographical Pivot of History. *Geographical Journal,* 23(4), 421-437.

National Security Archive (1946, Şubat 22). The Charge in the Soviet Union (Kennan) to the Secretary of State. https://nsarchive2.gwu.edu//coldwar/documents/episode-1/kennanhtm adresinden alındı.

Spykman, N.J. (1944). *The Geography of the Peace.* New York: Harcourt Brace and Company.

Çin'in Yeni Koronavirüs Zatürresine Karşı Savaşı: Mücadeleler, Sonuçlar ve Yansımalar*

GONG JİANHUA

Araştırma görevlisi,
Şanghay Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Gong Jianhua, Şanghay Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi ve Şanghay Yerel Hükümeti'nde Psikolojik Danışman olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Teori (Türkiye) ve Hukuk Sistemi ve Derneği (Çin Halk Cumhuriyeti) gibi dergilerde çeşitli makaleler yayınlamıştır. Başlıca araştırma alanları, ideolojik ve politik eğitim ve kamuoyu araştırmasıdır. Son dönemde Şanghay Eğitim Komisyonu'nun Mükemmel Gençlik Projesi kapsamında yürütülen "Yapay Zekanın Yükseköğretim Modelleri Üzerindeki Etkisi" çalışmalarının başkanlığını yapmaktadır.
gongjianhuajın@163.com

* Bu makale İngilizceden Türkçeye Mehmet Enes Başer-Doğukan Doğu tarafından çevrilmiştir.

ÖZ

Çin'in Wuhan kentinde aniden ortaya çıkan ve buradan, önce Çin'in diğer bölgeleri ve kısa süre zarfında diğer ülkelere de hızla yayılan ölümcül salgının toplumsal ve ekonomik etkileri bu makalenin ana konusudur. Sadece Çin ile sınırlı olmaksızın, tüm dünyada derin endişelere yol açan "Yeni Koronavirüs"e bağlı ölümcül zatürre ile ortaya çıkan süreç; neden, etki ve sonuçlarıyla ele alınmaktadır. Çin'in geliştirdiği refleks ile salgına müdahale tarzına değinildikten sonra, bu müdahale süreci boyunca meydana gelmiş olabilecek ihmaller üzerinde durulmaktadır. Göze çarpan ihmallerin giderilmesi yolunda, merkezi yönetimce alınan önlemler ve yapılan idari tasarruflar, üzerinde durulan konular arasındadır. Salgın süreci boyunca, merkezi ve yerel yönetimlerin benimsediği tutum, kamuoyu ve dış dünya ile ilişkileri de özetle ele alınarak, salgının sosyo-ekonomik bakımdan Çin üzerindeki olası etkileri de değerlendirilmektedir. Çin'in YKZ savaşı dünya çapında bir mücadele olup, Çin'in başarısı dünyaya güvenlik getirecektir. YKZ salgınının başlangıcı aşamasında gelişen olaylar, bizlere "ortak bir geleceğe sahip bir insan topluluğu oluşturma" ihtiyacının önemini ve aciliyetini önemli ölçüde göstermektedir.

ANİDEN ORTAYA ÇIKAN YENİ KORONAVİRÜS zatürresi salgını (Çinli yetkililer tarafından kabul edilen kısaltma ile YKZ), uluslararası toplumda çok büyük endişeler yarattı. Çünkü bu salgın sadece Çin sınırları içinde değil, 20'den fazla ülkede de ortaya çıkmış bulunuyor. Günümüzün küreselleşmiş dünyasında, tüm salgınlar tek bir yer ile sınırlı değildir; hiç kimse ve hiçbir ülke tek başına bundan kurtulamaz. "Kapının önündeki karı temizle" anlayışına sahip dar zihniyet sadece dünya çapında bir salgına yol açabilir. Bu nedenle, Çin'in YKZ savaşı dünya çapında bir mücadele olup, Çin'in başarısı dünyaya güvenlik getirecektir. YKZ salgınının başlangıcı aşamasında gelişen olaylar, bizlere "ortak bir geleceğe sahip bir insan topluluğu oluşturma" ihtiyacının önemini ve aciliyetini önemli ölçüde göstermektedir.

20 Şubat 2020 saat 11:00 itibariyle, 74675 onaylanmış YKZ vakasında, 4922 şüpheli durum, 16180 tedavi ve 2121 ölüm meydana geldi. Geçmiş istatistiklere kıyasla hem yeni teyit edilen hem de şüphelenilen vakaların sayısı azalırken tedavi oranı artmaya devam etti ve ölüm riski %2 civarında kaldı (Baidu, 2020). Daha da önemlisi, birçok ilde, birbirini takip eden günler boyunca kayda değer bir artış gözlenmedi. Salgını önleme ve kontrol mücadelesi bir ay süren yoğun çabaların ardından etkisini göstermeye başladı. Merkezi hükümetin ülke genelindeki insanları salgını yenmeye ve enfeksiyon bulaşmış insanları kurtarmaya yönlendirebileceğine inanmak için geçerli nedenlerimiz var.

Bu makalede salgınla ilgili olarak, aşağıdaki beş soru yanıtlanmaya çalışılacaktır:

1- Yeni Koronavirüs nedir?
2- Çin'in bu salgına müdahalesi nedir?
3- Çin'in, salgın hastalıklara erken müdahale noktasında ihmali söz konusu mudur?
4- Salgın, Çin için ne anlama geliyor?
5- Salgının yol açtıkları ve bunların Çin üzerindeki etkileri nedir?

Yeni Koronavirüs nedir?

Koronavirüs, hem hayvanlarda hem de insanlarda bulunan geniş bir virüs ailesidir. Bunların ba-

zılarının insanları enfekte ederek; soğuk algınlığından Ortadoğu Solunum Sendromu (MERS) ve Şiddetli Akut Solunum Sendromuna (SARS) uzanan daha şiddetli hastalıklara neden olduğu bilinmektedir.

Yeni Koronavirüs (CoV), daha önce insanlarda görülmemiş yeni bir Koronavirüs türüdür. Şimdi 2019-nCoV olarak adlandırılan "yeni" Koronavirüs, Aralık 2019'da Çin'in Hubei Eyaletindeki Wuhan kentinde salgın rapor edildiğinde, daha önce tespit edilmemişti. Çinli yetkililer, resmi olarak "Yeni Koronavirüs Zatürresi" (YKZ) adını bugünlerde kabul ettiler.

11 Şubat'ta, Uluslararası Virüslerin Sınıflandırılması Komitesi, resmi olarak, "Yeni Koronavirüs" "SARS-CoV-2" olarak adlandırdı. Böylece, mevcut virüsün 2003'teki SARS virüsü ile kardeş olduğu anlaşılıyor. Daha sonra, WHO (Dünya Sağlık Örgütü) bu virüs enfeksiyonlu zatürreyi, resmen "COVID19" olarak adlandırdı. Bu kısaltma da; Korona, Virüs, Hastalık, 2019 (yıl) sözcüklerini bir arada kapsamış olmaktadır. Wuhan'daki bu "2019-nCoV" dâhil olmak üzere, insanlara bulaşabilen yedi farklı Koronavirüs mevcut bulunuyor. Ancak, bunların hepsi korkutucu nitelikte değildirler.

SARS-CoV, MERS-CoV, 2019-nCoV bulaşıcı zatürreye neden olabilirken, diğer dördü her bahar ve kış aylarında daha aktif olup sadece bilinen soğuk algınlığına neden olurlar.

YKZ'nin insandan insana bulaşabileceğine dair kesin kanıtlar bulunmaktadır. Bununla birlikte, yeni koronavirüslerin insanlara hangi hayvanlardan bulaştığına dair kesin bir sonuca ulaşmak için araştırmalar devam etmektedir. Yurtiçinde ve yurtdışında uzmanların temel görüşü bu hastalığın önlenebilir, kontrol edilebilir ve iyileştirilebilir olduğudur.

YKZ temel olarak solunum ve temas yoluyla bulaşmaktadır. Yeni Koronavirüsün neden olduğu zatürrenin kuluçka süresi ortalama 3-7 gün olup, 14 günden uzun olmamaktadır. Ölümle sonuçlanan vakalar, yaşlılar arasında ve kronik hastalıklara sahip insanlarda daha yaygındır.

Çin'in salgına verdiği karşılık

Öncelikle, tüm ülke Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin güçlü liderliği altında salgına karşı savaşmak için birleşti. 2006'da yayınlanan "Halk Sağlığı Acil Durumları"na göre, merkezi hükümetin tepkisi hızlı olarak betimlenebilir. Genel Sekreter Xi Jinping bu savaşı bizzat idare ederek, salgının önlenmesi ve kontrolü noktasında önemli talimatlar vermek üzere, Merkez Komite Siyasi Bürosu Daimî Komitesi'nin birkaç oturumunu bizzat yönetti. 25 Ocak'ta Çin Komünist Partisi YKZ Salgın Durumu için Merkezi Öncü Grup kuruldu. 27 Ocak'ta Başbakan Li Keqiang, salgın önleme ve kontrol çalışmalarını incelemek ve yönlendirmek üzere bizzat Wuhan'a geldi. Başbakan Yardımcısı Sun Chunlan ise sürekli olarak Merkezi İdare Grubunu Wuhan'da doğrudan çalışmaya yönlendiriyor. 29 Ocak itibariyle, Çin anakarasındaki 31 bölge, özerk bölgeler ve belediyeler, halk sağlığı acil durum protokollerini en yüksek seviyede uygulamaya koydular. Ulusal liderlerin desteği, salgına karşı savaşa güven ve gerekli seferberlik imkanlarını beraberinde getiriyor.

Her düzeyden yerel yönetimler de bu mücadelede yer alıyor. Bunlar arasında Hubei Eyaleti oldukça sert önlemler aldı. Hükümet 23 Ocak 2020 saat 10:00'dan itibaren Wuhan merkezinde şehir hatlarına bağlı otobüs, metro, feribot ve uzun mesafe yolcu taşımacılığının askıya alınacağını duyurdu. Alınan önlemlerin bir parçası olarak, herhangi bir istisna olmaksızın, vatandaşlar Wuhan'dan ayrılmayacaklardır. Ayrıca, Wuhan'dan çıkışı sağlayan havaalanı ve demiryolu koridoru geçici olarak kapatılacaktır.

Guizhou Tıp ekibi yeni Koronavirüsüyle mücadele için Hubei'de. (Xinhua)

Wuhan şehri bütünüyle tecrit edilmesine rağmen, su, elektrik, ısıtma, iletişim, yaşam malzemeleri temini ve hastalıkların zamanında tedavisi alanlarında gerekli hizmetler sağlanmaktadır. Genel olarak toplumsal düzende bir bozukluk bulunmamaktadır ve devlet mekanizmaları normal şekilde çalışmaya devam etmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti tarihinde, muhtemelen bütün insanlık tarihinde de olduğu gibi, ilk defa bir salgını önlemek amacıyla bu kadar katı kararlar yürürlüğe konmaktadır. İlk defa olarak, on milyonlarca insanın yaşadığı kentler tecrit edilmiştir. Wuhan'ın tecrite alınması bu virüs salgınının şiddetini, ciddiyetini ve Çin hükümetinin salgını önleme ve kontrol etme noktasındaki kararlılığını yansıtıyor.

Konuya ilişkin verilerin değerlendirmesine göre, eğer katı tecrit politikaları 3 ila 5 gün gecikmeyle yürürlüğe girmiş olsaydı, Bahar Festivali dolayısıyla yoğun iç nüfus hareketliliği, aile fertlerinin buluşması vs. neticesinde enfeksiyonun yayılma oranı toplam nüfus içerisinde %20 olarak hesaplanmaktadır. Şayet bu durum gerçekleşseydi, ülke genelindeki tıbbi kaynaklar son derece azalacak ve hatta bir dizi derin ekonomik ve sosyal kriz tetiklenecekti (Jiandong, 2020). Aynı zamanda, küresel çapta daha fazla sayıda ülke ve insan nüfusu tehlikede olacaktı.

Wuhan şehri bütünüyle tecrit edilmesine rağmen, su, elektrik, ısıtma, iletişim, yaşam

Çin Halk Cumhuriyeti lideri Xi Jinping Hubei'de. (APL Xhinhua/Pang Xinglei)

malzemeleri temini ve hastalıkların zamanında tedavisi alanlarında gerekli hizmetler sağlanmaktadır. Genel olarak toplumsal düzende bir bozukluk bulunmamaktadır ve devlet mekanizmaları normal şekilde çalışmaya devam etmektedir. Batı ile karşılaştırıldığında, Çin'in büyük bir hükümeti vardır, ancak devlet ve Çin Komünist Partisi, aynı zamanda bir meşruiyet kaynağı olan halka hizmet etmeyi amaçlamaktadır. Sonuç olarak, ülkenin belirleyici ve zamanında aldığı karar, bizim büyük bir felaketten kaçınmamızı sağlamıştır.

İkincisi, mevkidaş destek modeli,[1] gücünü tekrar gösterdi. Wuhan'daki tıbbi altyapı seviyesi nispeten gelişmiş olmasına rağmen, salgının vahameti ve aciliyeti karşısında; var olan hastane kaynakları, yatak kapasitesi, tıbbi donanım ve sağlık personeli sayısı yetersiz kalmıştır. Çin'de eski bir söz vardır: "Bir felaket meydana geldiğinde her taraftan yardım gelir." Birleşik dağıtım adı altında, 19 eyalet düzeyindeki birimler, Hubei'deki meslektaşlarını desteklemeye başladı. 11 Şubat'tan itibaren Ulusal Sağlık Komisyonu, Geleneksel Çin Tıbbı Devlet İdaresi, Çin Kızılhaçı, 29 il (özerk bölgeler, belediyeler), Sinciang İnşaat Birliği ve askeri hastaneler toplam 178 sağlık ekibi ve 21618 tıbbi ekibi bölgeye göndererek Hubei'yi desteklemişlerdir (Hubei Daily, 2020).

Yukarıdaki sorunlara cevaben, birçok bölgede hızlı bir şekilde hastaneler kuruldu. Huo Shenshan ve Lei Shenshan gibi iki hastane on gün içinde 2 bin 500 yatak kapasitesiyle hizmet verecek şekilde tamamlandı. Binlerce yatak kapasiteli "mobil kabin hastaneleri" de aynı zaman diliminde kuruldu. Hubei yerel hükümeti, 16 eyalet üniversitesinin tesislerini de daha fazla vaka ortaya çıkması durumunda, rezerv izolasyon alanı olarak tahsis etmiş bulunuyor. Tıbbi malzemeler ve YKZ'nin önlenmesi ve kontrolü için gerekli malzemeler zamanında temin edilmiştir. Tıbbi koruyucu giysiler, maskeler ve ilgili ilaçlar üretebilen imalat şirketleri gece gündüz ihtiyaçları karşılamak için çalışmaktadırlar. Sebze ve muhtelif gereçler, her kesimden sürekli olarak Wuhan'a gönderilmektedir. Lojistik şirketleri, ihtiyaç duyulan kaynakların taşınması için "Yeşil Kanal" oluşturdular. Hükümet ayrıca, halk sağlığı hizmetleri için ve salgından koruma amaçlı olarak, hızlı bir şekilde özel finansal fonlar tahsis etmiştir (Yongchao, 2020). Akademisyen Zhong Nanshan'ın dediği gibi, "Güçlü

1 Mevkidaş Destek Programı Çin'de yerel yönetimler arasında akran dayanışmasına dayanan, ekonomik olarak gelişmiş veya daha güçlü bir bölgeki mevkidaşların ekonomik olarak az gelişmiş veya daha zayıf bir bölgedeki mevkidaşlarına yardım sağlamasını örgütleyen bir politik tutumdur. Programda, desteklenecek bölge ile konusunda başarılı yerel yönetimler eşleştirilir ve ihtiyaç duyulduğunda destekleyici yerel yönetimdeki mevkidaşlar desteğe ihtiyacı olan başka bölgedeki ilgili alanda desteklerler. Bu model temel olarak, Afet Desteği, Finansal Destek, Tıbbi Destek ve Eğitim Desteği olmak üzere dört ana destek modelinden oluşur. Destekler fikirsel, maddi ve kaynaksal olabildiği gibi gerekli görüldüğünde iş gücü desteği de verilir. Bunun ilk örneği, 2008 yılındaki Wenchuan depreminde başarıyla yerine getirilmiştir. Wuhan kaynaklı Korona salgınında da Hubei iline Jiangsu'lu mevkidaşları destekte bulunmuştur. (bkz. https://baike.baidu.com/item/)

hareket edilerek birçok şey çözülebilir. Wuhan, ülkenin yardımıyla birlikte toparlanacaktır." (Changjiang Daily, 2020).

Üçüncüsü, savunma hattını kurmak için tüm insanlara güvenmek gerekiyor. Xi Jinping, salgının bir "şeytan" olduğunu ve "şeytanın saklanmasına izin vermeyeceklerini" belirtti. Dolayısıyla, hükümet ve parti, kitleleri seferber etmeli, örgütlemeli, birleştirmeli; ortak bir savunma ve kontrol uygulamalı ve halkın savunma hattını inşa etmelidir. 1.4 milyar insandan evlerinde kalması talep edildi. Kitleler ilk başlardaki eleştirileri ve şüpheleri bir kenara bırakarak bunu anlayışla karşılayarak desteklemeye başladığında, süreç bir iş birliğine dönüştü. Kentsel topluluklar ve kırsal kesim, şebeke tabanlı salgın önleme (bütün birimlerin birbiriyle eşgüdüm içinde çalıştığı) ve kontrol işlemlerini uygulamışlardır. Sayısız sağlık personeli, toplum çalışanı, polis ve gönüllüler gece gündüz salgının ana cephesinde mücadele etti. Ordu da, aynı zamanda, salgını önleme ve kontrol etme çabalarında ön saflarda yer alarak, halka büyük bir güven verdi. Salgın hastalıkların önlenmesi ve kontrolü için Çin'in binlerce yıllık gelenekleri değişti. Yetişkinler ve çocuklar artık akrabalarını ve arkadaşlarını ziyaret etmiyor, artık seyahat ve tatile heveslerinden vazgeçerek, bir gecede "ev erkekleri ve kadınları" haline geldiler. WeChat programında Çinli insanlar yiyecekleri sergileyip gülümsüyor ve sevgi ifadelerini paylaşıyorlar. Bu durum Çinlilerin karamsarlığa ve paniğe kapılmadığını göstermektedir (People's Daily, 2020).

Dördüncüsü, aktif olarak uluslararası işbirliği yürütülmektedir. Çin, patojeni daha önce görülmemiş ölçüde kısa bir süre zarfında belirleyerek, virüsün gen dizilimlerini Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve diğer ülkelerle olası olan en kısa sürede paylaşarak, virüs tespit araçlarını hızlıca geliştirme olanağı sağladı. Çin Sağlık Bakanlığı, salgın bilgilerini ilgili ülkeler ve bölgelerle gerektiği şekilde paylaştı. Bunun sonucunda, gerekli olan eylemleri yerine getirmek için değerli bir zaman kazanıldı. Ayrıca, Çin hükümeti Dünya Sağlık Örgütünün, salgınla mücadelede yardımcı olacak uluslararası bir uzman heyeti Çin'e göndermesini memnuniyetle karşılamaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti Kızılhaçı Koronavirüs ile mücadelede görev başında. (Xinhua)

Buna ek olarak, Çin ilk etapta 21 ülke dahil olmak üzere, yabancı hükümet ve kurumlardan olmak üzere çok miktarda bağış aldı. Çin bu yardım ve desteği unutmayacaktır. Bu ülkeler arasında Japonya oldukça önemli bir örnek teşkil ediyor. Japon yetkililer, büyük miktarda tıbbi malzeme bağışlamanın yanı sıra, son derece çirkin ayrımcı ifadelere cevaben "Virüs kötüdür, insanlar değil" şeklinde bir resmi açıklama da yaptılar. Japon Liberal Demokrat Partisi'ne mensup her parlamenterin maaşından 5000 Yen

tutarındaki bir bölümün, Çin'in salgınla mücadelesinde destek için bağışlanmasına da karar verilmiş bulunuyor (Tencent Net, 2020).

Başka bir örnek ise İran'dır. Çin Dışişleri Bakanlığı, İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif'in Çin ile dayanışma başlatan ilk yabancı bakan olduğunu ve Çin'e üç milyon tıbbi maske sağladığını belirtti. İran'ın hala ABD'nin yaptırımları altında olduğu düşünüldüğünde Çin için bunu yapmasının kolay olmadığı görülüyor (FMPRC, 2020a).

Türkiye'nin Çin Büyükelçisi ve Türk öğrenciler, Türk halkının Çin halkıyla dayanışmasını göstermek için "Wuhan Jiayou, Zhongguo Jiayou" (Güçlü Kal Wuhan; Güçlü Kal Çin) dileklerini ileten video çektiler.

Türkiye, Çin'e dış destek sağlayan ilk 21 ülke arasında yer almıştır. 31 Ocak 2020'de, Türk Hava Kuvvetleri askeri uçağı ile Wuhan'a toplamda 1000 setlik kimyasal koruyucu giysi, 93500 filtre maskesi ve 1000 adet tek kullanımlık kimyasal koruyucu giysi yardımı sağlandı (Chuanbao, 2020). Daha sonra, Türkiye'nin; TİKA, AFAD, TİM, İGA ve Turkish Cargo gibi kurumları, Çin'e çok sayıda tıbbi cihaz yardımı yapılmasını organize ettiler. Ayrıca, Türkiye'nin Çin Büyükelçisi ve Türk öğrenciler, Türk halkının Çin halkıyla dayanışmasını göstermek için "Wuhan Jiayou, Zhongguo Jiayou" (Güçlü Kal Wuhan; Güçlü Kal Çin) dileklerini ileten video çektiler. Dışişleri Bakanı ve Devlet Konsey Üyesi Wang Yi'nin Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile görüşmesinde belirttiği gibi, "Çin tarafı, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı'nın Çin'in salgınla mücadelesine verdiği desteği defalarca takdir etmiştir" (Xinhua Net, 2020a).

Çin'in Salgın Hastalıklarla Mücadelesindeki Eksiklikler

2003 yılında Çin ciddi bir SARS olayı yaşadı. Buna göre, Çin'in, salgınla başa çıkmak için yeterli deneyime sahip olması gerekiyordu. Ama anlaşılan o ki, tarihten tam anlamıyla bir ders çıkarılamamıştır. Salgın, ilerleyen zaman içerisinde belirgin biçimde kontrol altına alınmakla birlikte, erken ve orta dönemde ve kamuoyunun denetimi ve yönlendirilmesinde çeşitli sorunlar ortaya çıktı.

İlk olarak, yerel yönetim ve Salgın Kontrol Bölümü, salgının şiddetini hafife alarak, salgının ülke çapında yayılmasına karşı harekete geçmede yavaş kaldı. 21 Ocak 2020'de Ulusal Sağlık ve Tıp Komisyonu üst düzey uzman grubunun başkanı akademisyen Zhong Nanshan, Wuhan'ı inceledi ve "virüsün kişiden kişiye, insanlar arasında bulaşabileceğine" dikkat çekti (The Paper, 2020a). Ne var ki bunun öncesinde, yerel hükümet aynı yönde bir açıklama yapmadığı gibi, Bahar Şenliği nedeniyle kitlesel toplanma faaliyetlerini kontrol altına almamıştır. Wuhan'ın yerleşik nüfusu 14 milyonun üzerindedir. Ancak, 5 milyon insan Wuhan tecrit edilmeden önce "olağan" şekilde kentten ayrılmıştır (The Paper, 2020b). Bu durum, salgının ülke çapında hızla yayılmasının önemli bir nedeni olmuştur. Bu açıdan, yerel yönetimlerin, salgının yayılmasından sorumlu olduğu söylenebilir.

İkincisi, Hubei Eyaleti ve Wuhan kenti salgınla başa çıkmak için ciddi tıbbi kaynaklardan yoksundu, Wuhan çevresindeki şehirler ve ilçeler de bu açıdan yetersizdi ve ülkenin her yerinden sağlanacak yardıma gereksinim bulunuyordu. Salgının yol açtığı durum, ulusal halk sağlığı sisteminin; personel, teknoloji ve donanım bakımından hala eksikleri olduğunu ortaya koyuyor.

Eğer söz konusu salgın, Wuhan'a kıyasla daha az tıbbi olanağa sahip bulunan bir bölgede baş gösterseydi, daha fazla can kaybına neden olacağı anlaşılıyor. Bu anlamda, halk sağlığı kaynaklarının doğu ve batı, büyük şehirler ile küçük ve orta kentler arasında eşit olmayan bir şekilde dağıldığı ve dağıtımda büyük farkların olduğu görülmektedir. Bu salgın bir sorunu ortaya koyuyor: Çin'deki tüm şehirler hala tam bir halk sağlığı sistemi, bulaşıcı hastalık önleme sistemi ve yoğun bakım ünitesi izolasyon kaynak yönetim sisteminden yoksundur. Dolayısıyla, kentlerin ve ilçelerin bulaşıcı hastalıkların tedavisine ilişkin standartlara uygun olan ve salgının denetimi için gerekli altyapıya sahip, yeterli sayıda yatak bulunan muhtelif hastanelere gereksinim duymaktadırlar (Qifan, 2020).

Wuhan kazanırsa Hubei Eyaleti kazanır, Hubei kazanırsa Çin, Yeni Koronavirüs Zatürresi'ne karşı olan bu savaşı kazanır. Wuhan ve Hubei'nin teyit edilmiş vaka sayısı hakkında zaman içindeki veriler, yerel liderler kademesinde yapılan değişikliklerin isabetli ve etkili olduğu kanıtlanmıştır.

Üçüncüsü, hükümet kamuoyuna yeterince dikkat etmiyor. Bu durum ise hükümetin güvenilirliğinin azalmasına neden oluyor. 35 yaşındaki Dr. Li Wenliang'ın 7 Şubat'taki ölümü, kamuoyunda güçlü bir tepkiye neden oldu. Aralık sonunda Dr. Li, virüsün kişiden kişiye yayılabileceğini fark ederek, bu yönde beyanatta bulunduğunda polis tarafından uyarıldı. Sonunda, yerel hükümet onu rahat bırakmadı. İyileştiğinde sahadaki görevine devam etmek için ısrar etti.

Sıradan insanlar tarafından Dr. Li bir kahraman olarak kabul edildiği gibi WHO tarafından da övüldü. Buna ilaveten, bağışlar yoluyla ulaşan malzemenin Wuhan Kızılhaçı tarafından dağıtılmasıyla ilgili bir çok sorunun meydana geldiği de görülmüştür. Bu durum ülke çapında eleştirilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, Devlet Denetleme Komisyonu, kapsamlı bir soruşturma yürütmek üzere bir soruşturma ekibini Wuhan'a yollamak suretiyle, kamuoyunun taleplerine karşılık olarak, endişeleri gidererek, gerçeğin ortaya konulması konusundaki beklentileri güçlendirdi. Hubei Hükümeti'nin izlediği adımlar yararlı ancak çok da etkili değildi. Hükümet ilk aşamadaki ihmaller nedeniyle insanların ihtiyaçlarını hala karşılayamıyor. 13 Şubat 2020'de Hubei Eyaleti ve Wuhan'daki üst düzey liderler, merkezi yönetim tarafından görevden alındı, yerel hükümette düzenlemeler yapıldı. Şangay'ın salgın başladığı esnada Belediye Başkanı olan Ying Yong, Hubei Eyalet Parti Komitesi Sekreteri olarak Jiang Chaoliang'ın yerine geçti. Aynı zamanda, mevcut Jinan Parti Sekreteri Wang Zhonglin, Wuhan Parti Sekreteri olarak Ma Guoqiang'ın yerini aldı (Xinhua Net, 2020b).

Bu düzenlemelerden sonra, salgın durumu olumlu yöne doğru evrilmeye başlamıştır. Tecrit ve tedavinin iki önemli adımına odaklanılarak Wuhan'da, büyük ölçekli bir araştırma ağı kuruldu. Bununla birlikte, 24 saat boyunca sıkı bir kriz yönetim modeli uygulanarak, görevini yerine getirmeyen yetkilileri ciddi bir şekilde cezalandırdı. Amaç beş adımda şu şekilde özetlenebilir: Hastalık şüphesi olanların tamamının %100 saptanması, hastalık şüphesi olanların tamamına %100 oranında DNA testleri yapılması, ateşli hastalıkları olan herkesin %100 oranında teste tabi tutulması, hastalık sahibi olanların tamamının %100

oranında tecrit edilmesi ve köylerin tamamının %100 oranında kapatılmasıdır (Xinxin, 2020). Bu katı politikaların uygulanmasıyla birlikte, Wuhan'daki salgın büyük ölçüde hafifletildi. Wuhan kazanırsa Hubei Eyaleti kazanır, Hubei kazanırsa Çin, Yeni Koronavirüs Zatürresi'ne karşı olan bu savaşı kazanır. Wuhan ve Hubei'nin teyit edilmiş vaka sayısı hakkında zaman içindeki veriler, yerel liderler kademesinde yapılan değişikliklerin isabetli ve etkili olduğu kanıtlanmıştır.

Salgın Çin için ne anlama geliyor?

Çin'in YKZ ile yaptığı savaş dört cepheyi kapsıyor. İlk cephe tıbbi savaştır. Hayat ve ölümle ilgili en kritik savaş budur. İlk savaş alanı en önemlisi olan Wuhan şehridir. İkinci savaş alanı çok önemli, Hubei Eyaletidir. Üçüncü savaş alanı olarak, ülke genelindeki diğer eyaletler de çok önemlidir: Ülkenin her yerinden ve hatta dördüncü ve beşinci kademe şehirlerden gelen tıbbi ekipler, Wuhan ve Hubei'ye toplandı. Yaşam tehlikesi ne olursa olsun, bu beyaz melekler en güzel hayata geri dönüşü gerçekleştirdiler.

İkinci cephe ekonomik savaştır. Salgınla savaşmak için ülke, zengin insanlar için sorun olmayan, ancak sıradan insanlar için sorun oluşturacak şekilde tatilleri uzattı. Tatilin uzamasıyla, sıradan insanlar için iş yoksa gelir de olmuyor; çünkü küçük ve orta gelirli işyeri sahipleri bunu karşılayamıyor. Sonuçta; turizm, eğlence, üretim, ulaşım bu dönemde durgunluğa giriyor. Öte yandan, ülke ekonomisinin de normal şekilde işlemesi ve üretime başlanması gerekmektedir. Bu nedenle, salgını önleme ve kontrolün ekonomik kalkınma ile nasıl dengeleneceği, merkezi ve yerel yönetimlerin her düzeyde çözüm bulması gereken bir konu haline geliyor.

Üçüncü cephe diplomatik kampanyadır. Salgın karşısında, birçok ülke Çin'e yönelik anlayışlarını ve desteklerini, karlı havada odun/kömür göndererek ve yardım elini uzatarak gösterdi. Pakistan Çin'e ulusal önemde stratejik malzemeler bağışladı. Kamboçya Başbakanı Hun Şen, Çin halkı ile birlikte olduğunu göstermek için Çin'e özel bir ziyaret gerçekleştirdi (FMPRC, 2020b). Çin'e karşı hala "kuyuya düşen adama bir de taş atan" ülkeler ve insanlar da var. Trump yönetiminin Ticaret Bakanı Wilbur Ross, Koronavirüsün, istihdamı Çin'den ABD'ye geri getirebileceğini söyledi. Walter Russell Mead, Washington Post'ta Çin'in "Asya'nın Hasta Adamı" olduğunu söyledi (Hong Kong China News Agency, 2020). Alman Der Spiegel, virüsün "Çin Malı" olduğunu söyledi. Bunların hepsi, bazı Batı medyası ve politikacılarının insanlık dışı yönünü göstermektedir. Bu koşullar altında Çin diplomatik bir karşı saldırı başlatmalı, Çin'in salgınla mücadeledeki performansı ile güçlü ve sorumlu bir ülke imajını göstermeli ve salgını yenmek için Çin halkının kahraman ruhunu sergilemelidir.

Dördüncü cephe inanç savaşıdır. Salgın karşısında, bazı ülkeler aşırı kısıtlayıcı önlemler aldı. Bu tavsiye edilmeyen bir tutumdur. Salgından daha korkutucu olan şey paniğin kendisidir. Franklin Roosevelt'in dediği gibi, "Korkmamız gereken tek şey korkunun kendisidir". Hükümet, özellikle merkezi hükümet, gerçeği araştırdığı, açık ve şeffaf tutumu sürdürdüğü ve kamuoyunu doğru bir şekilde yönlendirip yanıt verdiği sürece, güveni güçlendirmeye yardımcı olacaktır.

Salgının Sonucu ve Çin Üzerindeki Etkisi Nedir?

30 Ocak 2020 de, Şangay Tıbbi Tedavi Uzman Grubu lideri Profesör Zhang Wenhong, salgın hakkındaki analizinde üç olasılık ortaya koydu. Birincisi başarı; yeni vakaların sayısının son iki

Hubei Eyaleti Xianning Şehri için ayrılan bir tıbbi ekip üyesi 12 Şubat 2020. (Xinhua)

haftada azalır. Wuhan'daki salgın iki ayda kontrol edilirken, Wuhan çevresi iki ayda enfeksiyondan temizlenir. Büyük eyalet ve kentlerde düzensizlik görülmez ve WHO Çin'in yüksek risk değerlendirmesine son verir. İkincisi başarısızlıktır; Çin 2009'da Meksika grip modelini izler ve sonuçta virüs dünyayı silip süpürür. Üçüncüsü çıkmazdır; Çin'deki her hastane bir bulaşıcı hastalık hastanesi haline gelir ve bireylerin hastalığa karşı bağışıklık kazanmasıyla birlikte hastalığın doğal olarak ortadan kalkmasına kadar YKZ, gündelik yönetim uygulamalarının bir parçasına dönüşür (Whenhong, 2020).

Halen, fiili kontrol sonuçları açısından, Çin'in ulusal sistemi ve maliyetini düşünmeksizin uygulanan kontrol önlemleri, yukarıda belirtilen ilk sonuca doğru götürmektedir. Salgının Nisan ayında zirveye ulaşması bekleniyor ve daha sonra önemli ölçüde kontrol altına alınabilecektir (The Paper, 2020c). Çin için, salgını hızlı ve tamamen kontrol etmekten başka seçenek yok. Aksi takdirde, Çin üç büyük maliyet ödeyecek. Bunlar şu şekildedir:

Birincisi stratejik maliyettir. Şu anda, Amerika Birleşik Devletleri bu salgını bir panik atmosferi yaratmak ve özellikle de WHO'nun YKZ salgınını uluslararası ölçekte, halk sağlığı bakımından endişe verici bir acil durum olarak ilan ettiğinde, Çin'i politik ve ekonomik olarak izole etmek için kullanmayı planlamaktadır. ABD'nin amacı, Çin-ABD ticaret savaşında başaramadığını başarmaktır. Bu nedenle Çin, salgının gelişimini en kısa zamanda durdurmalı ve Çin'in gelişimi için yeni bir stratejik fırsat dönemi kazanmalıdır.

Çincede kriz aynı zamanda "risk içinde fırsat" anlamına da geliyor. Çin bu salgının olası en kısa sürede üstesinden gelebilirse, kriz, Çin'e büyük fırsatlar ve stratejik faydalar da getirecektir.

İkincisi ekonomik maliyettir. Çin, küresel tedarik zincirinin merkezindedir. Salgın uzun süre kontrol edilemezse, küresel tedarik zinciri şiddetli bir kargaşa tuzağına sürüklenecek ve küresel çokuluslu şirketler kendi tedarik zincirlerini yeniden düzenlemeyi düşünecekler. Bu, aynı zamanda Çin için stratejik bir ekonomik kayıptır. O zamana kadar, işler ABD'ye dönmeyecekse, kısmen diğer ülkelere de aktarılacak ve bundan sonra geriye dönüş de olmayacaktır. Küresel tedarik zincirinin çekirdek, merkezi konumu bozulursa, Çin'in ekonomik yapısının düşük kaliteli sanayiden yüksek kalite sanayiye geçişi kesintiye uğrayacaktır. Bu nedenle, Çin'in salgını en kısa sürede yok etmesi, endüstriyel üretime hızlı bir şekilde devam etmesi ve dış güveni sağlamayı ve yabancı yatırımları çekmeyi sürdürmesi gerekmektedir.

Üçüncü maliyet, insanların geçimi konusundaki maliyettir. Salgın iyi kontrol edilmezse, ciddi ekonomik sorunlardan dolayı insanların geçim koşullarına kaçınılmaz olarak büyük bir olumsuz etkisi olacaktır. Sonuçta zenginler ve fakirler, ne olursa olsun herkes, büyük bir tehdit altında olacaktır. Zenginler daha büyük ekonomik zarara uğrarken yoksullar da daha kötü ekonomik koşullarla karşılaşacaktır. Salgın uzun süre devam ederse, toplum istikrarsız hale gelecektir.

Çincede kriz aynı zamanda "risk içinde fırsat" anlamına da geliyor. Çin bu salgının olası en kısa sürede üstesinden gelebilirse, kriz, Çin'e büyük fırsatlar ve stratejik faydalar da getirecektir. İlk olarak, Çin'in otoritesi ve inandırıcılığı ile küresel kural koyma yetenekleri daha da artacaktır. Bu sefer Çin, 1.4 milyar kişilik bir ülkede duraksama düğmesine doğruca basmış oldu. Sonuç olarak, ülkede düzenli bir şekilde diğer işler askıya alındı ve daha sonra herkes salgınla savaşmak için birleşti. Hangi ülke bunu yapabilir?

İkinci olarak, Çin ekonomisi kısa vadede önemli kayıplara uğrayacak, ancak orta ve uzun vadede gelişmeye devam edecektir. Bu savaşta hızlı ve tam bir zafer elde edersek, ekonomik faydalar kısa vadede kaybedilecek olsa da, tüm dünya Çin hükümetinin ve halkının risklerden kaçınma, bunları giderme konusunda güçlü bir yeteneğe sahip olduğunu görecektir. "Çin'in sepetine yumurta koymak güvenlidir", özellikle de finans ve yatırım alanlarında. Çin'in pazar potansiyeli ve endüstriyel yetenekleri göz önüne alındığında, Çin'de daha fazla kaynak yoğunlaşacak olup, bu da uzun vadeli ekonomik faydalar anlamına gelmektedir. Dahası, bu salgın yüzünden; iş verimliliğimizi, gelişmekte olan endüstrileri, yeni iş modellerini vb. içeren yeni başlangıçlar kaçınılmaz olarak popüler olacak ve bu da ekonomi için uzun vadede pozitif bir anlama gelecektir.

Üçüncüsü, Çin'in sosyal yönetişim kapasitesi sonuç olarak büyük ölçüde iyileştirilecektir. Bu salgın, ulusal yönetişimdeki eksikliklerin çoğunu görmemizi sağladı. Dolayısıyla, iyileşme ve ilerleme hızımız çok hızlı olacaktır. Politikalarımızı yukarıdan aşağıya uygulama yeteneği büyük ölçüde geliştirilecek ve böylelikle sosyal sorunlar daha çabuk saptanarak hızla çözülecektir. Devlet yönetişimi yeteneğindeki bu gelişme, tüm ülkenin kalkınması için büyük öneme sahip olan sosyal işlevselliğin verimliliğinde bir artış anlamına gelmektedir.

YKZ, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana; en hızlı yayılan, en fazla alanda yayılma gösteren ve en fazla sayıda insana bulaşan ve etkileri bakımından en güçlü, etki alanı bakımından tüm Çin'i (1.4 Milyar Nüfus) ve tüm dünyayı etkileyen bir salgın olarak önemli bir durumdur. Salgınla mücadele konusunda, ordunun sağlık kollarının devasa bir ölçekte mobilizasyonu,virüsün karantinaya alınması noktasında çok büyük çaplı tecritler, hastane inşaları ve mobil tedavi kabinleri devreye alınarak, mücadele sürecine dahil edilmişlerdir. Süreç içerisinde; Çin'in 10 milyon nüfusluk kenti bir gecede karantinaya alması, Merkezi Büro'nun yılbaşı gecesi en yüksek alarm seviyesinde eylemleri yürürlüğe koyması, krize verilen ilk tepkilerdendir. Tüm olanlara rağmen Çinliler, tarihin bu en uzun Bahar tatilini, (salgına karşı) eğitimler ve hastaneler yaparak geçirmekten memnunlar.

Çin'in bu salgına karşı eşi görülmemiş bir savaş verdiğini söyleyebiliriz. Kuşkusuz, bu savaş tüm ülkenin ölçülemez insani, maddi ve finansal kaynaklarına mal olacaktır. Ancak, ulusun "Çin kazanacak! Wuhan kazanacak" sloganlarına yansıyan güveni de her zaman burada olacaktır. Tıpkı Çin felsefesinin bize söylediği gibi, "İyi servet felaketin ardından gelir ve felaket iyi bir servetin içinde pusuda bekler." Bir diğer deyişle, kriz içinde daima fırsatlar vardır. Doğal afetler ve insan yapımı felaketler, toplumun gelişmesi için kaçınılmaz deneyimlerdir. Çin'in bu salgına karşı kazandığı zafer, dünyaya da büyük katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Baidu. (2020, Şubat 2020)., Real-time Big Data Report on Novel Coronavirus Pneumonia. https://voice.baidu.com/act/newpneumonia/newpneumonia/?from=osari_pc_3 adresinden alındı.

Changjiang Daily. (2020, Şubat 5). The academician is here, the PLA is here, and the medical teams from all over the place are here! Nearly 7,000 White Warriors Aid in Wuhan. http://www.wuhan.gov.cn/2019_web/whyw/202002/t20200205_304430.html adresinden alındı.

Chuanbao, W. (2020, Ocak 31).Turkey provides medical aid to China *People.cn.* http://world.people.com.cn/n1/2020/0131/c1002-31565913.html adresinden alındı.

Hong Kong China News Agency (2020, Şubat 10). Comment on the epidemic situation in China, five 'bad people' and ten 'good people' internationally. http://www.hkcna.hk/content/2020/0210/808146.shtml adresinden alındı.

Hubei Daily. (2020, Şubat 12)Another 12 medical teams assisted Hubei. *Hubei Daily.* http://www.hubei.gov.cn/zhuanti/2020/gzxxgzbd/ys/202002/t20200212_2024741.shtml adresinden alındı.

Jiandong, W.. (2020, Şubat 10). You know, what kind of catastrophe we have escaped?. *Sina Finance..* https://baijiahao.baidu.com/s?id=1658081591656834442&wfr=spider&for=pc adresinden alındı.

Official Website of the Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (FMPRC). (2020b, Şubat 5). Xi Jinping met with Cambodian Prime Minister Hun Sen. https://www.fmprc.gov.cn/web/zyxw/t1740858.shtml adresinden alındı.

Official Website of the Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (FMPRC). (2020a, Şubat 4). Wang Yi spoke with Iranian Foreign Minister Zarif. https://www.fmprc.gov.cn/web/wjbzhd/t1739826.shtml adresinden alındı.

People's Daily. (2020, Şubat 13). These 'Chinese-style operations' surprised foreign netizens. https://baijiahao.baidu.com/s?id=1658346458527791865&wfr=spider&for=pc adresinden alındı.

Qifan, H.(2020, Şubat 11). Proposal for the Reform of China's Public Health and Epidemic Preven-tion System under the Epidemic of Novel Coronavirus Pneumonia. *Yi Cai.* https://m.yicai.com/news/100500338html?from=timeline&isappinstalled=0 adresinden alındı.

Tencent Net. (2020, Şubat 11). Japan is astounding. 397 MPs each 5,000 yen to support China's fight against epidemics: deducted from funding. https://new.qq.com/omn/20200211/20200211A0OY7M00.html adresinden alındı.

The Paper. (2020a, Ocak 21). Existence from person to person! Eight questions about Zhong Nanshan: What is the situation of new type of coronavirus pneumonia? https://www.thepaper.cn/newsDetail_

forward_5604388 adresinden alındı.

The Paper (2020b, Ocak 28). Academic perspective tells you whether 5 million Wuhan people 'flee' or 'leave normally'. https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_5654383 adresinden alındı.

The Paper. (2020c, Ocak 12). Novel Coronavirus Pneumonia was officially named COVID-19, and Zhong Nanshan hopes that the epidemic will end around April. https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_5937910 adresinden alındı.

Wenhong, Z. (2020, Ocak 29). Shanghai Rescue Expert Team Leader: Super Epidemic VS The Whole National Power. *The Paper.* https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_5671913 adresinden alındı.

Xinhua Net. (2020a, Şubat 16). Chinese, Turkish top diplomats meet in Munich. http://www.xinhuanet.com/english/2020-02/16/c_138787405.htm adresinden alındı.

Xinhua Net (2020b, Şubat 14)., Comrade Ying Yong was appointed Secretary of the Hubei Provincial Party Committee. http://www.xinhuanet.com/mrdx/2020-02/14/c_1210474076.htm adresinden alındı.

Xinxin,W. (2020, Şubat 20). The five hundred percent decisive moment. *China Youth Daily.* http://zqb.cyol.com/html/2020-02/20/nw.D110000zgqnb_20200220_7-01.htm adresinden alındı.

Yongchao, J. (2020, Şubat 10). China must be able to pass the customs. *Guangming Daily.* https://article.xuexi.cn/articles/index.html?art_id=6012208050064406528&item_id=6012208050064406528&study_style_id=feeds_default&pid=&ptype=-1&source=share&share_to=wx_single adresinden alındı.